

V
D 28.135
d

Zalozba
Slovenske kmetijske družbe Kranjske
v
Ljubljani

Nauk
o
umni živinoreji

Nauk

0

umni živinoreji.

Slovenskim gospodarjem

spisal in s podobami razjasnil

Dr. Janez Bleiweis.

~~~~~  
Izdala in založila c. k. kmetijska družba kranjska.  
~~~~~

1871.

Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani.

FD 28135 d

Predgovor.

***Ž**ivina je gospodarju kmetijskemu največe bogastvo.*

Res je to, da vsak kraj ni enako ugoden živinoreji, ali da vsaj ni ugoden za rejo vsake živine. Al tudi to je resnica, da gospodar, ki umno ravna svojo živino in ki posluša, kako se gospodarji vêdejo z blagom svojim ondi, kjer je živinoreja na visoki stopinji, ima od svoje živine desetkrat več dobička memo onega, kogar ne briga nič, kar se po svetu godí, in kdor o živinoreji komaj več vednosti ima, kakor je je imel Jakob nekdanj, ko je pri Labanu pastiril za Rahelo.

Umna živinoreja je vednost, ktere se gospodar učiti mora, kakor vsake druge vednosti, kajti le pravo znanstvo mu luč prižiga, da slabo blago odstrani iz svojega hleva, da si iz malovredne živine naredí dobro, iz dobre prav dobro. Vsaj je vsakemu gospodarju naposled vendar to cilj in konec, kadar si živino redí, da bi od nje in iz nje vlekel največi dobiček.

In kako lahko je mnogokrat to, ako se gospodarju le oči odpró, da vidi, kar mu po Vodnikovih besedah „stvarnica ponuja“ in da „srečo najde, če le ni zaspan!“

Poslednja leta so se v vseh deželah živinorejci nekako živejše gibati začeli; nezadovoljni s slabo domačo robo so jeli segati po tuji v drugih deželah, in ž njo začeli si boljšati ali žlahniti domačo; — zvedeli so, kako drugod izrejšajo mlada živinčeta, kdaj in kako jih začno

rabiti v ta ali uni namen, kako in kaj jim pokladajo, kakošni so pri njih hlevi, kako živini strežejo, da zdravo ohranijo itd.

Vse to so zvedeli po drugotnih skušnjah; prepričavši se pa, da jim po takim utegnejo dohajati veliko veči dobički, opustili so starodavne napake, in umnost posadili na mesto neumnosti, novost na mesto starega kopita.

Živinoreja v avstrijskih deželah pa je vzlasti se jela dvigati na višo stopinjo takrat, ko je c. k. minister kmetijstva grof Potocki, spoznavši, da za to, da kmetijstva državi največ plačujejo davka, je treba jim tudi nekoliko povrniti onega denarja, ki od njih teče v državni zaklad. Od tega časa je vlada hvalevredno začela vsaki deželi nekoliko denarne podpore dajati za povzdigo mnogovrstnih razdelkov kmetijstva, in dobila jo je tudi za povzdigo živinoreje. Izvolilo si je pa c. k. ministerstvo posebno kmetijske družbe za svoje posrednice, ki nasvetujejo, česa je potreba vsaki deželi, in prejeti denar po pravilih, ki jih potrdi ministerstvo, obračajo za različne potrebe.

In tako je tudi pri nas na Kranjskem, Štajarskem, Primorskem, Koroškem — Slovenskem sploh.

Ko je pa za blagor kmetijstva že več ko 100 let neutrudljivo delavna družba kmetijska kranjska začela pred 3 leti nakupovati goveda, ovce in praseta tujih žlahnih plemen in jih deliti kmetom našim po deželi, — ko je začela po novem načinu premije dajati gospodarjem za lepo govejo živino, in ko je deželna komisija za povzdigo konjereje nasvetovala novo pot, da se doseže ta namen, razvidela je družba kmetijska živo potrebo, da se našim gospodarjem podá tudi v posebni knjigi natanjčen poduk, kako naj v vseh razmerah ravnaajo živinorejo, da si ž njo pomnožijo dohodke svoje, deželi

pa ustvarijo živino tako, da ne bode treba lepih denarcev pošiljati na tuje.

In meni je sl. družba dala nalóg, naj spišem tako podučno knjigo, kolikor mogoče po domače, da jo lahko razume tudi najprostejši kmetič. Da pa se tam, kjer je treba, pisana beseda oživi s tem, da se živinorejcu nauk pred oči postavi v podobah, zato so se dale po dobro izbranih izgledih narisati slike, ki jih je kamnotiskarnica Köke-jeva na Dunaji izvršila tako izvrstno, da v tem razdelku slovensko slovstvo dosehmaj ni še imelo take knjige.

In tako misli družba kmetijska kranjska, da vstreže s to knjigo ne le svojim deželanom, temuč tudi vsem drugim gospodarjem po slovenskih deželah, ki zmirom radi segajo po knjigah, ki jih izdaja družba kranjska.

Idi tedaj knjižica po vseh okrajinah mile naše domovine in razširjaj poduk umne živinoreje ne samo pri taci gospodarijih, katerim so hlevi polni živine, temuč tudi pri taci, ki imajo le majhen hlevček!

V Ljubljani o binkoštih 1871. leta.

Pisatelj.

KAZALO.

Prvi razdelek.

Splošna vodila o reji naše domače živine.

	Stran
Kaj prav za prav je živinoreja?	1
O izrejevanji domače živine.	
Različnost živine	1
Razločki plemenjenja	2
Kaj je namen umnega plemenjenja in kaj o njem skušnje učé? .	3
Kako si gospodar more dobro in lepo živino iz domače izrediti? .	6
Kako pa, če domačo živino plemenimo s tujim rodом, to je, če domači rod s tujim križamo?	6
Od klaje, strežbe in oskrbovanja živine sploh	8
a) Skrb za sad ali za mladiča v maternem telesu	8
b) Skrb za mladiča, dokler sesá	11
c) Skrb za živino po odstavi do prvega plemenjenja	13
d) Skrb za odraslo živino noter do njenega konca	14
O krmi ali klaji	14
Raba živine. Za delo	22
Za molžo	23
Za debeljenje (pitanje)	23

Drugi razdelek.

O živinoreji posamezno.

Vvod v ta razdelek	26
------------------------------	----

A. O reji kónj.

Natoroznanski del konjskega razpola.

Popis razpolov	26
Konj in rodovi konjski	28
Popis nature konjske	37

Živinorejni del.

O plemenjenji kónj	39
O reji žrebet	40
O klaji za odrasle konje	41
Strežba konjem	42
Korist kónj	46

B. O reji goveje živine.

Prvi ali natoroznanski del.

Popis goveje nature	47
Mnogovrstni rodovi govéd	48
Dolinski ali ravninski rod	48
Planinska ali hribovska živina	50
Srednji ali navadni deželski rod	55
Kteri rod je najbolji?	56

Drugi ali živinorejni del.

O plemenjenji govéd	56
O izrejevanji govéd	57
O klaji za odraslo živino	57
Strežba govedom	58
O koristi krav	59
Raba in korist volov	66

C. O reji ovác.

Prvi ali natoroznanski del.

Natora ovčja	68
Od ovčjih rodov	69
O plemenitvi ovác	73
Reja jagnjet	74
Korist ovác	75

D. O reji kóz.

Prvi ali natoroznanski del.

Natora kozja	77
Od kozjih rodov	77

Drugi ali živinorejni del.

O plemenjenji kóz	78
O reji in strežbi	78
Korist kóz	78

E. O reji prešičev.

Prvi ali natoroznanski del.

Natora prešičev	80
O prešičjih rodovih	80

Drugi ali živinorejni del.

O plemenjenji prešičev	84
O reji in strežbi prešičev	85
Korist prešičev	88

Tretji razdelek.

Kaj naj še vé gospodar, ki je živinorejec.

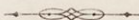
I. Starost živine treba mu poznati	89
II. Nektera poglavitna vodila gospodarjem, da si živino, katero redijo, zdravo ohranijo	99
Škodljivo vreme	100
Škodljiva klaja	101
Škodljiva pijača	103
Škodljivost pašnikov	104
Škodljivi hlevi	105
Škodljiva raba	106
Škodljivosti strežbe, opravljanja in snaženja	106
Kužnine	107
Strupi	108
Škodljiva zdravila. a) Puščanje	108
b) Dristila	109
c) Čiščenje gobca	109
d) Še druga nerodna opravila v gobcu	109
III. Živinska kupčija, nje težave in goljufije, in kako jim v okom priti	110

Dodatek.

Posnetek iz razglasa družbe kmetijske, kako se državne premije za zboljšanje goveje živine na Kranjskem delijo	115
Posnetek iz razglasa družbe kmetijske, kako se za povzdigo ovčje reje na Kranjskem iz državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dadó gospodarjem na deželo	118

V razjasnilo mnogih naukov

dodane so podobe.

Prvi razdelek.

Splošna vodila o reji naše domače živine.

Kaj prav za prav je živinoreja?

Živinoreja pomeni in obsega več, kakor le živino rediti. Gospodar nima zmirom le kupljene živine; večkrat si je mora tudi sam domá izrediti, tedaj mora vedeti, kako s kupljeno ali prirejeno ravnati in kako jo oskrbovati, da mu iz nje dohaja največi dobiček v delu, gnoji, mleku, mesu, masti, volni i. t. d.

O vsem tem ga podučuje živinoreja.

Zato bomo v živinoreji razlagali te poduke tako, da
prvič povemo: kako živino si vploditi,
drugič: kako jo krmiti, kako jej streči in vobče
kako jo oskrbovati (gleštati), in
tretjič: kako jo rabiti v to, da nam donaša največi dobiček.

Prvo poglavje.

O izrejevanji domače živine.

Različnost živine.

Vsak gospodar vé, da ni samo eno pleme živine na svetu. Treba je pa da umen gospodar kaj več o tem vé. Zato bomo najpoprej razložili tiste splošne različnosti, ki jih mora umen živinorejec vedeti, namreč to: kaj je razpol, kaj pleme, rod i. t. d.

Živinoreja.

Razpol obsega vso množico tiste živali, ki si je v bistvenih lastnostih svojega života edina.

Tako imamo razpol konjski, razpol prežvekvajoče živine. Razpolu konjskemu se prišteva vsa tista živina, ki ima kopita, enako število in osnovo zob in enako napravo drugih životnih delov. V razpol prežvekovalcev spada vsa živina, ki ima parklje, štiri želodce, i. t. d.

Razpol pa razpada v plemena.

Enega plemena imenujemo vso tisto živino, ki se med seboj plemení, in tako, na priliko, v konjski razpol spada 6 plemen: cebra, kvaga, dšigetaj, dauv, osel in konj; vsa ta plemena se med seboj morejo rodovitno plemeniti (pariti).

Vsako pleme se pa sopet razdeluje v različne rodove. Kraj, podnebje, živež, voda itd. narejajo v istem plemenu take razločke, da se očitno vtisnejo v kri in vso natoro živinsko. Tako imamo pri konjskem plemenu azijski, evropski, afrikanški rod, med azijski rodovi sopet arabski, perziški rod itd., med evropskimi angleški, pincgavski, ogerski, hrvaški rod itd. — Pri govejem plemenu imamo miricodolski, mariahoferski, pincgavski, švicarski, tirolski itd. — Pri ovčjem plemenu merinoški, nemški, jezerski itd. — Pri prešičjem plemenu srbski, angleški itd.

Rodovi pa tudi v isti deželi ne ostanejo zmirom stanovitno enaki, kajti po mnogih okoliščinah se more rod premeniti; stanovitni razločki rodov se imenujejo rodbine ali sorte. Če se živina iste rodbine ali sorte stanovitno med seboj plemení, dedvajo mladi po starih njih lastnosti, po katerih se ločijo od drugih rodbin. Tako, na priliko, je med arabskimi konji, kakor med angleškimi itd. več rodbin ali sort.

Izrodki so takošni razločki med živino, ki se le zgolj po naključbi primerjajo in o katerih lastnostih se ne more za gotovo reči, da bojo stanovitne ostale v rodbini; tako, na priliko, pridejo včasih konji na svet s kratkimi repi, s koderasto dlako, goveda brez rogov itd.

Ako bi smeli živino primerjati z ljudmi, rekli bi, da rod je pri živini ravno to, kar narod pri ljudéh, rodbina pa ravno to pri živini, kar družina (familija) pri ljudéh, — izrodki pa so posebni razločki, ki jih nahajamo tudi pri nekterih otrocih enega očeta in ene matere, ki niso nič podobni drugim bratom svojim ali sestram.

Razločki plemenjenja.

Iz tega, kar smo ravnokar povedali, spoznal je živinorejec poglavitne razločke med živino.

Povedali bomo sedaj nektare razločke plemenjenja.

Če se živina enega domačega rodú in ene rodbine med seboj plemení, imenuje se to sploh domače plemé; če pa se celó živina iste krvi in, kakor pravijo, v žlahti med seboj plemení, je to krvno ali čisto plemé.

Če se živina dvojnega razločnega rodú med sabo plemení, se temu pravi: rod mešati ali živino križem plemeniti.

Taka kri je pomešana kri; na priliko, če kobilo našega domačega rodú plemenimo z žebcem pingavskega rodú, našo domačo kravo z bikom švajcarskim ali miricodolskim (Mürzthaler); domačega mrjasca z ogersko svinjo itd.

Iz tega se vidi, da po takem plemenenji se more rod zboljšati, a tudi pohabiti ali pokvariti, kakor namreč je dober ali slab tuji rod, s katerim plemenimo domačo svojo živino.

Križem plemeniti živino more tedaj le takrat dobro biti, če gospodar umno izbira plemenno živino in se zvesto ravna po pravilih, ktera bomo pozneje razložili. Če pa brez prevdarka plemení „vse križem“, napravil si bo sodrgo mladih, ki ne bo nikomur podobna. Odkar je slavni natoroslovec Buffon priporočal po plemenitvi kri iz enega rodú prelivati v drugega, to je, kri mešati ali živino križem plemeniti, so se živinorejci teh besed prijeli, kakor da bi bile sveti evangelij, in brez ozira, ali se rod vjema z rodóm, začeli so na vrat na nos živino križem plemeniti ter hrepeneti le po tujih rodovih, da bi s tem popravili domači rod. Sedaj pa so se umnim gospodarjem že oči odprle, da to vendar ne gré vselej in povsod brez premislika, in opustili so napako.

Umno križem plemeniti živino, je res dobra reč, a ni edina pot k zboljšanju domače živinoreje. Če potrebuje gospodar, postavimo, močnega, težkega konja, ali bo mar prav storil, če svojo kobilo močnega pingavskega rodú pelje k lahke mu tankonožnemu ogerskemu žebcu, naj je ta še tako žlahen? Nikdar in nikoli ne! Če pa ravno tisto kobilo pelje k težkemu Pingavcu, prav bo opravil.

Iz samega tega izgleda se že vidi, da križem in križem plemeniti, je dvoje; prav dobro utegne biti, a tudi prav slabo. Naši Bohinci so si v prejšnjih letih nekako pokvarili svoje krepke težke konje s tem, da so na težke svoje kobile pingavskega rodú dali spuščati lahkega tenkonožnega cesarskega žebca, ki je bil sicer lep, al ne primeren težkim kobilam.

Kaj je namen umnega plemenjenja in kaj o njem skušnje učé?

Namen umnega plemenjenja je to, da si gospodar priredi dobre in lepe živine, kakoršne potrebuje za svoje gospodarstvo.

Navadno je gospodarjem bolj vstreženo z dobro živino, kakor z lepo: če se pa more oboje doseči, tolikanj bolje je. Lepota se pa tudi rada vjema z dobroto, in tako gospodar, ki potrebuje težke živine, imenuje močnega konja lepega, čeravno ni izdelan v vsem životu porazmerah žlahnega Arabca. Dobra živina je mnogokrat tudi lepa, vzlasti kar vprežno živino zadeva, ker tista naprava in sestava glave, vratú, hrbta, križa in nog, ki konja dela lepega, dela ga večidel tudi dobrega. Misliti si moramo živino kakor mašino, ktera dobro in ročno dela, ako se vsak del mašine z drugim delom lepo vjema. Zato ravni hrbet pri konji in govedu ne dela živine samo lepe, temuč tudi bolj močno.

Priredba lepe in dobre živine se opira na ono stanovitno postavlo nature, po kateri se lastnosti roditeljev (staršev) prenašajo na otroke. Kakoršni roditelji, tak otrok, — to je pravilo, ki vsaj večidel velja, čeravno ne vselej.

Umnim gospodarjem je tedaj na voljo dano si zaploditi dobro in lepo živino, da le hočejo, in da tudi morejo umno ravnati pri živinoreji. Kakor si gospodar more zaploditi le lepo in dobro sadje v svoj vrt, v katerem so poprej samo lesnike bile, ravno to more tudi gospodar v svojem hlevu doseči, — al cepiti je treba drevje, ga žlahniti, mu streči pridno itd.

Kakor na vrtu, tako v hlevu. Brez uma, pridnosti in stanovitosti ne bo nikjer in nikoli nič!

Očiten izgled resnice te so nam mnogotere dežele, ki so jo na visoko stopinjo pripravile z umno, skrbno in stanovitno rejo živine. Ali mar mislite, da so Angleži od nekđaj take konje, Švajcarji in gornji Štajarci od nekđaj taka goveda imeli? Nikarte! Res je, da veliko in največ stori rod, zrak, živč — a vsega vendar ne, in Španjce, ki so nekđaj imeli najžlahnejše merinoške ovce, so poslednji čas že prekosili Saksonci in drugi.

Očiten dokaz, koliko je ležeče na umnem plemenjenji, nam je tudi rod človeški. Kako močan in čvrst bil je nekđaj, — kakošen pa je sedaj, in kakošen še bo, ker se pri ženitvah ne gleda na telesne lastnosti. Če nektero nevesto in nekterega ženina pogledamo, žalibog! kakošna sta! V bolnišnico ju poslati bilo bi bolj pametno, kakor jim pravico dati ljudstvo množiti. Iz tute bo le tuta, in iz pokveke bo le sopet pokveka. In tako hira rod za rod, in nemožen na truplu prihaja nemožen tudi v duhu. Tù se očitno vidi, kaj je iz tega, ako se „vse križem“ plemení.

Skušnje mnogih let in mnogih dežel so o prenašanji životnih lastnosti roditeljev na mlade učile sledeče:

1. Na očetih je pri plemenenji veliko in največ ležeče, a vendar ne vse; tudi matere zmorejo veliko.

2. Po očetu se izdeluje večidel sprednji del života, koža in dlaka, in sploh vnanjstvo, — po materi pa bolj zadnji del života, velikost mladega in pa notranjstvo, to je, kri, iz ktere se dela meso, mleko, mast, volna itd. Očiten dokaz tega nam je mula; mula je otrok matere kobile in pa očeta osla; poglej jo in videl boš, kako jej iz glave z dolgimi ušesi osel gleda, — velika pa je kot kobilica itd. Zato je pa tudi znano, da se manjša živina možkega spola po večji ženskega spola večja naredi in zlejša. Zato, če hočeš dobro molzno kravo imeti, treba je, da ni le krava (mati) dobra mlekarica, temuč tudi bik (oče) mora biti sin dobromolzne matere.

3. Čem bolj stanovitne, to je, po mnogih rodovih nepremenljivo podedovane lastnosti imata oče ali mati, tem gotovše je, da tista stanovitna kri se bo prelila tudi v mladino. Če ni živina prave vtrjene korenine, se dobre lastnosti, ki jih ima, rade pogubijo. Zato tudi pri živini po pravici velja hvala, ako moremo reči: „to je živina še stare korenine“.

4. Čem bolj sta si oče in mati razločna drug od drugega, tem slabše bo mladina, in toliko težje je, dobre ali žlahne lastnosti spraviti v mladega. Oče in mati si morata v telesnosti enaka biti, potem bo lahko tudi mladina taka. Namesti da bi živinorejec z različnimi starši si zboljšal rod, bode ga še večkrat spačil; tako, na priliko, je znano, da žlahni ovni z grobimi ovci naredé mladiče, katerim se volna „cvirna“, da skor ni za nobeno rabo.

5. Napake (falarji) in bolezni staršev se pokažejo včasih še le v poznejšem rodu. Včasih v prvem ni nič videti tiste napake, ki jo ima oče ali mati, v tretjem ali četrtem rodu pa pridejo na dan. Tako tudi nekteri otroci niso ne očetu ne materi podobni, dedcu ali babici (stari materi) pa.

6. Od premladih slabih, pa tudi od starih slabotnih mater pravijo, da rodé posebno rade mlade možkega spola, nasproti pa po mladih slabih očetih pride več mladine ženskega spola na svet.

7. Sploh je število možkega in ženskega spola si zelo enako, tako, da ne moremo za gotovo reči, da je več živine možkega spola na svetu kakor ženskega.

Kako si gospodar more dobro in lepo živino iz domače izrediti?

Kakor vedna luč naj sveti gospodarju sledeče poglavitno vodilo pri živinoreji ter naj si ga zapiše z debelimi črkami na svoj hlev:

*Plodi (pari) najboljo in najlepšo živino
z najboljo in najlepšo, in vsikdar enako
z enako. Tega vodila se drži stanovitno
od rodú do rodú.*

Tega vodila se pa drži, kdor

- 1) si izmed svoje lastne živine ali kakošne druge domače izbere za pleme tako, ki ima najboljše lastnosti; tudi majhnih napak naj se ogiblje kar najbolj more; tako naj ravna stanovitno od roda do roda. Plemenjenje v bližnji žlahti lepe živine ohrani najbolj to zaželeno stanovitnost, ker živina edine krvi se najboljše vjema;
- 2) ko si je izbral gospodar dobro in lepo živino, in ima tedaj dobro blago, naj jo dobro redí (pa je za pleme ne pita in ne debelí, kajti pitana živina, ki si izdeluje mesa in masti, ne more poleg tega delati tudi mladih), pridno naj jo čedi in snaži in v vsem marljivo oskrbuje;
- 3) nikar naj premlade ne pušča po plemenu, ampak v pravi starosti (kakor bomo učili pri vsakem razpolu posebej), kadar se je želja po plemenu sopet in sopet in pa močno oglasila. Če bo gospodar že na prvi majhni opominček tekel s telico k juncu, češ, da ne bi nič zamudil, se bo pač pozneje zelo kesal, ker od premlade živine dobil bode ne le majhno, temuč tudi slabotno živinico. Otročè še ni nikoli možaka rodilo! Če pa se gospodarji bojé, da bi jim živina potem jalova ostala, ako ne bi zadostili brž prvemu pojanju, se pač zelo motijo, in le govore, kar so od družih slišali in ti sopet od družih, — skusil pa tega nobeden ni.
- 4) Kakor premlada živina ni za pleme, tako pa tudi pre-stara ne, ker na unem koncu kakor na tem koncu ni prave moči; tam je še ni, tukaj je že ni.

**Kako pa, če domačo živino plemenimo s tujim rodом,
to je, če domači rod s tujim mešamo?**

Gospodar, ki nima priložnosti svoje domače živine s tujim žlahnim rodом plemeniti, naj za tega voljo nikar ne obupa, da si ne bi mogel svoje živine zboljšati, če ravno je požlahniti ne more. Imamo že tudi med domačo živino dobro, in le naša skrb naj bode, da za pleme le najboljše in

najbolj enako izbiramo, in zvesto in stanovitno ravnamo v vsem, kakor smo ravno rekli. Da imamo slabo živino, tega so naši predniki krivi, ker niso imeli pravega uma ali trdne volje zboljšati živino svojo in je tudi mi nismo imeli. Vse to pa moremo popraviti, ako ravnamo kakor bode učila ta knjiga.

Če pa ima gospodar priložnost svojo domačo živino po natanjčnem prevdarku gori povedanega poglobitnega vodila s tujim rodом požlahniti, ali če si more omisliti tuj rod, s katerim bo svojo domačo živino križem plemenil, mu povémo, da v ta namen ni treba tuje matere, ampak le tujega očeta. S tem očetom tujega rodú naj plemení svojo domačo dobro izbrano živino neprenehoma tako dolgo, da mladina bode do dobrega podobna očetu.

Kdaj pa bo taka? V 1., 2., 3., 4. rodu še ne, ampak po mnogih skušnjah še le v 5. rodu.

Slavni učenik kmetijstva je to s številkami prav očitno tako-le dokazal:

Zaznamovajmo, je rekel, svojo domačo kravo, ki nima nič žlahne krvi v sebi, z 0 (ničlo), žlahnega tujega bika pa, da ima 100 delov žlahne krvi. Ta dva se plemenita skupaj, tedaj bo od nju rejena telica imela od očeta pol, to je, 50 delov, od matere pa tudi pol (tudi 50 delov) krvi. Po tem takem je že na pol žlahna.

Če tako prirejeno telico plemeníš ob svojem času sopet z žlahnim tujim bikom, imela bo od teh dveh rejena telica že 75 delov žlahne očetove krvi.

Če plemeníš prirejeno to telico sopet s tujim žlahnim bikom, bo imela 87 in pol delov očetove žlahne natore.

Če sopet to mlado plemeníš z žlahnim očetom, bo tedaj v četrtem rodu že čez 93 delov žlahne krvi — v 5. rodu bo potem popolnoma 100 delov žlahne krvi v mladino prelite.

Po sledečih številkah je to prav jasno:

Krava nima žlahnih lastnosti 0, junec pa jih ima 100;

v od nju storjeno junico se prelíje žlahne krvi:

v 1. rodu 50 delov, telica jih ima tedaj zdaj 50 delov,
v 2. rodu sopet 25 delov, telica jih ima zdaj že 75 delov,
v 3. rodu sopet $12\frac{1}{2}$ dela, telica jih ima zdaj že $87\frac{1}{2}$ dela,
v 4. rodu sopet 6 delov, telica jih ima zdaj že $93\frac{1}{2}$ dela,
v 5. rodu sopet 3 delov, telica jih ima zdaj že $96\frac{1}{2}$ dela,
tedaj je v 5. rodu prelito skor vseh 100 delov žlahne krvi v njo.

Naj tedaj noben gospodar ne misli, da je že svojo živino do korenine zboljšal ali požlahnil, če je svojo kravo enkrat pri miricodolskem biku imel, in da tele bo potem že žlahno, in če je junec, da bo za pleme že tako dober, kakor pravi, izvirni miricodolski. Ni res! kakor smo ravno dokazali. Tak junček

zna sicer bolji in lepši biti, pa stanovitna korenina še ni. Treba je še zmirom skozi kakih 5 rodov od izvirnega miricodolskega junca narejene telice plemeniti s pravim miricodolskim juncem, da po takem stanovitnem križanju se doseže žlahni zarod. — Če ni mogel oče tega dopolniti, mora sin napredovati in dodelati, kar je oče začel. To je umna živinoreja.

Ker pa po križanju požlahnjena kri je vendar le mešana kri, zato se pozneje — po več letih — lahko izvrže sopet v domačo, tedaj je treba od časa do časa ponavljati (friškati) rod s tujo žlahno živino možkega spola, da se v okom pride izvržkom.

Drugo poglavje.

Od klaje, strežbe in oskrbovanja živine sploh.

Za živino je treba skrbeti prec ko je v maternem telesu spočeta bila.

Skrb za njo pa ni zmirom ena, ampak se ravna po različni starosti, ktera se navadno loči v 4 dôbe.

Prva dôba obsega: sad v maternem telesu,

druga dôba obsega: mladiča dokler sesá,

tretja dôba obsega: mlado živino po odstavi noter do prvega plemenjenja,

četrta: odraslo živino noter do pogina.

a) *Skrb za sad ali za mladiča v maternem telesu.*

Skrb za mladiča v maternem telesu obsega skrb za starko, ki ga nosi. Zlasti prve 3 mesece pri veliki živini in prve tedne pri mali živini, je sad z materjo le rahlo zvezan. Varuj tedaj, da se ta zveza po pretegi, teku, skakanji, pretepu, sunku ali vdarcu na trebuh matere itd. ne odtrga in mati ne zvrže, ali da prezgodaj ob mladiča ne pride v poznejem času, zlasti zadnji čas brejosti, kadar je trebuh že velik in teža velika, ki jo starka nosi.

Skrbi, da starka ima dovolj klaje, posebno v drugi polovici brejosti, ko že mladiček več živeža potrebuje, ker bolj raste. Toda ene dni pred porodom in ene dni po porodu jej klaje malo pritrgaj, da ne bo presilno nabasana

ob porodu, kadar lahke sape potrebuje, pa tudi ne preveč obdarovana s klajo prve dni po porodu, da mleko vimena preveč ne zaliva in tako imenovanega „ovčiča“ ali „sajevca“ na vimenu ne napravlja.

Varuj, da krava ne dobiva, dokler je breja, spridene, zmrznjene klaje in takošne ne, ki živino zelo razbaše in jo rada napenja.

Skrbi, da se mlademu, kadar pride na svet, nič žalega ne zgodi.

Če gré vse po sreči, porod se opravi brez človekove pomoči. Vse, kar nam je takrat storiti, je samo to, da polajšamo porodnici trud in težave; da odvrnemo vsaktero nevarnost materi in mladiču.

Polajšamo pa poroda težave, da zadnje dni pred porodom ne bašemo živine s preobilno klajo, posebno s tako ne, ki jej vamp preveč napenja, vzlasti ako je živina debela; hladne vode naj se jej daje večkrat piti, in s pijačo in primerno pičo naj se pripomore, da si živina vsaki dan čeva izprazni blata in mehur scavnice, da nista mladiču na poti, kadar se iz maternice pomika na svet. Tudi naj se kobila zadnje dni pri delu še bolj varuje. — Hlev naj bo zračen, pa ne presoparen in tudi ne premrzel, zlasti ne smé sapa skozi hlev pihati; vedeti je treba, da mladič je bil v maternem telesu velike gorkote (30 stopinj) vaje in se tedaj zdaj zunaj lahko prehladi; pa tudi starka, ki se je v porodnih težavah zelo izdelala in spotila, se lahko prehladi in potem zboli za porodno vročnico, ktera je ena najhujih bolezni. — Stélje naj se jej obilno in čisto suhe dá; nastelje naj se pa tako, da z zadnjim koncem malo niže stoji, kakor s sprednjim, ker to mladiču zelo olajša izhod iz maternega telesa.

Ne pa, da bi se živini dajala kakošna zdravila, ki živino preveč zgrejejo ali rodila zdražijo, kakor so: česenj, žefran, strupeno brinje (sabina) in druge enake reči kakoršnega koli iména.

Odvrne se pa nevarnost materi in mladiču, da se ne poškoduje, s tem, da se odloči porodni živini dovolj velik prostor in odpravi vse, s čemur bi se utegnila poškodovati.

Vselej je treba, da je kak pameten človek ali pametna dekla pri porodu pričujoča, zlasti pri taki živini, ktera še le prvičkrat stori, ker taka včasih na mladiča brca in ga k sebi ne pusti; svinja celó mladiče požreti hoče, zato je treba jih poredomu na stran devati, dokler niso vsi na svetu.

Če živina ležé stori, se primeri včasi, da se popkovina (vrvca, s ktero se sad drži maternice) ne odtrga. Takrat je treba, da jo kdo brž odreže ali raztrga, če ne, se lahko preveč na-

tegne in popkova kila napravi. Popkovina se pa raztrga tako-le: z eno (levo) roko se popkovina prime blizo popka mladega živinčeta in se trdo drži; z drugo (desno) roko pa se odtrga. Zavezati odtrgane popkovine treba ni, ker trgane rane ne krvavijo rade. Ako pa popkovino odrežemo s škarjami kaka dva dobra palca od popka doli, jo moramo proti popku poprej z močnim trakom, pa ne s pretanjkim, prevezati, da mladiču preveč krvi ne odteče; kajti to bi ga preveč oslabilo, čeravno morebiti ne umorilo.

Tudi vime je treba že pred porodom poskusiti: ali mleko rado iz njega teče. Včasih se primeri, da se sesci zabašejo, mleko se odtekati noče, vime se potem napne, z obilnim mlekom napolni in zavoljo tega poslednjič vname (ovčič ali sajeverec nastane, kakor naši ljudje pravijo). Treba je tedaj, da v tacih okoliščinah se sesci s pooljeno ali mastno roko pomolzejo. Če bi živina tega rada ne pustila, naj jo več ljudi prime in se jej ena sprednja noga vzdigne, ker potem, le na tréh nogah stoječa, ne more brcati.

Ko je živina storila, naj se jej novorojeno živinčce blizo dene, da ga more oblizati in očediti. S soljo, moko, janežem in tako šaro ni treba potresati ga, saj ga mati rada liže brez teh mazarij, ktere le več škodijo, nego koristijo. Če bi mladič preslab bil, da se ne more kmalu vzdigniti in k materi sesati iti, naj se pusti nekoliko časa pri pokoji, da ležé bolj k moči pride; če je pa le slab, naj se mu pomaga na noge in drži, da se napije prvega mleka.

Včasih je kobila ali krava tako huda, da ne pusti mladiču sesati, in je v nevarnosti poškodovanemu biti. Taka živina se mora s silo primorati, če z lepa ne gré. Sila pa obstoji v tem, da se hudi živini ena sprednja noga vzdigne in v tem pomagač postavi mladiča k vimenu. Tudi pomaga, če se starki oči zavežejo in jej mlado pod nos postavi, da ga duha. Če vse to ne pomaga, morajo se jej noge tako zvezati, da brcati ne more. Včasih so kaka 2 dni velike homatije, predno se mati mladiča privadi.

Praseta se morajo tako dolgo na strani pustiti, da iztreba od starke gré, sicer jih napade in včasih celó požrè; pa tudi iztrebe jej ni treba privoščiti, ker potem še požrešniša po mladih sega. Po sescih naj starko kdo rahlo praska, da se vleže, in kadar leži, naj se praseta pristavijo najpoprej k prednjim sescem, ker ti imajo večidel sprva največ mleka. — Če bi pa svinja predivja mladiče le pokončati hotela in če se nikakor prisiliti ne more, da bi dobrovoljna prepustila sesce mladičem, naj se mladiči po životu, starka pa okoli gobca namažejo z žganjem, brinovcem ali pivom (ólom); kajti obilne skušnje učijo, da duh njihov starko sprijazni z mladimi.

Pri ovcah je včasih treba, da se volna okoli in po vimenu postrizže, da jagneta morejo lože do sescev, in da sesaje ne požirajo volne.

Živina potrebuje, zlasti po težkem porodu, počitka in večje skrbi; naj tedaj ostane pri pokoju v gorkem, pa ne presoparčnem hlevu, in če je zdrava, naj se jej daje, pa malo na enkrat, tečne klaje, močnate pijače. Nar manj 8, pa tudi 14 dni naj bo brez dela.

Mlado živinče naj sesá pri materi, če bo za rejo (pleme), delj časa, in sicer tako dolgo, da zob dobí in želodec dovolj močan postane. Teleta, jagneta in koze naj sesajo 6 tednov, žebeta 6 mesecev; prasci in psiči tako dolgo, dokler kaj mleka v vimenu dobivajo in jih starke sesati pustijo.

Kako naj se odstavljajo, povemo pozneje.

Zastran gleštanja mladičev le še to tukaj omenimo, da naj se snažno drže in s pripravnim česalom večkrat češejo, zakaj čednost in snažnost kože je tudi pri mladi živini pol živeža; snažno držana mlada živina se veliko bolj redí in uši se jej odvrnejo.

Če pa je lega mladičeva v maternem telesu (maternici) napačna, ali drugi vzroki ovirajo porod, takrat pa le brž po pametnega, to je, pravega živinozdravnika, da preišče splovida in najde pravi zadržek in ga odstrani z umno pomočjo. Nikar pa ne kličite na pomoč bahačev mojster-skazov, kajti ti ne znajo drugega kakor mladiča vleči iz matere, da nazadnje on in ona pogineta.

b) Skrb za mladiča, dokler sesá.

Materno mleko je edini naravni živež mladiču; to mu je živež prav po natori, ktereга si gré sam iskat. Naj se mu tedaj privošči prvo mleko, ktero navadno „mlezvo“ imenujejo. Mleko prva dva dni je drugačno od poznejšega, ker to mleko nima le mlademu živež, temuč mu ima tudi dristilo (purgacija) biti, ktera iztrebi iz čev tisto limasto blato, ki se je napravljaló v trebuhu mladiča, dokler je še sad bil v maternem telesu. Natora nareja ravno za tega voljo to mleko nekako slano, da sol blato iztrebi iz života. Če tedaj gospodar v svoji aboti ne pusti mladiču tega mleka, ker ni navadno po barvi in okusu, ravno dobri materi natori ravná nasproti. Treba bi bilo tacega modrijana pri nosu prijeti in ga peljati med divjo živino, ktera je vendar veliko bolj zdrava in trdna, kakor naša vdomačena, da bi videl, kdo uni prvo mleko izmolzuje, da ga mladiček ne posesá. Naša domača mlada živina boleha ravno za tega voljo pogostoma, ker se jej to mleko ne privošči; sadovo

blato zabasano v čevih ne gré od nje, se začne kisati, potem mladiča kolje in napenja, driska ga napade, nòge mu v kolenih začnó otekati itd. A vendar obdolžujejo se potem copernice ali hudobni sosedje! Neumnost lastna pa, ki je vsega tega kriva, se ne vidi!

S tem pa ne rečemo, da bi mladiček moral vse to mleko posesati. Kar mu ga ostaja, naj se le pomolze, da vime ne oteče.

Dovoli mladiču, katerega misliš za pleme obdržati, kar najdalje moreš, sesati, ker mleko materno ga najbolje redí in močnega dela. Kdor hoče živino večó iz manjše domače si izrediti, ima v tem, da mlade delj časa sesati pušča, gotov pripomoček. Za pleme obdržana teleta, jagneta in kozlički naj sesajo najmanj 6 tednov, žbeta pa 6 mesecev; praseta sesajo večidel, dokler se jim poljubi.

Če ima mati toliko mleka, da ga mladiček vsega posesati ne more, ali če bi mu preveč povžitega v škodo bilo, treba je mater molsti, da mleko ne zaostaja v vimenu in bolezní (ovčiča) ne napravlja.

Najbolj naravno je, ako mladiček ostane pri materi. Navadno so vendar mladiči zavolj prostora v posebne pregraje zaprti in se puščajo le ob določenih urah k materam. V teh tesnih pregrajah pa so mladiči kakor jetniki, in to je zoper natoro in zdravje, če ne morejo včasih malo ritati in poskočiti. Naj bi tudi v tem le natora izgled bila! Divja živina ima svoje mladiče vedno okoli sebe.

Varovati pa je treba, da starka, mladičev ne pohodi ali kako drugač ne poškoduje, kar se pa le pri svinjah po hudobni volji zgodi, ktera včasih svoje mlade tudi rada požrè. Kako pa se to odvrne, smo že povedali.

Sicer naj je hlev, v katerem so mladiči z materami, zračen, gorák, pa vendar ne preveč soparčen, ker tudi zrak je mladini živež; sicer pa naj se doječe matere in mladi varujejo, da mrzla sapa čez nje ne piše.

Posebno zdrava in trdna živina bo tista, ktera pride v takem času na svet, da morejo mladiči z materjo vred kmalu na pašo; pašnik pa mora biti na solnčnem kraju in v zatišji, hudega vetra obvarovanem. Takó mater na pašo spremlja se vadi mladiček počasi drugzega živeža in se tako rekoč nevedoma sam odstavi.

Včasi se primeri, da starka koj po porodu zbolí ali pogine, in da mladiča, ki nima sesati, je treba učiti, da iz sklède ali kake druge posode drugo mleko (tako spod krave ali izzačetka malo mlačno) pije. Sesati zna mlada živina sama po sebi, piti pa iz posode še ne zna; lahko pa se tega privadi,

če gospodinja ali dekla vtakne en prst v mleko, da iz mleka ven gleda; ako se pristavi mladič zdaj k skledi z gobcem, da prime za mlečni prst kakor za sesec, bo kmalu vedel, kaj je v skledi, in če kake trikrat tako ž njim ravnaš, se brž nauči sam mleko popivati iz sklede.

Mleko pa je za mladiča vselej najbolj naravni živež in če se mu čez en teden začne drugačna hrana dajati, je izprva vselej na to gledati, da je mleku zelo podobna, postavimo, beljak od jajca, moka ali otrobi na vodi, v vodi razdrobljene lanéne preše. Dokler mladič še nima dosti zob in je želodec še zelo tanka in slaba kožica, nima moči, da bi mogel seno ali sicer trdo klajo zvečiti in prebavljati. Naj bi tega noben pameten gospodar nikdar ne pozabil.

Odstavlja naj se pa mladič vselej polagoma; po malem naj se mu pritrguje mleko na dan in v tem poklada druga primerna klaja; če je, postavimo, pred sesalo 4krat na dan, naj se mu dovoli to potem skozi kaka dva dni le 3krat, spet čez dva dni le 2krat itd. Treba je tako ravnati, da ne zbolí v enem hipu odstavljen mladič zavolj velike premembe živeža. To počasno odstavljanje je pa tudi za take matere potrebno, katerih gospodar po odstavi mladiča ne molze, kakor so kobile, svinje itd. Če takim hipoma odstaviš mladiča, se bo vime napelo in zbolelo.

Govorili smo dosehmaj le od dojenčkov, kako naj od matere dobivajo živež, — ker pa starka, da more mladiča rediti, mora sama rejena biti, zato se iz tega že očitno vidi, da, kdor za dva živi, mora tudi za dva rejen biti. Starka tedaj, dokler doji, mora več in dobre klaje dobivati, da sama ne hujša in da tudi mladič dobiva dovelj hrane, kajti že gori smo rekli, da moč in velikost živine se ravna potem, kakor je mladič izprva rejen bil.

c) Skrb za živino po odstavi do prvega plemenjenja.

Mlada živina mora dosti in dobre klaje dobivati. Če živina strada v mladosti, ne bo nikoli nič prida.

Pozimi se jej najbolj prileže sladko zeleno senó (mrva), rujava začrnela mrva in pa otava naj se jej nikar ne pokladate. Pri dobri mrvi se mladina najbolje počuti; turšica, rž, pšenica, bob jo preveč redi in pregosto kri dela, ob slami in enaki malopridni klaji pa hujša.

Kakor hitro pa je vreme za to, da more brez škode mladina na pašo, naj se goni na pašo, ker prosti zrak in gibanje in skakanje pod milim nebom daje živinčetu moč in zdravje.

Tudi če se v hlevu redijo, naj se spuščajo ob lepem vremenu vsak dan iz hleva. Kar pa se pašnikov tiče, morajo biti suhi, proti solncu ležeči in obvarovani burje in severja. Nevarno je mlado živino zgodaj, dokler je še trava po rôsi preveč mokra, na pašo spuščati, ravno tako pa tudi ob hudi vročini, ako na pašniku ni dreves, da se živinčeta, kadar solnce zelo pripeka, ne bi mogla vleči v hladno senco. Ako gospodar vsega tega ne porajta, ni čuda, ako mu večkrat boleha živina pa tudi pocepa. Ni prav ne, ako se mlada živina mehkuži, a tudi ni prav, ako gospodar misli, da je živina železo, kateri ne more nič škodovati!

Dokler se živina v hlevu redi, naj si gospodar dobro zapomni, da vsaka stvar, dokler raste, potrebuje primerne gorkote, kajti gorkota pospešuje rast vseh stvari na zemlji; mraz zadržuje življenje. Pri reji posamnih živinskih razpolov bomo povedali, kolikošna gorkota je vsaki primerna. — Kakor pa v hlevu ne smé mrzlo biti, tako nasproti tudi ne smé biti prevroče, presoparno, zagatno; v takem hlevu ni čistega zraka, brez dobrega zraka pa, ako živino še tako dobro pitaš, ne boš izredil zdrave in močne.

Zdaj pa še nekaj. Kadar živina odrasča in močnejša prihaja, se izbujajo v njej tudi poželenje po plemenu; to poželenje se pa tem preje izbujajo, če mladina možkega in ženskega spola je skupaj v hlevu. Ker pa mlada živina ne smé privezana biti, zato je treba, da se mladina možkega spola skupaj, ženskega pa tudi skupaj v posebno ograjo v hlev stavi, da se obrani prezgodno plemenjenje.

d) Skrb za odraslo živino noter do njenega konca.

Kadar je živina toliko dorastla, da je za pleme ali za drugo rabo, kakor si je gospodar želi, treba je ž njo tako ravnati, da mu more dobro služiti za to, v kar jo je namenil, naj že je za pleme, vprego, molžo, pitanje, volno itd.

Ker živina ni vsaki čas za vsako rabo, bomo vse to na drobno razložili ondi, kjer bomo od posamnih razpolov govorili.

Tù samo le to povemo, kar sploh velja, da gospodar zvé glavna vodila.

● krmi ali klaji.

Krma (klaja) je ena izmed poglavitnih potrebščin za življenje. Gospodar mora tedaj živini toliko in tacega živeža dati, da je ne samo pri življenju ohrani, temveč jo tudi v tak stan dene, da mu more delati, kar od nje zahteva.

Dan na dan in leto za letom naj tedaj dobro redi živino. Vedeti pa mora pri tem, da klaja se ne ceni po velicih kupih, ampak potem, ali ima dosti tečnega, redivnega v sebi. Če si živina napolni želodec z obilno klajo, bo sicer vamp napet in velik, živina bo veliko posrala, v kri pa in potem v meso, mast itd. pa bo celó malo prišlo. Eno perišče tečne klaje ima včasih več v sebi, kakor cel kup druge prazne.

Kolikošna mera klaje na dan pa je prava, da se živina zdrava ohrani?

Na to moremo po gotovih skušnjah veljaven odgovor dati; treba je, da bi si gospodarji to mero dobro zapomnili in da bi jim bila vodilo pri klaji (futranci) goveje živine.

Dobro senó (dobra mrva) je za živino to, kar je za človeka meso in vino. Zato se jemlje v živinoreji senó tako rekoč za srednjo mero, po kateri se ceni vsaka druga živinska klaja, ktera ima ali manj ali pa tudi več tečnega (redivnega) v sebi. Po tej meri veljá pri klaji goveje živine tedaj sledeče poglavitno vodilo, ki od vseh skušenih živinorejcev potrjeno se glasi tako-le:

Zvagaj ali presodi živo živino,*) koliko vaga ali koliko je težka, in potem jej na vsak cent (100 funtov), ki ga vaga, dajaj na dan 3 funte in pol sená, ali pa kake druge klaje toliko, da zaleže za 3 funte in pol sená, (mrve). Če vaga, postavimo, živa živina 2 centa, boš pravo mero zadel, ako jej na dan daš 7 funtov mrve ali toliko druge klaje, da zdá za 7 funtov mrve.

Da pa more gospodar primerjati drugo klajo z mrvo, mu podamo v sledečem pregledu tako priméro.

Da druga klaja toliko zaleže ali toliko tekne živini kakor jej zaleže, postavimo, 100 funtov navadnega dobrega sená, mora živina dobiti:

suhe klaje:

sladkega planinskega sená	82 funtov
suhe navadne detelje	94 "
suhe nemške detelje	93 "
suhe turške detelje	89 "
slabejega kislega sená	175 "
sočivje slame	175 "
ječmenove slame	200 "
ovsene slame	225 "
pšenične slame	275 "
režene slame	300 "

*) Koliko vaga živa goveja živina, to se izvé tudi po neki meri, ki sem jo jaz na svetlo dal in veljá 1 gold. Kdor to mero ima, živino le zmeri, pa vé, koliko tehta. Kako se meri, poglej podobo XIII. Pis.

zelene (frišne) klaje:

dobre trave, detelje, grahore vsake sorte	400	funtov
repnega in pesnega perja	550	„

korenstva:

krompirja	200	„
korenja	275	„
pese	300	„
repe	450	„

žita:

rži	43	„
pšenice	45	„
ječmena	46	„
turšice	50	„
lanenih preš	50	„
ovsa	55	„
reženih otrobov	60	„
divjega kostanja in želoda	75	„
olovih tropin	120	„

Iz tega se vidi, da tečnost klaje je različna in da ne-
ktere manj že bolj redi kot od druge veliko. Da tedaj gospodar
vé razsoditi tečnost te in une klaje, naj mu bo ravno omenjena
primerja njene tečnosti vodilo, iz ktere, na priliko, razvidi, da je
deteljno seno (suha detelja) še bolj redivno kot navadno seno
s travnikov, da pa slame je treba dvakrat ali trikrat toliko kot
sena dati, 4krat in 5krat toliko celó presne (frišne) klaje itd.

Z gori imenovanimi 3 funti in pol sená na vsak cent
žive teže ali pa s toliko druge klaje, da zaležejo 3 funte in pol
sená, se goveja živina le preredí, in ta mera klaje zadostuje tudi
delavni živini takrat, kedar ne dela, to je, brez dela v hlevu
stoji, ne pa, da bi iz te klaje se debelila (pitala), dobro molzla,
težko vozila itd. Zato se klaja v tej meri imenuje prerediteljni
živež. Vedeti je namreč treba, da živina kakor človek diha po
pljučah, da hlapi skozi kožo, da scavnica in blato od nje
gre, — po vseh teh potih pa zgubljata vsak dan veliko,
kar se po klaji nadomestiti mora, da se živina in človek pri
življenji ohranita (preredita).

Al s tem, da se živina le preživi, gospodarju ni poma-
gano; on hoče od nje več imeti; on hoče mleka, loja, mesá, da
mu težko dela. Zato pa jej mora več klaje dajati, kakor le
3 funte in pol na en cent njene teže, sicer mu ne more dajati
mleka, ne debeliti se, ne mu težko voziti, in če, dajoč jej le
preživilno klajo, zahteva od nje vse to, hujsala mu bode
in slabéla, ker nima s čem da bi nadomestila to, kar zgublja
po molzi in vpregi.

Treba je tedaj, da živini, ki jo molzemo, debelimo, vprèzamo, damo več živeža, in ta živež, ker si živina ž njim mleko, meso, mast itd. prideluje, se imenuje pridelovalni živež. Tega pridelovalnega živeža pa potrebuje več ali manj, kakor je namen, zaradi kterega živino imamo, in v obče ga potrebuje še enkrat toliko kakor samo preredilnega.

Kakor se iz dozdamo rečenega more spoznati, da je razloček med klajo in klajo, tako je treba na dalje vedeti, da klaja veliko več zdá, če je, kolikor je moč, zdrobljena, to je, razrezana, zmleta itd. Takošno želodec lažje prekuha in prebavi, da mu nič ne uide.

Manj tečna in manj okusna klaja pa se zboljša in živini bolj prijetna naredi, ako se skuha, popari, spari, osoli in z drugo bolj okusno in tečno pomeša. Skuhana ali poparjena klaja več zaleže, krave več molzejo in sploh se živina po njej bolj spita in odebeli. V več krajih Belgije, kjer je živinoreja in kmetijstvo sploh na visoki stopinji, dajejo govedom le samo toplo hrano; sicer pa odnekadaj že v mnogih deželah kmetovalci dajejo govedom poparjeno krmo (rezanico z repo, peso, korenjem, krompirjem) zraven suhe (kakih 6 do 10 funtov mrve). Po več krajih, zlasti v doljni Avstriji itd. pa dajejo z velikim pridom goveji živini vsaki dan rezanico, ki se v kadéh sama po sebi spari in toliko zavre, da diši kot kisljato vino. Tako ravnati je kaj dobro, le na to mora gospodar skrbno paziti, da se sparjena rezanica preveč ne skisa, namreč da ne postane tako kisla kakor jesih ali da ne gnjuje, ker potem se živini priskuti. Kdor hoče po tem načinu svoja goveda dobro rediti, naj si napravi po številu živine večo ali manjo kad; to kad naj napolni z rezanico kakoršne koli slame, pa ne celó do vrha. Na rezanico naj vlije toliko vode, da se vsa dobro namoči; potem naj pridene nekoliko domače soli (na vedro vode četrtinko funta soli) ter naj vse skup s kakim kolom dobro premeša. Za poboljšek se z velikim pridom pridene še mrvica otrobov. Tako namakana in osoljena rezanica živini kaj dobro tekne in krave dajejo veliko mleka. — Za vsaki dan se napravi sproti taka rezanica; osoljena voda pa služi za 3 ali 4 dni. Tako sem videl ravnati pri živinorejcih na kmetih poleg Dunaja; krave so bile kaj lepe in dajale so po 12 bokalov mleka na dan.

Naj se pa poklada živini to ali uno, nikdar se jej ne smé na enkrat preveč dati, poklada se jej najbolje trikrat na dan (zjutraj, opoldne, zvečer); čedna naj bo klaja in v čednih posodah, da se jej ne gnjusi. Naj se živini tudi toliko pokoja dá, da polagoma sne in da želodec more prekuhati, kar je dobil. Vozniki že to sami iz lastne skušnje vedó, zato krmijo konje vsaj dve uri poprej, predno jih naprežejo.

Tudi ni varno živine nanagloma iz suhe klaje na zgol presno (frišno), kakor tudi iz presne ne na zgol suho djati. Vsak tak prenagel skok utegne bolezen, posebno drisko in napenjanje, napraviti; naj se živina počasi prepelje iz suhe na presno klajo, tako, da se jej izprva meša presne med suhe malo po malo in zmiraj več, dokler ne pride na zgol presno.

Na napenjanji je tudi veliko ležeče. Bistra, hladna, tedaj dobra voda, je živini ravno tako za zdravje in moč potrebna kakor dobra klaja. Napaja naj se med tem ali po tem, ko se je živini dala suha klaja.

Po skušnjah slavnega Pabsta potrebuje največ pijače prešič, ovca pa najmanj, in sicer ob srednje toplem vremenu potrebuje prešič 8krat več vode kot suhe klaje, goveda 5krat več, konj 4krat več, ovca 3krat več. Koj po frišni klaji, posebno po detelji, napajati jo, je nevarno, kajti napenjati jo začne in klati.

Po vsem tem pa zdaj še nekaj od soli.

Sol je vsakemu želodcu potrebna; če se živini klaja soli, pomaga se želodcu, da lažje prebavlja tudi slabejo klajo, in živina ostane krepka, vesela in zdrava.

Sol je človeku, pa tudi živini potrebna. To je resnica, zoper katero se ne dá nič družega ugovarjati, nego to, da vsak kmet ne more živini soli dajati, ker si je revež še večkrat sam sebi kupiti ne more. „Kjer ni nič, je tudi cesar pravico zgubil,“ je star pregovor, kterega tudi mi ne zabimo, rekoči, da je sol človeku pa tudi živini potrebna.

Ako tedaj sol za živino priporočamo, priporočamo jo takim kmetovalcem, ki so v stanu si vsaj nekoliko soli za svojo živino kupiti, posebno živo pa jo svetujemo onim, ki so premožni kmetje.

Predno pa se dalje vrinemo v to reč, hočemo svojim bralcem pred vsem nekaj povedati, kar jih bo prepričalo, da naše besede niso prazne in da sol ni potrata, izmišljena le po tako imenovanih „učenih“ ljudéh, kateri si mnogotere reči izmišljujejo, če tudi niso potrebne.

Pomisli naj vsakdo, da želodec živinski ni le meh, v kterega bi se spravljalo to, kar povžije, kakor v kako shrambo, — ampak želodec je prava kuhinja, večja ali manjša, kakor je živina večja ali manjša; pglavitni kuharji v njem pa so soki, ki se v želodcu in še drugih organih zunaj njega napravljajo, in pa tudi po slinah v želodec pridejo. Že zdavnej so hoteli umni možje zvedeti: iz česa tisti imenitni soki obstojé — in našli so: da eden najimenitniših sokov med njimi, ki se v želodcu nareja in želodečni sok imenuje, ima veliko solne kisline, tedaj soli, v sebi.

Solna kislina (sol) je tedaj obstojni del želodečnega soka, katero natora sama v želodcu živinskem kakor človeškem kuha. Vzemimo želodečnemu soku solno kislino, in želodec ne bo mogel več prav kuhati, — povžiti živež bo obležal neprebavljen v želodcu in čevih, živina bo hirati začela, ker si ne bo mogla narejati dobre, tečne krvi, ktera se le dela iz dobro prekuhane piče v želodcu in čevih.

Če tedaj živini soli dajemo, dajemo jej to, kar jej natora sama daje kot najpotrebniši pomoček za prekuhovanje povžite piče.

Mnogokrat vidimo živino slabo in klavno s krmežljivimi očmi, s ščetinasto dlako, brez moči; jed se jej upira! Naj je taka živina za molžo ali za pitanje ali za vprego namenjena, nikjer ne bo dobro storila. Poiščimo pa vzroke, zakaj da je živina taka, in bomo našli — ako ni kakošna posebna bolezen v njej — da jej ali klaje manjka, ali da je klaja slaba, spridena, ali da je po slabem vremenu in napačnem gleštanji začela hirati.

Pa kako temu pomagati? Kmetovalec si ne more vselej dobre klaje omisliti, če je slabo pridelal, — tudi z vremenom ne more gospodariti, da bi ne bilo mokrotno itd. V taci okoliščinah ni drugzega bolj gotovega pomočka zoper vse to, kakor je sol.

Že natora sama naganja živino, da slano zidovje rada liže, da včasih celo srka scavnico in vse pohotno požira, kar je količkanj slanega okusa, in to zato, ker silno poželenje po soli v sebi občuti in si prizadeva, temu poželenju kakor koli zadostiti, zato se jej tudi scavnica ne gnjusi, če je le slana.

Dajmo taki živini potrebne soli, in kmalu bomo videli, kako bo od dné do dné bolja, — koliko raje bo začela tudi po slabi klaji segati, koliko bolje jo bo sedaj prekuhala, ker jej sol pomanjkanje slanega želodečnega soka nadomestuje. In ker bo raje jedla in tudi bolje prebavljala, se bo kmalu v vsem zboljšala, da jo boš od poprejšnje komaj poznal. Vse to bo storila sol, če, kakor smo že poprej rekli, ni kakošne bolezni v živini.

Sol si moremo v taci okoliščinah ravno tako misliti, kakor priprago. Eno samo preslabo živinče ti ne more vožá čez klanec spraviti; če mu pa priprežeš še eno v pomoč, šlo bode. Ravno taka je s soljó, ki pride prepičlemu ali preslabemu želodečnemu soku na pomoč — v priprago.

Sol je tedaj prava namestnica želodečnega soka, ki spodbada vse tiste dele, ki pomorejo pri kuhanji povžite klaje. Kdor tega ne verjame, naj potrese en kos mesa ravno zaklane živine s soljo, pa bo videl, kako se bo jelo krčiti.

To dobro vedó kuharice, katerim se ravno osoljena riba večkrat iz rok zmuzne.

Povžita sol napravi tedaj več slin, več želodečnega in čevnega soka, pa tudi več žolča — tedaj pomnoži vse tiste soke, ki so kuharji povžite jedi. Al še veliko dalje sega moč soli, tako, da se naredi potem veliko boljša krí, iz dobre krvi več in boljše mesó, mast, loj, obilniša molža itd., dlaka in volna postane gladka, živina je vesela in močna, da jej ne škoduje vsaka reč. Še gnoj je bolji. Vse to stori sol!

Dalje tudi skušnja uči, da sadeži in mesene stvari se dajo v solni vodi delj časa gnjilíne obvarovati, — da osoljeno suho mesó je meče in lože prebavljivo, — da kislo zelje, kislá repa tudi po soli svojo dobroto dobiva. Kar sol zunaj trupla dela, dela tudi v trupu.

Iz vsega tedaj vidimo, kolikošno dobroto nam je Bog s soljó podelil, in kako kratkovidni so oni, ki še dvomijo, ali je sol zares dobra in potrebna živini.

Ko smo dokazali veliko moč soli za rejo in zdravje živine, grémo zdaj na dalje o ti reči.

Prvo vprašanje: Kdo naj daje živini soli?

Odgovor je: Vsakdo, kateri hoče biti dober gospodar, — kajti živini dajana sol je kapital, ki donaša dobre obresti (činže), in nikdar v zgubo ne gré. Sol, če tudi z gnojem iz živine pride, povikša rodovitno moč gnoja, ker je po skušnjah znano in potrjeno, da sol že sama po sebi je dober gnoj.

Drugo vprašanje: Kakošna sol naj se daje živini?

Odgovor je: Vsaka sol, naj je čista morská, kuhana, kamnena, ali tako imenovana živinska sol, zmešana z encijanom, pelínom, ogljem, je dobra, da je le sol in ni okusu živine zoprna. Žalibog, da na škodo kmetijstvu vlada ne nareja več tako imenovane živinske soli!

Tretje vprašanje: Kteri živini naj se daje sol?

Odgovor je: Najbolj potrebujejo soli tista plemena, ktera prežvekujejo, namreč goveda, ovce in koze. Ta živina ima 4 prostorne želodce, ona povžije veliko več klaje grobe in teže prebavljive, kakor druga živina; zato potrebuje večí pomoči v želodcu za prebavo povžite piče. — Dobro tekne sol tudi konjem in prešičem; konjem, zlasti takim, ki le samo frišno klajo ali senó, otavo ali deteljo dobivajo, — prešičem pa, kedar se pitajo. — Po spolu potrebujejo soli bolj krave, ovce, koze in voli, kakor biki, ovnji in kozli, — mlada živina, ki še za rast več klaje potrebuje in ki je glistam bolj podvržena, je potrebuje bolj kot stareja, — molzna in pitavna živina bolj kakor vprežna.

— Dalje potrebuje soli taka živina, ki se celo leto v hlevu drži, ali ktera hodi na močirno pašo, kjer ločje in bičje raste, ali pa na pašnike, na katerih vročina vso travo zaduši, in taka, ktera več slame kakor sena povžije. Taki živini pa, ki se veči del leta pase na planinah po dobri, sladki, dišeči, tečni travi, kjer vživa čisti zrak in čisto vodo, in tedaj njen želodec že dobiva vse, česar za lahko prebavo klaje in za dobro kri potrebuje, ni treba celó nič soli, ali le takrat, če v hleve prišedši se jej slaba klaja poklada.

Četrto vprašanje: Kdaj naj se daje živini soli?

Odgovor je: Takrat jej je posebno potrebna, kadar iz frišne klaje pride na suho, in proti koncu zime, ko je boljša klaja že pošla, — kadar se jej spridena, mokro domu spravljena, zatuhla klaja poklada, — kadar se živina pita, da veliko klaje o kratkem času povžiti mora. Tudi o tacih letinah, ko trava na spašnikih zavolj vročine naglo vsahne in vode zmanjka, da je živina po tem prisiljena, slaba močirnata zelišča žreti in mlako piti, da si glad in žejo potolaži. Pa tudi posebno takrat potrebuje živina soli, ko se je kakošne kuge bati; sol, ki pomaga klajo dobro prekuhati, dela živino močno, da se natora lože brani boleznim.

Peto vprašanje: Kako naj se sol daje živini?

Odgovor je: Sol se daje živini na tri načine (viže). Ali se jej postavlja v velikih koscih v jasli ali na tla, da jo liže, — ali se zdrobljena potresa na klajo (rezanico, pomije itd.), — ali se poprej v vodi raztopi in se s tako osoljeno vodo presna, suha ali poparjena klaja poškropi. — Sol za lizanje je le za tako živino (govejo), ki ima bolj oster in trd jezik, — taka sol je tudi draža, in ima to napako, da se ne more določiti, koliko naj je na enkrat políže. Veliko boljše je tedaj gotovo mero soli v vodi raztopiti, ali še bolje je, jo razdrobiti in ž njo klajo potresti.

Šesto vprašanje: Koliko soli naj se daje živini?

Odgovor je: Kakor človek za pol funta mesa dvakrat toliko soli potrebuje, kakor za eno četrтинko funta, ravno tako tudi živina toliko več soli potrebuje, kolikor več klaje povžije. Skušnje sploh učé, da je za 10 funtov klaje 1 lot soli potreba. Ker tedaj eno govedo ali en konj srednje velikosti, ali pa 10 ovác ali 5 prešičev na en dan 20 funtov njim primerne klaje dobiti morajo, potrebuje tedaj eno tako govedo, en tak konj, ali 10 ovác ali 5 prešičev skupaj vsak dan najmanj dva lota soli, — za celo leto po tem takem skupaj okoli 20 funtov. — Ako hočemo od živine več dobička imeti in jej dajemo vsake sorte klaje na dan 30 funtov, jej moramo tudi vsak dan 3 lote soli dati. Če pa živino pitamo, da dóbi vsak dan 60 funtov klaje, mora se jej tudi 6 lotov soli dajati na dan.

Kadar pa živini sol dajemo, moramo skrbeti zato, da tudi dovolj piti dobi. Kriva misel je, da po soli živini voda škoduje, ali da sol po vodi moč zgubi. Že natora sama nam očitno kaže, da po soli in po osoljenih jedilih je pijača potrebna, zato nas in živino žeja. Treba je tedaj, da se živini po dani soli ali po osoljeni klaji vselej piti dá. —

Nadjamo se, da bo iz tega poduka vsakdo korist in potrebo zapopadel, svoji živini dajati soli; verjeti smé, da vsak goldinar, ki ga za živinsko sol dá na leto, mu donese deseterni dobiček na mleku, mesu, loji, slanini (špehu), volni ali na večji moči živine — zraven tega pa tudi marsikterih bolezni obvaruje živino, katerih ozdravljanje, če tudi ne pogine, dostikrat desetkrat večji stroške gospodarju prizadene.

Le takrat, kadar živino driska dêre, naj odjenja gospodar za tisti čas s soljó, da se želodec in čeva še bolj ne zdražijo.

Kdor noče vsaki dan soli svoji živini dajati, naj je daje saj vsaki drugi dan v nekoliko obilniši meri, kakor smo jo poprej za en dan določili po obilnih skušnjah, znanih iz vseh dežel svetá, kjer živino redijo.

Raba živine.

Za delo.

Konji, voli in tudi bolj po malem krave so za vprego.

Za vprego pa je živina brez škode pripravna, kadar doseže dosti moči v pravi starosti. O tem bomo govorili pri vsakem razpolu posebej. Al tudi dorastla živina naj se vprega po pameti, to je, toliko naj se jej naklada, kolikor peljati more brez pretege, in nikar naj se predolgo ne žene, da ne onemore. Gospodar, ki preganja živino, je sam sebi sovražnik: pregnana živina pride hitreje ob moč, včasih pa nevarno z bolí. Tudi na opravo (kšir) je treba paziti, da jej je pripravna, da jej delo zljajša, ne pa je obtežuje. Posebno z mlajšo živino, kadar se začne vpregati, se mora rahlo in lepo ravnati, da ne postane oporna (šatljiva), kar se le prevečkrat zgodi. Hudobne in muhaste živine pride malo na svet: večidel jo še le neumni in surovi gospodarji hudobno in muhasto naredé.

Sploh pa živino s presilnim delom trpinčiti razodeva tudi hudobno srce; boj se tacega, ki nima usmiljenja do živine.

Da živina, ki več dela, mora več klaje dobivati, vsak sam razume, kajti nadomestiti se jej mora to, kar se v živini po delu podela.

Za molžo.

„Krava pri gobcu molze“ je star domačin resničen pregovor. Kakor se tedaj krmi ali futra, tako ti tudi molze. To je poglavitno vodilo. Pa še več družega je, kar stori, da je živina bolja ali slabija za molžo. Ker pa to posebno zadeva krave, bomo o tem govorili pri reji govéd, da ne ponavljamo dvakrat ene stvari.

Za debeljenje (pitanje).

Kaj se pravi: živino debeliti ali pitati?

Živino pitati se pravi, klajo, ki jo živini dajemo, hitro spreminjati v meso, mast ali loj.

Kako pa se to stori?

1. Da se v živino ob kratkem času kar se največ more klaje spravi. Tista mera, od ktere smo že rekli, da je redilna mera, velja le za toliko, da se živina pri moči ohrani in da se nadomestuje to, kar je po delu zgubila. Če pa hočemo od živine še mesá, masti ali loja imeti, mora se jej tudi več klaje dajati, iz ktere se napravlja meso in mast. Človek, ki ima le toliko dohodkov na dan, kolikor jih potrebuje za živež in obleko, si ne bo mogel ničesa na stran djati, in konec leta je ravno tako suh, kakor je bil iz začetka. Ravno taka je tudi s klajo. Pitanci potrebujejo več.

2. Ker pa vsaka klaja ne redi živine enako dobro, naj se za pitance izbira takošna, iz ktere se napravlja več mesá, masti ali loja.

3. Če ima pa tudi živina veliko klaje in redilne pred seboj, pa je rada ne je in do dobrega ne prebavi, ne bo pitanje hitro spod rok šlo. Treba je tedaj, da je klaja takošna, da jo živina rada je in lahko prebavlja.

4. Pitanci ne smejo biti za nobeno drugo rabo: ne za molžo, ne za plemo, ne za vprego. „Nihče ne more dvema gospodarjema služiti,“ je pregovor, ki posebno velja pri pitanju. Če želi gospodar svojo živino hitro spitati in jo potem v denar spraviti, ne sme je več vpregati, ne mleka od nje pričakovati, in tudi ne po plemenu je spuščati. Kar bi mu prišlo na mleku, delu ali plemenstvu na dobro, šlo bo na mesu in loji v zgubo.

Prvo, da namreč pitanec, kar največ more, piče povžije, se doseže, da

1. pičo po sili v živino bašemo, kar se dela pri perutnini, včasih tudi pri teletih, ali

2. da živino zmiraj ješčo obdržimo; to pa se doseže, da jej pičo zmiraj po malem (5krat na dan) pokladamo, da se ne prebaše želodec na enkrat, in da jej iz začetka dajemo slabše klajo (plev, sená), potem pa, ko živina že bolj kočljiva prihaja, jej dajemo boljše, bolj okusno, (trave, korenstva, žita), — da večkrat premenjujemo pičo, da se ene ne prenájé, — da manj okusno parimo ali kuhamo, z boljšo mešamo in solimo. Tako jo vabi gospodar, da zmirom rada je.

Drugo, da namreč pitanec več mesá, masti in loja nareja, se doseže s pokladanjem takošne piče, ktera ima posebno veliko močnatga in beljakastega v sebi; taka je: vsako žito, posebno koruza, pšenica, ječmen, ajda, potem bob, krompir, laneni kravajci, olovne tropine, sladko seno. Po takem živežu se redi živina na mesu in loji. Če si jej pa bolj vodena in sladkorna piča daje, kakor repa, pesa, žene to bolj na mleko.

Tretje, da namreč pitanec zmiraj dobro prebavlja, se doseže, da se jej vse lepo po redu in zmerno daje, da je živina čedna, hlev, posoda in živež čeden, da ne dela pretežko in bolj pokojno stoji, le včasih se po hlevu ali zunaj hleva prepelje. Sicer je pa sol dobra pomočnica za ješčost živine, zraven soli pa vse, kar je grenko in dišeče, kakor brinjeve jagode, encijan, kalmež, pelin, divji kostanj. Pri prešičih živinorejci posebno hvalijo oglje, ki drobno stolčeno ali zmleto se postavi jim v kot svinjaka, da ga jedó, koliko se jim poljubi. Tudi žveplo in antimon se hvali, toda žveplo in antimon nista prijetla želodcu, ampak le trebušnim srkavnim žilicam in žlezicam; če se kaj zabašejo, se sopet odpró z žveplom in antimonom.

Četrto, da se pitanci ne rabijo za nobeno drugo rabo, se doseže s tem, da se živina ne molze, ne vprega, ne rabi za pleme. Zato se reže (kastrira), ker je znano, da rezana živina se veliko bolje spita, kakor ne rezana, in tudi meso njeno je bolj okusno. Zato je treba, da pitanec zmiraj počiva; čem manj hodi, tem manj se izdelá, zato imajo pitance v eno mer v hlev zaprte. Judje na Moravskem, ki so pravi mojstri v pitánji gosí, ktere cele ali sama njihova mastna jetra drago prodajajo, posadí gos v lonec, da se ganiti ne more in jo v tej ječi kar hitro in prav na debelo spitajo; gosí v loncu pa nimajo na svetlem, ampak še v kak tamen kraj jih postavijo, kjer svetloba ne draži čutnic očesnih; kajti kar čutnice draži, jemlje živini meso in mast. Zato shujša človek in živina po bolečinah,

zato shujša noga, če trpi dalje časa bolečine. Sicer pa naj imajo pitanci mehko in čedno nasteljjo, da počivajo. —

To so poglavitna vodila pri pitanju živine. Sicer je pa še vedeti, da ni vsaka živina in ne vsaki letni čas za pitanje pripraven.

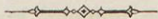
Najlože in najhitreje, tedaj z največim dobičkom se spita popolnoma dorastla, ne premlada, a tudi ne prestara živina srednje velikosti. Znamenja, ki že od zunaj kažejo, da se živina bo dala dobro spitati, so: mehka, volna koža, svetla dlaka, kratke noge, velik trebuh, debel rep.

Srednja gorkota je za pitanje najbolja; prevroče in premrzlo, ne velja oboje nič; če je prevroče, gré veliko po potu (znoji) v zgubo; če je premrzlo, se krči vse v životu in živina sploh ni vesela. V hlevu, kjer se goveda ali prešiči pitajo, naj je 15 do 17 stopinj gorkote po gorkomeru Romirjevem, pri ovcah s kosmatim kožuhom pa je dosti 10 stopinj.

Naj si premožen gospodar tudi omisli gorkomer, ki le par goldinarjev velja.

Spomlad in jesen ste tedaj po gorkoti najbolji čas za pitanje; vendar se prešiči in tudi druga živina pita večidel na pozno jesen in pozimi, a to zato, ker takrat ima gospodar največ pridelka. Vendar ob mrazu mora skrbeti za gorak hlev.

Pita naj pa se živina tako dolgo, dokler še debeleja prihaja, in se tedaj vidi, da se na pitanje obrnjena klaja splačuje, to je, da živina še zmiraj mesa, masti in loja nastavlja na život svoj. Kakor hitro pa gospodar vidi, da ne gré debeljenje naprej, je čas, jenjati s pitanjem in blago spraviti v denar.

Drugi razdelek.

O živinoreji posamezno.

Vvod v ta razdelek.

Rejo mnogovrstne naše domače živine učili bomo tako, da pri vsakem razpolu bomo najpred povedali imenitnejše reči, ktere zadevajo natoroznanstvo vsacega razpola, in potem ko bomo vse to razložili in svoje bralce malo po svetu peljali, da poznajo rodove tujih dežel, učili bomo vse to, kar prav za prav spada v živinorejo.

A. O reji kónj.

Natoroznanski del konjskega razpola.

Popis razpolov.

Konj pa še 5 družih plemén konjskega razpola se šteje h kopitarjem (Einhufer), in to zato, ker vsa ta plemena se poglavitno ločijo od vsake druge živine na svetu v tem, da imajo kopita.

Vsa ta plemena imajo v sprednji in zadnji čeljusti po 6 prednjih zob (sprednikov), kočnikov pa tudi po 6 v vsaki čeljusti; sicer pa ima živina teh plemen, če je moškega spola, med spredniki in kočniki v vsaki čeljusti na vsaki strani še enega samca, ki ga v nekterih krajih jekel (Hackenzahn) imenujejo, — kobilam in sploh živini ženskega spola izmed teh plemen pa navadno manjka teh štirih zob.

Punčica v očesu stoji poprek in je okroglopodol-gata; z zgornjega roba notranje očesne kožice, ki se mavrica (iris) imenuje, visé neke majhne črne franžice.

Reber ima konj na vsaki strani 18, zato je prsna njegova votlina široka, da se pljuča morejo zelo razširiti; že to je znamenje, da je konjski razpol bolj kakor vsaka druga domača živina za tek vstvarjen.

Želodec kopitarjev je enojin in v primeri k velikemu životu majhen; čeva so pa zatega voljo obširna. Žolčnega mehurja nima ne konj ne nobeno drugo pleme tega razpola.

Konj ima grivo; na vsaki nogi vznotraj ima rožen izrastek, kteremu kostanj pravijo, o kterem se pa ne vé, čemu je.

Kobila ima le dva sesca. Ona je po 11 mesecev breja; stori navadno le po eno žrebè.

Konj doseže starost do 30 let, redkokterikrat tudi do 40, 50 let.

Konji se nahajajo po vsem svetu. Prvotna domovina pa jim je, kakor človeku, jutrova dežela — Azija. Konja nahajamo v mrzlih severnih krajih noter do 64. stopinje, vendar v Grenlandiji in družih ledenih krajih se le redko kteri in majhen konj dobí. Kakor prav mrzli kraji niso za konja, tako tudi prav vroči ne. Konj more sicer veliko mraza in vročine strpeti, a uni in ta zatirata njega rast, moč in život. Da se je pa konj tako zelo razširil po vsem svetu, to ni čuda, ker je jako koristna žival; sicer pa so tudi preseljevanja ljudstev, vojske in kupčija konje zaplodile sem ter tje po svetu.

Konjski razpol spada v 6 plemén, ki se imenujejo:

1) navadni konj, 2) osel, 3) dšigetaj ali napol osel, 4) cebra, 5) dam, 6) kvaga.

O konjih bomo več govorili. Od peterih njegovih žlahtnikov pa le sledeče povémo ob kratkem:

Osel je domača živina po več krajih svetá, zato, ker je za tovore in vprego koristen. Najlepši osli se nahajajo na Laškem, Španskem in Portugalskem, kjer jih zelo obrajtajo in drago plačujejo; oni so črne, rujave, sive, tudi bele barve, redki so tigrasti. Osel je močna in trpežna živina. Na Španskem in Laškem tudi oslovsko mesó jedó. V Aziji je več divjih sort oslov, med kterimi je dšigetaj ali napol osel sopet posebna. O oslu so nekđaj mislili, da je prevržek konja, a to ni res; osel je živina za-se kakor konj, in se od njega loči po postavi in značaji.

Kaj pa je mezeg (Maulesel) in kaj je mula (Maulthier)?

Mezgi in mule so polutáni ali dvojci, to je, otroci dvojnih starišev (konjskih in oslovskih), tedaj napol od vsacega, in

sicers tem razločkom, da muli je oče osel, mati pa kobila; mezgu je oče žrebec, mati pa oslica. Mula in mezeg sta možkega ali ženskega spola. — Mula je večja kakor mezeg in tako velika kakor konj (včasih 15 do 16 pesti): to ima od matere kobile. Sicer pa je mula po oslovsko izdelana, ima namreč velika, široka, ohlapljena ušesa, debelo glavo, majhne oči, ozek križ, precej gol rep, ozko in visoko kopito in je trmasta žival. Ker je pa močna in trpežna, zato jo zlasti za tovore jako cenijo na Laškem in Španskem. — Mezeg je veliko manjši od mule in tedaj bolj oslu podoben, zato ga ne obračajo kakor mulo ali pa pravega osla. — Mule in mezgi, ker so polutani, so navadno jalovi, to je, niti med seboj, niti z oslom, niti s konjem niso v stanu mladih roditi; vendar se je 1868. leta na Laškem primerilo in komisija prefekture Caltanissette je po vradnem preiskovanju potrdila, da je na paši se mula ubrejila po žebcu in 14. julija 1868 rodila žebčeka mulo; glava, vrat, kopita in glas bili so mulji.

Dšigetaj ali napol osel je v Aziji v puščavi Gobi domá, se ne privadi lahko človeka; streljajo tedaj le to živino in jedó meso njeno.

Cebra in dam sta pisana po životu, cebra pa še bolj kakor dam. Zeló divja živina sta oba, vendar se cebra dá še precej lahko ukrotiti, in tudi v naše dežele jo pripeljejo včasitisti, ki divjo zverino vozijo po svetu in jo za denar kažejo. Domá sta obá dva ta „pisana konja“ v južni in izhodnji Afriki, kjer njuno meso jedó.

Kvaga, ktera v obilnih čedah prebiva v Afriki in kjer jo „divjega konja“ imenujejo, je zeló enaka cebri, vendar se od nje lože vdomači.

Konj in rodovi konjski.

Razen domačega konja se nahajajo na svetu tudi zdivjani, napol divji in popolnoma divji konji.

Zdivjani konji se nahajajo v Aziji, izhodnji Evropi, južni Rusiji, južni in severni Ameriki itd. Ti konji bili so izprva domači; zapuščeni ali izpuščeni pa od ljudi so se raztekli po stepah in puščavah in so potem se podivjili (zdivjali).

Napol divji konji se izrejajo v tako imenovanih napol divjih kobilstvih; gospodarji imajo žebce in kobile, ktere večidel proste pod milim nebom živé, mlade divjake pa vjamejo, kadar so določeno starost dorasli, in jih vadijo potem za domačo rabo. Lové jih mnogovrstno z zanjkami, mrežami ali posebnimi mašinami. Na Rusovskem, v Moldavi in Valahiji, tudi na Ogerskem itd. je dokaj tacih napol divjih kobilstev.

Divji konji se nahajajo po naznanilih zanesljivih mož še v nekterih krajih Azije in posebno velicih stepah Mongolskih, okoli Aralskega jezera in v južni Sibiriji. Popolnoma divje konje Rusi imenujejo *tarpane*. Divji konj je majhen, ima debelo glavo, velika pa špičasta ušesa, bistre oči, kratko pa kodrasto grivo, kratek rep, dlaka je večidel mišje barve in debela kot kožuh; sila plahi so in hitri ko blisk. Žive skupaj v čedah; vsaka čeda ima svojega vodnika, kateri čuje nad svojimi tovarši kadar se pasejo.

Domači konji so mnogovrstnih rodov in rodbin. Vsi pa se razdelujejo v vprežne in jezdne konje, kakor so za to ali uno rabo bolj pripravi, in pa v plemenitne (žlahne) in borne.

Poglejmo po svetu, kjer konje imajo in ogledjmo različne njihove rodove.

Med konji jutrovih dežel najizvrstnejši so: arabski.

Najlepši in najžlahnejši konj je arabski.

Pravljica pravi, da so se arabski plemenitni konji zaredili iz konj, ki jih je nekda j imel kralj Salomon; druga pa trdi, da najžlahnejši arabski konji izvirajo od 5 Muhamedovih kobil. Arabci imenujejo svoje najžlahnejše konje *kohilane* ali *kohlane*, in trdijo, da vsi ti so zapisani s svojimi roditelji v poseben zapisnik (rodopis). Težko je tacega konja kupiti, zlasti ne, kajti tudi za drag denar jih ne prodajajo radi; ponašajo se ž njimi in jih ne dajo radi iz dežele. Žlahni arabski konj je res kaj lep konj, pa še bolji je kot lepši, ker tu in tam bi se dala kakošna malenkost očitati na njem. Posebno v štali ne boš cenil arabskega konja tako kakor zasluži; kadar pa pride ven na prosto, je vsa druga žival.

Žlahni arabski konj (glej podobo I.) je te-le podobe:

Glavo ima skoraj štirivoglato, čelo mu je široko in ravno, nos je večidel malo vdrt; gobčnice (žnablji) so kratke in tanke, oči velike in bistre, ušesa majhna in tanka; pod tanko kožo se povsod vidijo žile po suhi glavi; glavo nosi kviško, vrat je šibak, širok in suh, noge suhe, široke, bincelj jim je dolg; hrbet je lepo raven, kite po nogah se tako lepo vidijo, da bi se lahko štele; nikjer ni nič zabuhlega; vse je suho in šibko; rep je lepo nastavljen in kaj lepo ga nosi arabec; živ in iskren je, kakor ogenj, zraven pa krotak, podučljiv in strpi sila veliko. Arabski konj ni posebno velik, le 13 do 15 pesti je visok; kožo ima tanko in gladko, da se sveti od daleč; barve je bele, rujave ali rdeče. Že davno kupuje tudi naša avstrijska vlada arabske žebece in kobile in ž njimi požlahnuje avstrijsko konjerejo.

Pa nikar naj nihče ne misli, da vsi arabski konji so taki; imajo tudi Arabci slabše blago, in večidel ta je, katero prodajajo iz dežele in jo svet rad kupuje. Arabska družina živi in spi s svojimi žlahnimi konji in jih oskrbuje z neizrečeno marljivostjo; kónj pa, ki jih ima za svoja navadna teža dela, ne glešča tako, in tudi pri plemenitvi jih ne izbira kakor une. Arabci krmijo svoje konje z ječmenom namesti ovs; kar je našim konjem oves, to je arabskim ječmen.

Perzijski konji so za arabskimi najžlahnejši; oni so sploh veči od unih, a ne tako trpežni; večidel so belci.

Tartarski konji so močni, živi, pogumni; grivo imajo večidel dolgo. Najžlahnejši izmed teh so ukrajnski.

Po tartarskem rodu požlahnjene konje imajo na Rusovskem in Poljskem.

Turkomanski konji so veči in močnejši, za vojsko posebno pripravi, zato jih Turki posebno čislajo. Enaki so čerkeski.

V sredi med turkomanskim in tartarskim konjem je donsko kozaški konj.

Med konji afrikanskimi so najbolj čislani:

Egiptovski, ki so zelo podobni arabskim; čeravno pa so viši (16 pesti in še čez), vendar niso tako trpežni; — berberski so sila nagli, lahki in trpežni; iz Maroka izvirajo najizvrstnejši te vrste. Verjetno je, da po marokanskih ali mavriških konjih so si nekdaj požlahnili Španci svoje domače. Tudi numidijski konj je lep in dober.

Od vseh teh rodov jih ne dohaja nič v avstrijsko cesarstvo, zato so nam le po imenu znani, po rabi ne.

Le arabski pridejo k nam.

Med evropejskimi konji najbolj znani so sledeči:

Angleški konj. Angleži so jo v izreji konj najdalje dognali in po umni in stanoviti reji so si izredili vsake vrste kónj (jezdni in vprežni) take cene in veljave, da smemo reči, da za arabskimi slovó angleški najbolj po svetu.

Angleški žlahni konj pa izprva ni domače blago. Angležki konji izvirajo od arabskih in berberskih, ktere so si Angleži pripeljali v svojo deželo in jih plemenili med seboj ter tako ohranili popolnoma čisto kri (Vollblut). Oni imajo natančne rodopise (registre), v katerih je rodovina vsacega konja popolnoma čiste krvi dokazana noter do tistih 12 berberskih kobil in 3 arabskih žebcev, ki jih je dal angležki kralj Karol II. (leta 1662) iz teh dežel na Angležko pripeljati.

Lastnosti angleškega konja so te-le:

Angleški konj (glej podobo II.) ima lepo glavo, ki pa je včasih predebela, prekostnata; oko je veliko, bistro, vrat mu je dolg, šibák, suh; hom (vidermaž) je visok, hrbet raven, križ

lep, pri nekterih malo preveč navzdol; rep je lepo in visoko nasajen; života je stegnjenega, trebuh pa mu je kakor da bi bil malo gori potegnjen. Angležki konj je velik, (15 $\frac{1}{2}$ do 16 pesti visok), noge ima visoke in suhe, na kterih se lepo vidijo kite. Sila hiter je v teku.

Angleži imajo pa tudi konje napol čiste krvi (Halblut); te so si izredili iz domačega in pa arabskega rodú. Po tej poti se je požlahnil domači angležki konj. Napol-krvnjaki so močnejši, vrat imajo debelejši, tudi noge so močnejše. Da so kobile te sorte plemenili z najmočnejšim največim žebcem popolnoma žlahne krvi, izredili so si svoje slavnoznanе lovske konje, ki skačejo čez grabne in grmovja, da je čuda, in da jih v tem nobeno drugo pleme ne prekosí.

Druga vrsta imenitnih angležkih konj srednje velikosti, pa močni in srčni so, tako imenovani gallo-way-i; nekteri jih imajo za mešanico iz domačih požlahnjenih kobil in španskih kónj, drugi pa iz škocijskih poni-jev.

Poni so menda gorski konji iz Škocije; najmanjši konji so na svetu, pravi pritlikovci, le kakih 9 pesti visoki. Zato sploh vsacega prav majhnega konja imenujemo poni.

Ti angležki konji, o kterih smo zdaj govorili, so le jez d n i.

Pa Angleži imajo tudi vprežne imenitne konje, ki pa se že bolj razločujejo od kónj jutrovih dežel. Angleži imajo zale konje za vprego v kočije; močnejši so od unih, čvrstega života in so večji, vendar je v njih še sled arabskega rodú.

Imajo razun teh še druge konje za vprego v vozove, razun teh pa še posebno sorto taci h težkih, zelo močnih kónj z debelo glavo, širocimi prsi, debelim životom in močnimi nogami, da jih imenujejo zavolj te nenavadne velikosti in moči slone ali elefante; posebno olarji jih vpregajo v vozove, na kterih vozijo ol (pivo) po mestu.

Ogerski konj. Težko je popisati ogerskega konja, da bi popis se prilegel vsakemu, ker jih je več vrst. Navadni ogerski konj ima majhno glavo, ozko medčelustje, majhne nosnice, bistro oko, dolg in tanek vrat, nekoliko vglobljen (slokast) hrbet, križ mu visi malo navzdol, ima vèn stoječe kovke, precej drobne noge; v kolenih je ozek in tudi v skoknem členu; velikosti je srednje in dober za trpež.

Erdeljski konj (Siebenbürger) je večji in lepši od ogerskega, živ, čvrstih členov, očitnih kit po nogah; dober za trpež.

Hrvaški in slavonski konj je manjši, pa srčen, hiter in strpi veliko.

Najimenitniša kobilstva na Ogerskem so: 1) v Mező-hegyes-u; konji iz tega kobilstva so veliki, močni; žebci v

tem kobilstvu so iz Normandije, Kladruba, in Erdeljskega; kobile pa so ogerske, erdeljske, iz Bukovine itd. — 2) V Babolni. To kobilstvo je manjše; žebci so Arabci, Španci, Erdeljci in Ogri, kobile pa arabske, moldavske, erdeljske in ogerske.

V Bukovini je imenitno kobilstvo v Radavcu.

Moldavski in valaški konji so dobri konji s precej veliko glavo, večidel nekoliko izpognjenim nosom, močnim vratom, visoki so 14 $\frac{1}{2}$ do 15 pesti.

Na Krasu je v Lipici cesarjevo kobilstvo, v Prestranku pa žrebstvo, kamor žrebeta pridejo iz Lipice. Lipičani so lepi žlahni konji s trdnimi kostmi in posebno trdnimi kopiti, imajo tanko glavo, so urni in trpežni.

Med težke konje se štejejo:

Česki konj je velik in močen, ima debelo, mesnato glavo, majhne oči, kratek vrat, široke prsi in širok križ, debele, težke, zelo kodraste noge — sploh znamenja, da ni žlahne krvi v njih, da so pa za težko vprego jaki. Oči jih rade bolé, tudi topost (Dummkoller) jih rada napada; kopita imajo mehka.

V Kladruba je imenitno cesarsko kobilstvo.

Moravski konj je urniši, ker ni tako težek in ima bolj lahke in manj kodraste noge.

Noriški konj, izprva domá v gornjem Štajarskem, je najteži konj našega cesarstva in se je še tako čist obdržal, kakor je v nekdanjem Noriku bil. On je močen in težak, ima debelo glavo, velika ušesa, široke prsi, širok život, debele noge in večkrat plošnjata kopita. Za počasno in težko vprego je prav dober.

Iz noriškega (gorno-štajarskega) konja so se zaplodili težki konji bližnjega koroškega in menda tudi kranjskega Bohinja, ki so nekdanj imenitni težki konji bili.

Tudi pincgavski konj na Salcburškem se je iz noriškega konja izdelal in sčasoma tako imeniten postal, da imé „pincgavski konj“ se dandanes rabi navadno za težke vprežne konje noriškega rodú. Pod imenom pincgavskem se vpeljujejo noriški konji za pleme v vse naše dežele, kjer se za težko vprego težki konji potrebujejo; med cesarskimi in družimi plemennimi žrebci je veliko pincgavskih. Lahki kupujejo te konje pod imenom burgundskih (francozkih težkih).

Treba tedaj, da od noriškega konja našim gospodarjem kaj več povémo.*)

*) Potrebno se nam zdí, da našim gospodarjem kaj več povémo od dežel, ki so bile nekdanj Norikum imenovane in kjer je bila v starodavnih časih konjereja že imenitna, da jim je potem zgodovina noriškega konja bolj jasna.

Noriškega rodú konji so dvojni: eni so žlahni; živahni noriški konji, kateri se izrejajo v kobilstvih in pri posebno umnih konjerejih, — drugi pa so navadni, vsakdanji, bolj leni noriški konji, kakor jih izrejajo kmetje.

Od žlahnega glej podobo III., od navadnega glej podobo IV.

Ker ste podobni prav natanko posneti po taci konjih, ktere je malar pred seboj imel, zato ni treba obširnega popisovanja vnanje postave; prav taki so, kakor jih kaže podoba.

V obče ima noriški konj debelo glavo, žlahni Noričan pa vendar manj kakor navadni; vrat mu je dolg in zelo širok, tako, da širjava njegova znaša 36 do 40 palcev; kom (greben) je visok; života je, posebno žlahni, podolgasto-okroglega, navadni noriški konj nima tako okroglega trebuha, vendar ni vampast, križ je zelo širok; noge ima močne in krepke, pa ne nevkretne, vendar je navadni noriški (vsakdanji pingavski konj) bolj štokrljast in

Visokoučeni naš gosp. Davorin Trstenjak piše nam o tem to-le: „Prebivalci od Celja do virov Drave, od tod čez visoke Tore (Hochthauern) do izliva reke In v Donavo, dalje doli kraj desnega pobrežja Donave blizo do Kahlenberga (mons Cetius) v dolnji Avstriji, od tod prek čez štajarsko gorovje pri virih Rabe, nad gorenje slovenske gorice (Windischbücheln) po sedanjih železniški črti do Save, proti zapadu pa do Karvanj, ki so imenovali so se že pred Rimljani, za Rimljanov noter do 6. stoletja Norici ali Noričani, to je stanovniki: norâ, Schluchten, Vertiefungen, Thaleinschnitten, katerim je glavno mesto bilo Noreja, ki pa že za Plinija ni več stala. Iščejo je pri denešnjem gorenještajarskem Neumarktu, 2 uri od koroškega Brezja (Friesach). Te prebivalce imajo Nestor, Schlötzer, Gilferding in jaz za Praslovene. Kakor Strabon piše, bilo je divjih kónj (equi sylvestres) obilo v Noriku, in kralj Voccio, ali po drugem berilu Vocio (primeri ime kranjske vasi Vokle, staro-česko ime Vok, starosrbsko Vokea), je poklonil Juliju Cesaru 300 konjnikov, ko se je vojskoval z Galli.

Noriške konje so že Rimljani zavoljo njihove teže, krepkosti in živahnosti zelo čislali, rabili so jih pri triznah (Kampfspielen) in ime „equus noricus“ obveljalo je tako za zaznamovanje čilega konja, kakor „chalyôs noricus“, za čilo tvrdo jeklo. Cesar Nero je imel posebno čvrstega konja iz Norika, kateremu je bilo ime: Drauco, to je, Dravko, bodi-si, da je kraj Drave zrastel, bodi-si, da je bil silen, čvrst, (staro-slovenski drav, firmus, novoslovenski s predpostavljeno pismenko z, zdrav, sanus). Rimljan sufiksa ko ne pozna, nima ga nobeden drug jezik, nego slovanski, primeri: Vranko, črn konj, Žoltko, Črnko, Sivko; Dradko je toraj bil cuzek slovenski.

Živinoreja.

čotast; noge navadnega noriškega konja imajo pod kolenom na sprednjih nogah in pod skoknim členom na zadnjih nogah za 2 palca (cola) manj obsežja, kakor ga ima žlahni noriški, zato se pri hitri hoji pogostoma spotikajo; kopito ima dobro izdelano, ne plošnato; barv je različnih; najbolj cenjeni pa so rujavi. — Noriški konj je bolji kakor burgundski; njegov vrat je močnejši, in skušnje pričajo, da debelost vratu je pri žebeih znamenje plodnosti njegove, to je, čem močnejši je vrat, tem bolj ubreja kobile.

Na Štajarskem je cesarsko kobilstvo v Pibru, v kateri imajo posebno angležke polno kervnjake za pleme.

Poljski navadni konj je ali prav velik ali pa prav majhen, vrat je presuh ali predebel, prsi so mu ozke, pleča

To po Rimljanih rabljeno ime za težkega konja, za konja noriškega plemena, se je obdržalo do današnjega dne, in gorenje-štajarsko in koroško pleme se veli po deželi, v kateri se je rodilo, in ki se je Norik, Noričansko zvala, „noriško“, „die norische Pferderace.“

Slovani so od nekdaj sloveli kot izvrstni konjerejci. Že Homer hvali mule in konje Venetov = Slovenov, kateri so pri svojem preseljevanju iz azijske pradomovine v mali Aziji v tako zvani Paflagoniji ob severnem primorju črnega morja zaostali. Tudi Veneti ob Adriji stanujoči so redili izvrstne konje, in že za Rimljanov je slovela ergolia (Gestütt) blizu Akvileje, brž ko ne na Krasu v današnji Lipici. Stari letopisci radi trdijo, da se je v Lipici ohranila še pleha starovenetskih konj. Akvilejčani, posebno pa Venetčani so častili boga solca Belina; Tertulijan pravi, da Belin je tudi bil Bog Noričanov, in res so našli na Cigelni blizu Celovca kamen z napisom: „Belino augusto sacrum.“ Mi Štajarci imenujemo gorenje-štajarskega (noriškega) konja Turjaka. En del Noričanov in pa starih prebivalcev zapadno-slovenskih dežel od Nauporta (Verhnike, katero Strabon imenuje: colonia Tauriscorum), od tod spod Triglava prek čez gorenje-koroške planine pri sv. Krvi, dalje po gorenje-štajarskih planinah in solnograških (Rottenmanner, Radstätter, Hochtauern) se je imenoval Taurisci, to je: Toriščani, Turiščani, stanovniki tur, tór dialektično taur. Slovenec vse, kar le po takem gorovatem svetu stanuje, imenuje: „turje,“ tako turji petelin, Auerhahn, turja koza, Steinbock, turji zajec, beli, kakoršni so na Ojstrici in na Kočni, in tako tudi konja planinskega turjak.

Tako imate dokazov dovolj, da so noriških konj pleho slovenski žrebci vplemenili, da je „Norisches Pferd,“ Neronov Dravko si na slovenski zemlji iskal sladkega sena, čilega ovsa za moč obremenjenja.“

plošnjata, noge slabe, kom visok, hrbet raven. Poljski konj je rad muhast. — Poljski konji iz kobilstev pa so žlahni konji.

Rusovski konji v severni Rusiji (v veliki Rusiji) so konji srednje velikosti, ki imajo precej debelo glavo, široko čelo, kratek in debel vrat, široke prsi, močan križ in močne noge, dolgo grivo in dolg rep. Ti konji so najbolj za vprego pripravi in so krotki. Konji južne Rusije so slabi in grdi.

Švedski in norveški konji so živi, hitri, varni, večidel majhni, sicer pa ne posebno lepi.

Frižki konj je težek, močen konj, debele glave, močnega in kratkega vratu, mesnatih pleč, širokih prsi, širokega hrbta in žlebatega križa; na nogah stoji visocih, pa večkrat predebelih, okornih. Frižki konj je zelo podoben pincgavskemu.

Danski konj stopa ponosno, je srčen pa lahak, sicer imajo ti konji večidel debel vrat, mesnata pleča.

Meklenburški konj slovi za lepega in močnega konja že od nekdaj; on je angležke krvi. Meklenburški konj ima dolgo, suho in ne predebelo glavo; oči je prijaznih, čela širokega in ravnega, nosu ravnega, včasih malo izpognjenega; vrat je lep, prsi so široke, križ okroglat, rep visoko nastavljen, noge visoke in močne, kite po njih lepo razločne. Krví so mirne, sicer pa so močni in trpežni; za težko ježo so zelo pripravi, 15 $\frac{1}{2}$ do 16 pesti visoki.

Holstanjski konji so bili nekdaj za ježo in vprego v kočije močno obrajtani konji; veliki so in težki; glavo imajo dolgo z izpognjenim nosom (ovnovo glavo); vrat je lepo nastavljen, dosti dolg, pa ne predebel, prsi so široke, hrbet malo vdrt, križ žlebat, večkrat navzdol obrnjen, rep je širok, dolg, nizko nastavljen.

Virtemberški navadni konj je precej velik in dober, trpežen konj; glavo ima veliko; vrat kratek in mesnat, život kratek in čokljat, noge debele. Okoli kraljevega kobilstva v Marbaku se nahajajo lepi, žlahni konji.

Parski konj je precej velik, močen, lepih prs, dobrih kopit, a glavo ima preširoko in preveliko, vrat kratek, trebuh je večkrat kravji, križ preveč navzdol, rep nizko nastavljen.

Pruski (prajzovski) konji so v vsaki okrajni te države drugačni; sploh pa je konjereja na Pruskem na visoki stopinji, ker je požlahnjena z angleškimi, turškimi, perzijanskimi in tartarskimi žebci.

Francozki konj je različne podobe po različnih okrajinah te države. Najimenitniši med njimi so Limonsinci in Normanci. Žlahni Normanec ima štirivoglato glavo, bistro oči, lep, močen pa lahak vrat, visok kom, malo vdrt pa močen

in okrogel križ, krepke noge in gladko svetlo dlako. Mnogoteri konji, ki se prodajajo za Normance, so pa Bretajnci.

Med francoskimi vprežnimi konji sloví burgunški in flandriški rod; okorni so in težki, pa za težko vprego prav izvrstni; glavo imajo debelo, oči majhne, vrat močen, širok život, mesnate prsi; kosti so pa suhih in krepkih.

Med španskimi konji, ki so nekdaj posebno imenitni bili, sloví najbolj andaluški konj, ki ima veliko glavo z močnimi ganašami in večidel izpognjenim nosom *), vratú je močnega in mesnatega, debele grive, širocih prs, križa žlebatega, včasih prenizkega; bincelj je dolg, kopito ozko. Španski konji imajo posebno lepo ponosno hojo.

Med laškimi konji se odlikujejo Napolitanci, ki so zelo podobni španskim, le da so večí, imajo debelo glavo z izpognjenim nosom, ušesa so špičasta, pa dobro nastavljena, vrat je dolg in Napolitanec ga nosi visoko; prsi so lepe, život dolg, noge visoke, sila ponosno (štimano) stopa. Napolitanec je dober za ježo in vprego.

Sardinci in piemontežki konji so sicer dobri konji, a majhni so (12 do 13 pestí).

To o rodovih konjskih. —

Skušeni konjerejci zahtevajo od konja, ki ne spada v vrsto težkih vožniških konj, da se more prav dober imenovati, sledeče lastnosti:

1. glava ne smé biti pretežka, kolikor mogoče majhna,
2. nosnice široke, 3. oči velike, punčica plava, 4. ušesa majhna, ne daleč narazen, pa kviško stoječa, 5. vrat ne predolg, a tudi ne prekratek; nikoli ne smé biti tako imenovani „špehasti“ vrat,
6. prsi in pleča široka, 7. život okrogel, skoz in skozi zelo enako širok, 8. hrbet raven, 9. ledje široko in ravno, 10. križ ne oslovsk, 11. rep visoko nastavljen, 12. noge zgorej mesnate, spodej tanje, piščali ne predolge, spodnje noge ne prekratke, 13. kopito okroglo, visoko, na pēti široko, 14. na glavi in nogah naj se vidijo žile in kite, 15. mesó krepko, ne mehko, 16. kosti tanke, jedrene, ne okrogle, ampak plošnate, 17. dlaka fina, svetla, kratka, 18. velikosti je srednje, 19. živega duhá in trpežen.

Da težki konji za težko vprego ne morejo teh lastnosti imeti, ni nam treba opominjati.

Najstareji angležki pisatelj o konjereji A. Fitzherbert je zahteval od dobrega konja 54 lastnosti: 3 ženske (široke prsi, okroglo ledje, dolgo grivo), 3 levje (pamet, pogum, iskrenost), 3 bikove (oči, nosnice in noge), 3 ovčje (nos, krotkost, potr-

*) Glave z izpognjenim nosom, ker so podobne ovnovim glavam, se tudi pri konjih imenujejo *ovnove* glave (Ramskopf), tedaj taki konji *ovnoglavci*.

pežljivost), 3 mulje (moč, trpežnost in varno hojo), 3 srnje (glavo, kosti in kratko dlako), 3 volčje (grlo, vrat, sluh), 3 lisice (ušesa, rep in ték), 3 kačje (oči, spomin, kretanje), 3 zajčje ali mačje (naglost, hojo in ték).

Po Bourgelat-u je konj lep, če je dvakrat in pol daljši in dvakrat in pol viši, kakor je glava njegova dolga.

Pregledavši mnogovrstne rodove konjske, podamo živino-rejcem našim zdaj

popis nature konjske.

Če primerjamo naturo konjsko z naturo goveje živine, nahajamo poglobitne razločke, ki naj se jih kmetovalce zapomni, v tem-le:

1. Konj ima le en želodec, ki je majhen v primeri z njegovo velikostjo.

Kaj sledi iz tega? To, da konju se mora dajati takošna klaja, ktera v malem že veliko zaleže, to je taka, ktera dobro redi. Če misliš, da konju le z velikim kupom malotečne klaje želodec napolniš, je pa že prav, motiš se zelo, — zakaj kmalu ti bo opešal. Konja imeti stane tedaj dražje nego vola ali kravo.

2. Konj ne prežvekuje, ne potrebuje tedaj toliko časa, kakor goveda, da želodec klajo povžije.

3. Konj je bolj živ in hitreji kakor vol, zato konj v goratih krajih ni za vprego tako pripraven, kakor počasni in bolj varni vol.

4. Konj strpi več mraza, vročine in moče, kakor goveja živina.

5. Tako imenovano kislo senó vživa konj brez škode; govedom posebno molznim kravam pa ni koristno.

6. Konj za prisadnimi boleznimi na pljučih in čevih večkrat zbolí kakor krava ali vol; sploh je treba bolnim konjem večkrat puščati kakor govedom.

Kobila je breja 11 mesecev, tedaj najdalje memo vsake druge domače živine.

Žebè prinese večidel dva prva kočnika na vsaki strani obéh čelusti sabo na svet. Kadar je žebè 4 ali 8 dni staro, se prikaže 3. kočnik in dvoje sprednjih zob, in poredoma v stanovitnem času se prikazujejo potem drugi zobje, tako da v 4., 5. ali včasih še le v 6. letu ima konj vse zobé, in zdaj se smé še le reči, da je konj dorastel. Naj bi si to kmetovalci dobro zapomnili, da vedó: zakaj se jim priporoča,

pred dopolnjenim 4. letom konja ne težko vprezati! — Starost se pri nobeni živini tako gotovo ne spozná, kakor pri konjih iz zó b. V priloženih podobah vidijo gospodarji, kakošne zobé ima konj v različni starosti. (Več o tem na koncu te knjige.)

V 5. ali 6. mesecu svoje starosti preminjajo žebeta tudi dlako; zdaj še le se črno rojeni konji spremené v belce.

Kadar je že konj 20 let star, je vsaki dan manj za rabo, in le redki so taki konji, ki so še močni še po 20. letu. Najviša konjska starost je 40 do 50 let.

Raste pa konj prva leta tako-le:

V prvem letu zraste za 15 palcev (colov), v drugem letu za 5, v tretjem za 3 palce, v četrtem 1 palec in pol, v petem le pol palca.

Tedaj tudi to pričuje, da konj še le v 6. letu doraste. To vedeti: za koliko mlad konj eno leto zraste, je posebno takrat dobro, kadar si kakemu konju par kupuje, ki pa si še nista enake velikosti, da se prevdariti more: ali si bosta kedaj enako velika ali ne.

Konji se merijo po pestéh, po palcih (ena pest ima 4 palce) in po črtah ali štrihih (ena črta ali štrih je četrť palca). — Najmanjši konji merijo 7 pestí, največí 19.

Merijo se konji s posebno mero; najbolj pripravna je tista, ki je narejena iz močnega traka, kateri ima na enem koncu mesingasto ploščico, ki se vtakne na strani pod kopito sprednje noge, in potem se trak nategne po nogi čez pleča do koma ali vidermaža in tam se pogleda, koliko mera kaže. Ravno tako dobra kakor ta mera je tudi tista, ki namesti mesingaste plošice ima na koncu s svincem zaliti valjarček, ktereга pa ni treba pod kopito vtikovati, ampak le tikoma kopita do tal spuštiti; ker je valjarček težak, ostane na tléh, in trak se potem kakor poprej nategne do koma. *) Kadar koli pa konja meriš, moraš ga postaviti tako, da stoji lepo na ravnem, drugač te mera goljuša.

Prtljkovci se imenujejo tisti konji (poni ali korzikanči), ki merijo k večemu 10 pestí; majhni konji so taki, ki merijo od 10 do 14 pestí, srednji konji, ki merijo od 14 do 16 pestí, veliki konji, ki merijo od 16 do 18 pestí, velikani pa tisti, ki merijo 18 do 20 pestí.

Zastran lastnosti kónj je treba še vedeti, da konj za lahki voz ali vprego mora biti drugač vstvarjen, kakor konj za težko vprego.

*) Ta mera je zedinjena s tisto, s katero se goveja živina meri, da se zvé, koliko bo zaklana imela mesá.

Dober je z den konj mora biti jelenu podoben, mora imeti majhno glavo, tanek vrat, široke prsi, dolge noge, pa ne predolгих piščali in ne predolгих binceljnov; ne smé biti trebušnat, velikosti pa srednje (15 do 16 pestí).

Konj za kočije, v katerih se vozi gospoda, mora biti večí in dalji, in močnejí v vseh delih.

Dober kmetijski konj mora biti čvrstega života, a ne vampast, širocih prs, širokega križa, ravnega hrbta in srednje velikosti (okoli 15 pestí).

Vožniški (furmanski) konji morajo biti veliki, težki, trpežni, kakor so bili popisani pri mnogoterih rodovih.

Živinorejni del.

Od plemenjenja kónj.

Čeravno se kobila že pred poja, vendar je pravi čas še le v 4. letu, da se k žrebcu pelje.

Pojatev trpi skozi 8, tudi včasih 14 dní. Če se je kobila obrejila, jenjajo vsa znamenja, po katerih se pojatev razodeva, in ta so, da je kobila srborita, da večkrat rezgetà, se večkrat poščiva in da jej žlem teče iz sramnice; včasih je tako občutljiva na spolovilih, da se še vpreči ne dá, vzlasti če jej jermen pride pod rep. Nevedni ljudje mislijo, da je oporna (štatljiva).

Pojajo se pa kobile v različnih časih, najbolj spomladi od meseca sušca (marca) do malega travna (julija).

Če je kobila od 4. do 10. leta poredoma vsako leto žebè storila, utegne do 20. leta za plemè dobra biti, ako se sicer pridno glešta, ima dosti dobre klaje, in se z delom ne presili. Počez se šteje na eno kobilo, da po 5 do 6 žebet na svet prinese, pa jih more tudi 10 in še več v vsem skupaj.

Žrebec se smé še le v 5. letu po malem za plemè rabiti, v 6. letu je še le popolnoma žrebčar. Na dan ima dosti eno kobilo, in ker na nektero mora dvakrat ali še večkrat skočiti, šteje se na enega žrebca v 6 do 8 tednih k večemu 40 kobil. — Če se preveč ne spušča in tedaj preveč ne zdelà, more pri dobri klaji do 20. leta za plemè biti. Vendar težki noriški (pingavski) pred nehajo za plemè ugodni biti kakor lahki žlahni.

Žrebeci za plemè so cesarski ali pa tudi drugi, necesarski. Vsak gospodar sme spuščati svojega žrebca, kateri je od komisije zato pravico dobil. Novejši čas je začela vlada žrebce za plemè tudi zanesljivim gospodarjem proti temu da-

jati, da jih po odločeni tarifi na kobile svoje okolice skozi 10 let spuščajo, čez 10 let ostanejo lastnina tistih gospodarjev, ki so jih imeli, in povrh dobijo še 80 gold. vsako leto, dokler jih za plemo imajo. Se vé da so gospodarji odgovorni zato, da po kaki nemarnosti žrebec pod zlo ne gré.

Naši konji so se po cesarskih žrebcih že veliko boljšali in zlepšali, semtertje pa tudi popačili, ako so gospodarji zane-marili poglavitno vodilo, da naj se vselej enaka živina plemeni z enako. Slabo je, ako gospodar išče za svojo težko kobilu lahkega žrebca z drobnimi nogami. Iz take mešanice ne bo nikdar nič prida. Tudi premlade kobile spačijo zarod. Zraven tega so nekatere napake in bolezni nog, posebno krak (Spath, napačno Stichbein imenovan), ki jih žrebe podedova zlasti po očetu. Naj se tedaj skrbno gleda na to!

Od reje žrebet.

Žrebeta naj sesájo pol leta, ker takrat še le dobé vse prednje zobé in morejo z materjo na solčno, suho in hudih vetrov obvarovano pašo iti.

Pozimi prvega leta po odstavi naj bivajo v prostornih, ne mrzlih štalah, a ne privezani; zjutraj in zvečer naj se jim dá dobrega sená, kolikor ga hočejo jesti, opoldne se jim sme kako perišče ovsá dodati; opoldne in zvečer naj se napivajo z čisto vodo.

V drugem letu naj hodijo od srede meseca majnika do kimovca (septembra) na pašo na suhe travnike in take, kjer je kako drevje, da jih solnce preveč ne pripeka; — pozimi drugega leta se morajo, če ima gospodar več žrebet, žrebeta možkega in ženskega spola že ločiti, sicer pa tako rediti kakor prvo zimo, le da na teden pol mernika ovsá dobivajo. — V drugem letu se morejo žrebci že rezati (kopiti); poprej pa ne, ker konji po prezgodnjem rezanju ne pridejo do moči.

V tretjem letu se pasejo žrebeta do pozne jeseni in dobivajo pozimi na teden polovico tiste mere ovsá, ki jo odrasel konj dobiva. Tudi v 3. letu še ni prepozno, jih rezati, ako ni bilo to že v 2. letu opravljeno.

V četrtem letu potrebujejo žrebeta največ klaje, tedaj naj se jim zraven 14 do 16 funtov sená na dan tudi na teden vsaj pol vagána ali 1 vagán (2 mernika) ovsá dá. Dosti in dobre klaje potrebuje mlada živina zato, da dobro k moči pride in se, kakor pravijo, prav utrdi.

Žrebeta pa se morajo tudi čediti in rahlo štrigljeti, da se dobro redé, kajti koža ni mrtev meh, ampak ima tudi pri mladi živini že veliko opraviti, da iz sebe izmeče, kar ima

skoz kožo vèn priti. Če pa je ta vsa zablatena in nečedna, kako je to mogoče? Grozno neumna vraža je tedaj, ktera pravi, da žrebetom sta krtača in štrigelj škodljiva.

Od klaje za odrasle konje.

Klaje se sicer konjem daje več ali manj, kakor je konj velik ali majhen, za lahko ali težko delo. Da se gospodarški konj pri moči ohrani, daje se mu na dan 3 maslece (8 do 10 funtov) ovsa, 10 do 12 funtov sená in 2 do 4 funte rezanice. Na enega konja se tedaj smé počez šteti na leto 66 vagánov ovsa, 40 centov sená, 10 centov rezanice. — Za nasteljjo potrebuje konj na dan 5 funtov slame, tedaj na leto okoli 18 centov.

Iz te klaje more en konj na leto 33 centov suhega, prhkega, ali pa 107 vlažnega gnoja narediti.

Na srednjega jezdnega konja se šteje 6 do 7 funtov sená, 9 funtov ovsa, na velikega jezdnega konja pa ravno toliko sená, 13 funtov pa ovsa, na kočijskega konja 9 do 10 funtov ovsa, na težkega vozniškega pa 14 do 15 funtov sená in 18 do 22 funtov ovsa.

Klade naj se konjem trikrat na dan, da se jim na enkrat trebuh preveč ne napolni.

Če se konjem namesti ovsa poklada kako žito, treba je vedeti, da kóruza, rž, ječmen, ajda, bob in grah orna na pol več zaležejo, kakor oves, zato je dosti, ako se s turšico itd. krmijo, da se jim daje polovico manj, kakor ovsa. Vprežnim in težkim konjem dobro tekne turšica; bolj nevarno pa je dajati rži ali ječmena, ker po njih rado konje napenja in kolje, da jim želodec ali pa čeva počijo. Res je, da v jutrovih deželah sploh kladejo ječmen, na Angležkem bob, na Hrvaškem, Slavonskem, v Srbiji, Bosniji in na Ogerskem kóruzo, — a živina mora že od mladega vajena biti te klaje.

Zakaj pa je oves najbolja klaja za konje? Zato, ker se v želodcu ne skisa tako rad, kakor drugo žito, in tedaj tudi kónj ne napenja.

Živo pa priporočamo, naj bi se konjem vsako žito in tudi oves na drobno zmleto (šrotano), z rezanico zmešano in malo z vodo pomočeno dajalo, zakaj če se zrnje ne zmelje in morebiti celó ne pomoči, da bi se zmeščalo in potem lože prebavilo, gré po gotovih skušnjah desetina zrnja v zgubo. Nekemu konju se je dalo na dan 10 funtov celega ovsa, 15 funtov sená in 2 funta rezanice; — ogledali so potem natančno blato njegovo in nabrali so 1504 zrna celega ovsa, ki so

neprebavljena od njega prišla. Ker pa na en funt ovsa gré 15472 zrn, zato je očitno, da je šel deseti del ovsa v zgubo na gnoj.

Tudi krompir redi konja (2 vagána krompirja redita toliko kakor 1 vagán ovsa), al konj se s krompirjem le bolj spita, da je debel, ne pa močán, zato se taki konji radi poté.

Korenje, dobro zrezano in z rezanico pomešano, tekne posebno takim konjem, ki so po boleznih, posebno pljučnih boleznih, po kašljanji, naduhi in smoliki oslabei in še kašljajo. 5 funtov korenja zaleže toliko kakor 1 funt ovsa.

Otava naj se konjem le varno in v sili daje, ker jim rada škoduje.

Trava jim dobro tekne, da jih izčisti. Če pa konji le samo zeleno klajo dobivajo, se radi potijo in oslabé. Presna (frišna) detelja pa jim je nevarna.

Poparjene, kuhane ali zavrele piče konjem ne dajaj.

Lanéne preše so konjem močno tečne; po njih se jim dlaka lepo sveti. Angleži jim jih dajejo po 2 do 4 funte na dan.

Strežba konjem.

Velik čas življenja svojega prebiva konj v štali. Naj je štala taka, da vživa živina čist zrak v njej, ki mu je polovica živeža, in pa, da jej ne manjka svetlobe, ki je tudi življenju potrebna. Naj bo tedaj hlev zračen, ne prevroč in soparčen; bode naj svetel; okna pa naj bodo vselej tako napravljena, da konj ne gleda naravnost vanje, kajti to ga blišči in naredi očesne bolezni in nazadnje slepoto; okna naj so nad glavo, ali pa od druge strani tako, da svetloba ritensko nad konja pride.

Koliko pa en konj prostora potrebuje v štali?

6 čevljev na široko, vsaj 9 pa po dolgem; visoka pa naj bo štala kakih 12 čevljev. Treba je to razmero vedeti tudi takim, ki si napravljajo novo štalo, da vedó po številu kónj primerno veliko narediti.

Da je štala suha, potrebuje en konj, kaker smo že rekli, vsaki dan 5 funtov nastelje.

Štrigljati se mora delavni konj vsak dan enkrat. Poleti o veliki vročini mu tekne, če se koplje, toda spoten in truden ne smé v vodo; pa tudi ni dobro, po kopanji brž vpreči ga.

Dva konja potrebujeta za postrežbo enega hlapca.

Pri konjih se tudi k o v a n j e šteje k postrežbi. Pameten gospodar, ki za to skrbi, da se konju kopito ne popači in noge škode ne trpé, si bo poiskal dobro izučenega kovača in ne bo svoje živine v tem prepuščal mojstru-skazu. Vsacih 6 tednov, ali če konj bolj težko dela, še bolj pogostoma je treba konja prekovati, če tudi podkev še dobro drži, kajti v 6 tednih zraste toliko rogú, da ga je treba porezati, sicer kopito škodo trpi.

Skrb za kopita kónj mora biti glavna skrb gospodarjeva, kajti na kopitih stoji ves život konjski. Prav pravičen je pregovor, da „konj ima eno samo nogo,“ kajti če je ta za nič, mu ne pomagajo vse druge tri nič.

Zato treba, da gospodarjem kaj več povemo, kako treba mu je skrbeti za kopita konja svojega in kako treba je, da se konj daje le izučnemu kovaču podkovati. Veseli moremo biti, da imamo že mnogo dobrih kovačev po deželi, ki so se izučili umnega podkovstva v kovaški in živinozdravniški šoli ljubljanski, in učitelji podkovstva gosp. Skalè, ki jih je izučil, je gotov velik dobrotnik deželi v tem obziru.

Preglejmo tedaj, kaj gospodarji, kar se tiče skrbi za konjska kopita, navadno v nemar puščajo, in kaj nerodni kovač pokazi, da vémo kako pomagati.

Sprednja kopita, ki navadno na suhem stojé, se rada vsušijo in postanejo zato krhka in tesnejša, od česar rog poka, kosčki odpadajo, majhna, ozka strela, tiščanje rogá in žalostno šantanje pride. Zadnja kopita pa, ki zato zmiraj bolj na vlažnem stojé kakor prednja, ker je staja od vlastne scavnice bolj vlažna, v nasprotno napačnosti in v nasprotno bolézni padejo, to je omehčanje, gnjiloba stréle itd.

Zavoljo tega treba, da zadnja kopita kónj na suhem in na čednem stojé, kar je mogoče, sprednje pa na mehkem in ohlapnem, kakor se dá.

Mazilo pomaga v obojih zléjih, kajti mast stori, da je rog bolj voljan, naredi pa tudi, da se ga mokrota toliko ne prime. Namesti vseh družih mazil vzemite samo svinjsko mast in namažite dvakrat v tednu ali pa še večkrat po potrebi kopita prav dobro ž njo, pa ne samo zdolej, temuč tudi dobro najzgornejši del kopita z mastjo naribajte; zakaj ondi je korenina kopita, ki se ima masti napojiti. Mešanih kopitnih mazil, posebno če so saje vmés, vam ne svetujemo; zakaj to črnilo ravno toliko osuši, kolikor ima mast pomagati.

Dalje ne zabite in ne bodite pretožljivi, kónje, predno jih podkovati daste, v kravjek s sprednjimi nogami postaviti; ker je najboljši mazilo za omehčanje, da se rog raztegne in konj lahko hodi.

Drugo, s čemur se kmetovalec prav dostikrat pregreši, je to: da konju, kadar ž njim iz cestnega blata, iz gozda ali polja pride, nog ne osnaži, predno ga v štalo pelje; blato konjska kopita močno osuši, in lahko se med rog in podkev vrine pések, ki živino šantovo stori. „Da! — slišimo nekatere klicati — to je vendar preveč! Kedaj bo takega dela konec?“ — Al to ni veliko truda in za kaj koristnega ne smé gospodar nikoli tožljiv biti.

Še drugo je, da gospodarji ali zavoljo vohernije ali pa zavoljo zanikernosti kónj pridno podkovati ne dajejo; posledki tega so, da se podkev zgubi in kopito poškoduje; kajti kopito se zmiraj narašča, kakor naši nohtovi, in vse se mora izveržiti, če se vécsi ne obreže.

Poslednje je pa to, da gospodar, hlapci, ali drugi nevedneži kovaču zapovedovati hočejo, kako da ima konje podkovati, čeravno sami tega ne razumejo; to more storiti samo tak, ki res sam več vé, kakor neroden kovač. Res je, da je pri nas še precej nepripravnih kovačev, ki bi imeli rajši kaj drugega v roko vzeti kakor podkev, pa tudi pametnih je dokaj, in k tém idite.

Védoželjnemu kovaču damo sledeče brati in premisliti, da vé, v čem se pregreši, gospodarju kónj pa, da podkovstvo po tem presodi, in to, kar je škodljivega, zavrže.

1. Kopita je treba, če so prav trda in krhka, tisti dan, predno se konj podkuje, z omehkajočim obvezilom, najboljšje je s kravjekom obvezati. Potem se tudi najbolje obvaruje, da kovaču, kadar kopito pripravlja, treba ni žgati ga.

2. Kadar se stara podkev proč jemlje, naj se najprvo po redu žebli izvlečejo, ne pa, da bi se podkev in žebli ob enem odtrgali; s tem se mnogokrat kosčki rogá odtrgajo in kopito poškoduje.

3. Trpeti se ne smé, da bi se kopita, če niso preveč izraščena, na krajéh preveč odščipavala; na bolj ali manj votli podplat se mora vselej gledati. Vselej se imajo pa kraji povsod enako obrezati.

4. Zadej za petjó se z roženim nožem ne smé nikoli preveč posneti, temuč samo obhojen róg, ki se je sam od sebe odpahal; drugače se preveč kopitnih bolezni naredí.

5. Od stréle daj le toliko posneti, kolikor je odločene; zakaj stréla je silno imeniten del kopita; ona je zagozda, ktera kopitne kraje narazen drži in težo života nosi; to pa le takrat more, ako ima dovolj moči in se tál dotika. Ni tedaj pripustiti, da se preveč stréle posname; kovaču, ki od stréle toliko posname, da kri teče, imele bi se roke odbiti; zakaj takó se stisnjen ali ozek róg naredí.

6. Prevročá podkev so nima nikoli prikovati, temuč le majčieno znamenje naj bo videti, kako se podkev prime; dru-

gače se kopito usuši in prisadí. Zato se nima trpeti, da bi kovač razbeljeno podkev na rog poskušal.

7. Podkve se morajo vselej, predno se nabijejo, čisto in snažno izklepati, na obeh stranéh gladko in ravno izkovati, da se povsod dobro primejo. Poglavitno pravilo je: ravnaj podkev po kopitu, a ne kopita po podkvi.

8. Nikoli se ne smejo ne predolge ne preširoke kakor tudi ne pretežke podkve trpeti, ampak po kopitu in po opravih kónj se imajo ravnati. Pravijo sicer nekteri: težke podkve dolgo trpé, — al pomisliti se mora, koliko noga pri tem trpi in da je bolje, v letu par grošev več izdati, kakor pa zdrave noge konju poškodovati! Tri četrti funta je po primeri teža podkve, — pri težkih vožnjih konjih 4 do 6 lotov več, pri lahkih jašnih konjih (to je taci, ki se jezdarijo) le neke lote manj.

9. Podkev naj se na notranji strani nekoliko izvégne, da ne leži na podplatu, sicer tišči, otisko na rogu naredí, ki se večkrat po tiščanji podkev, kakor od peska med podkev naredí. Vsegdar se mora noževa klinja med podplatom in podkvo lahko sem ter tje premikati dati; na to se mora posebno pri plošnatih kopitih gledati.

10. Tako, kakor je preobilno porezovanje podplatov in strél škodljivo, tako je tudi piljenje kopita na krajéh, kakor se večkrat pri neumnih kovačih vidi, ki ne vedó, da so ti deli s svitlim firnežem prevlečeni zato, da dele, pod njim skrite, preobilne vlage in suhote varuje.

11. Žebeljske luknje nimajo nikoli preveč na notranjo stran zvrtnane biti, če ne, se zakuje. Število žebeljev se po velikosti in teži podkve ravná in nima nikoli manj kakor po 6; največkrat po 8, pri velicij konjih včasih tudi po 10 lukenj šteti.

12. Pri majhnih ali krhkih kopitih naj se opuščajo preveliki ali premočni žblji.

13. Podkve, poprej počene, se ne smejo nakovati.

14. Podkve taci kónj, ki še sicer močno na peto stopajo, nimajo nikoli prekratke biti; če ne, konje v péto stiskajo, in to jih šantove stori.

15. Neumne so predolge podkve, ki zadej večkrat za palec (colo) ali še več ven molíjo, ki se posebno pri težkih konjih tolikokrat vidijo. Ni le, da se taki konji kréšejo, podkve si trgajo in da tudi padajo, temuč take podkve so tudi kopitu na poti, da ne more rasti.

16. Štole morajo tako postavljene biti, da se konji z njimi ne kréšejo in do krvavega ne ranijo. V zimskem času se notranje štole ne smejo ostre delati.

17. Podkve ne smejo nikoli čez 6 tednov prikovane ostati; kajti kopito raste, in tako kopitne bolezni, kakor počen rog itd. nastanejo.

18. Kjer je rog preklan, ondi se ne smé podkev prikovati; tudi take podkve na tisti strani, kjer je rog preklan, ne smejo nobenega grifa in nobene štole imeti, temuč tako morajo izdelane biti, da so kakor majhna štola visoke.

19. Če konj šepa (šanta), naj se pred vsem kopito natanko ogleda, zakaj med 100 konji jih 90 zavoljo kopit šepa.

Korist kónj.

Konj je za delo; tudi gnoj njegov zaleže gospodarstvu. Od crknjenega konja se porabi koža, rep, griva, pa tudi vsaka druga stvar se more k pridru obrniti tako, da je vsak crknjen konj vendar še 20 gold. vreden, ako kdo zná od njega vse porabiti.

Zaklanih zdravih kónj meso je tudi za vžitek tako pripravno kakor vsako drugo meso.

Konjsko meso se je nekda in sicer noter do 9. stoletja sploh vživalo, potem je bilo, da so pogane (ajde) ločili od kristijanov, kristijanom prepovedano. Ker pa dan današnji v kristijanskih deželah tega razločka ni več treba, zato se je sopet konjsko meso, ako je bil konj zavolj nesreče zaklan, da si je, postavimo, nogo zlomil, in je sicer zdrav bil. Po nekterih mestih so celó mesnice za konjsko meso napravljene. In zakaj bi se konjsko meso ne jedlo? Vsaj je dobro in konj bolj čedna kakor marsiktera druga domača žival! En konj dá okoli 4 cente mesá.

Kar se tiče dela, more konj srednje velikosti, če dela 8 do 9 ur na dan in ima ponoči počitek, 17 centov peljati po dobri ravni cesti, po gladki železnici pelje 178 centov, po vodi pa vleče 1068 centov. Vozniki nakladajo po navadnih velikih cestah na enega konja po 12 do 15 centov, če le redkokterikrat priprege potrebujejo. Pri gospodarskih konjih se za voz z dvema konjema šteje na enega po 10 do 15 centov.

Za lahko vprego se smé konj v 4. letu, za težka dela pa še le v 5. letu rabiti; kdor ga pred rabi, pohabi mu noge in vse drugo.

Od enega konja more gospodar leto in dan dobiti 107 centov surovega, prikega gnoja.

B. O reji goveje živine.

Prvi ali natoroznanski del.

Popis goveje nature.

Goveda se štejejo k prežvekovalcem, zato, ker imajo 4 želodce. Prvi želodec (vamp) je tako rekoč le shramba, v katero goveja živina meče in spravlja, kar je klaje snedla, brez prežvekovanja; tu ostane nekoliko ur, da se malo zmehča; potem prestopa osvalk za osvalkom od te ne še prezvečene klaje v drugi želodec (avbico), ktera osvalk za osvalkom podaja gori skozi požiravnik v gobec, da zdaj še le do dobrega prezveči živina klajo, ki jo je prvokrat požrla brez prežvekovanja. Ko je klaja prezvečena bila, jo požrè; al zdaj ne gré več v vamp ali avbico nazaj, ampak po posebnem žlebčku, ki se naredi v tem trenutku, smukne prezvečeni in požrti osvalk naravnost v tretji želodec (prebiralnik), kjer pride tako rekoč v prešo, da oddá bolj vodene dele, in potem prestopi v četrti in pravi želodec (širšnik), v katerem se klaja še le prav prekuhuje ali prebavlja, kakor v človeškem želodcu ali v želodcu take živine, ki ima le en želodec.

Posebna lastnost goveje kakor vse prežvekujoče živine je ta, da v zgornji čeljusti spredej nima zob, ampak le prazen, gladek čeljustnik, v spodnji čeljusti pa ima nasproti 8 prednjih zob. Kočnikov ima v vsaki čeljusti na vsaki strani po 6. Smerček širok in svitel je tudi le tej živini lasten. Goveja živina ima na vsaki nogi dvoje parkljev.

Divja goveja živina gré po plemenu jeseni (septembra in oktobra meseca), ko je poldrugo leto stara; rodi večidel le po eno tele, ki pri materi na paši sesá po 2 do 3 mesece. V enem mesecu dobí tele vseh 8 prednjih zób; vse kočnike pa še le v 6. letu. Iz tega je očitno, da goveda popolnoma dorastejo tudi še le v 6. letu.

Starost goveje živine spoznavati iz zób, uči ta knjiga na koncu v posebnem oddelku, ter so zato tudi dodane podobe; tedaj tukaj le toliko povémo, da v 12. letu so zobjé že zelo pohabljeni, škrbinasti in se majejo, v 16. letu izpadajo. Iz tega naj se uči gospodar, da čez 16. leto se ne spleča več goveje živine pri hiši imeti, čeravno more starost 30 do 40 let doseči, ker brez zób ne more niti jesti niti prežvekovati.

Kar pa zadeva majanje prednjih zób pri goveji živini, povémo tukaj memogredé le to, da se to pri bolehnih ali bolnih govedih prav pogosto ma primerja, ker pri goveji

živini so prednji zobjé tako rahlo vtaknjeni v čeljust, da se majati začnó, če dlasna (zobno meso) le malo ohlapne. Ni se tedaj zavolj tega koj hudega bati, zakaj kmalu se spet vtrdijo, če se le dlasna okrepeča in zobé sopet močno objame.

Starost goveje živine se spoznava tudi iz obročkov (rink) na rogovih, čeravno ne prav za gotovo. Opira se pa ta znanost na to, da kravi po vsakem teletu se napravi pri korenini rogov en obroček. Ker pa krava navadno prvo tele v 3. letu stori, zato naj se štejejo obročki na rogovih, in številu obročkov naj se prišteje vselej še 3 (to je, una 3 leta, ko se še niso obročki delali), in to, kar to številjenje dá, je število let. — Če je krava jalova ostala in katero leto ni teleta imela, je med obročki več prostora kakor sicer, — če pa je krava z vrгла, ni obroček po navadi očitén. — Pri bikih se naredi prvi obroček v 4. letu in vsako naslednje leto en nov, ki se do 9. leta očitno ločijo.

Mnogovrstni rodovi govéd.

Vse rodove moremo ločiti v trojne:

- 1) v dolinske ali ravninske,
- 2) v planinske ali hribovske,
- 3) v srednje ali navadne deželske.

Dolinski ali ravninski rod.

Posebna lastnost života dolinskih rodov, ki od nekdaj bivajo po dolinah in velicih ravinah, je ta, da vse pri njih je bolj na dolgo stegnjeno. Ta goveda imajo namreč dolgo in ozko glavo, večidel dolge in gladke, bolj ali manj proti spred zakrivljene rogove, ozka in bolj gladka ušesa, dolg in ozek vrat brez kreželjca ali le z majhnim kreželjcem, široka močna pleča, dolg ne prekrogel život, križ navzdol, dolg pa nizko nastavljen rep, noge visoke.

Najimenitniša goveda dolinskega rodú so:

holandska, barve šekaste, ona slovó zavolj obilnosti mleka; od todi tudi imenitni holandski sir. V naših krajih je celó malo take živine;

ogerska in poljska goveda. Goveda ta so sive barve, ki ali bolj na belo ali bolj na črno cika, imajo visoke noge, široke kovke; za mleko ni ne poljska ne ogerska živina; al meso nje je žlahno, spitati se dá kaj dobro, in za vprego ni močnejših govéd. Da bi ogerska in poljska goveda še za mleko tako dobra bila, kakor so za meso in vprego,

prekosile bi vse druge na svetu. Ogerska goveda se ločijo od poljskih v tem, da so še bolj velika (na viših nogah) in da imajo večje, vùn obrnjene in gladkeje rogove.

Naj o ogerskih govedih (glej podobo XI.) kaj več povémo.

O ogerskih govedih trdijo mnogi natoroznanci, da oni so začetniki goveje živine, ne pa, da je tur prvotni oče mnogovrstnim govejim rodovom.

Ogerska goveda se odlikujejo posebno zaradi svojega zelo okusnega in tečnega mesa, ktero na zraku barve ne spremeni tako naglo, kakor je to pri mnogih drugih plemenih goveje živine navadno; tudi vpitati ali odebeliti se dádo prav posebno; vrh tega je ta rod tako spretnih in urnih nog, da se ogerski vóli, kar se njih delalne moči tiče, po vsej pravici z dobrimi gospodarskimi konji primerjati smejo; dva ogerska vóla namreč preorjeta v enem samem dnevu 8 do 900 □ sežnjev zemlje popolnoma globoko. Le njihovi dolgi, močni in široko narazen stoječi rogovi, ki so v ozki zvezi z njihovimi visocimi nogami in njihovo veliko rodovitnostjo, so jim pri delu večkrat na poti.

Nasproti tem izvrstnim lastnostim pa ogerske krave imajo majhena vimena, in dádo celó malo mleka; one molzejo samo 3 mesece še po odstavljenem teletu in dádo le po 3 maslece mleka na dan, ki sicer veliko smetane naredí. Zato ne gre nobeden naših gospodarjev po ogersko kravo.

Iz teh lastnosti, kakoršne smo ravnokar opisali, je tedaj razvidno, da ogersko govedo je le za mesarje in vprego izvrstna živina, a ne tako, kar se tiče mleka, kajti od ene ogerske krave se pri najboljši krmi in najboljšem oskrbovanji v hlevu le kakih 350 do 400 bokalov mleka čez leto in dan namolze.

Ogerske vole vpregajo veliki posestniki v 5. letu ter jih potem skoz 5 let za delo rabijo; potem jih 3 do 4 mesece pitajo in prodajo mesarjem.

Kože ogerskih volov so si posebno na Štajarskem tako veljavo pridobile, da kmetiški gospodarji podplatno usnje najraje od takih strojarjev kupujejo, od katerih jim je znano, da kože iz Ogerskega dobivajo. Pravijo, da se taki podplati ne lomijo, marveč se do zadnje hrpe izbrusijo.

Pri govedih na meji med Štajarskim in Ogerskim se še očitno vidi oblika ogerskega rodú, vendar ne samo nogé, temuč tudi rogovi ogerske živine so na štajarski meji krajši, kajti živina, za dolino narejena, ne prilega se hribovski zemlji, kjer mora živinski život nižji pri tléh biti in kjer bi jej tudi prerogovilasti rogovi delali mnoge zapreke.

Živinoreja.

Planinska ali hribovska živina.

Poglavna lastnost tega rodú memo dolinskega je, da pri njem je vse bolj na kratko izdelano; glava je bolj kratka in debela, rogovi so kraji in bolj nazaj obrnjeni, vrat je debel, život okrogel, križ visok, rep kraji, debeleji in visoko nastavljen, zadnji del je močan.

Najimenitnša goveda planinskega rodú so:

Muricodolska. (Glej podobi V. VI.)

Ta goveda so domá v Muricini dolini (Mürzthal) na zgornjem Štajarskem, so tako rekoč prestopek dolinskega rodú v planinski. Gotovo je, da iz bližnjih ogerskih ravnin so se zaplodila goveda v štajarske planine, in tukaj se je sčasoma izdelal poseben rod, ki slovi po svetu in inaz ogerskim v barvi veliko enakost, pa tudi v tem, da za mesnico in vprego so štajarski voli posebno dobri, vrh tega pa so štajarske krave še kaj dobre mlekarice. Zavolj teh trojnih dobrih lastnost stoji tedaj štajarska goveja živina iz Muricine doline med govedi našega cesarstva v vrsti najboljih. Popisali jo bomo zato bolj na drobno.

Kedar ogersko pleme v Muricodolsko pleme prehaja, godi se to pretvarjanje s sledečimi spremembami, ktere naposled Muricodolskemu plemenu kot posebna znamenja ostanejo:

Prvotna bela barva ogerskega rodú se prevrže vselej v sivo (jazbečevo) in živina je tem več vredna, čem temnejšo (črnkasto) barvo ima po glavi, vratu in repu; rogovi se močno skrajšajo (6—9 palcev) in so nekako bolj nazaj vkrivljeni, posebno pri bikih, barve so bele, na koncích črne. Glava je krajša in širakejša; živino, ki ima zeló kratko glavo (izpod 23 palcev), imenujejo „mopse“ in biki te vrsti so za pleme posebne vrednosti. Vrat v ravni potezi je k večjemu le 30 palcev dolg; ako se pa primeri dolgost s širjavo, ktera pri kravah 23 palcev in pri bikih do 27 palcev méri, je vrat v primerji z ogerskim plemenom kratek, kajti ogersko pleme nima na videz daljega, ampak le bolj ozek vrat (18 palcev je dolg pri kravah). — Noge so v primerji nekoliko krajše; sprednji nogi merite na dolgost 28 do 30 palcev, zadnji pa 42 do 44 palcev, to je, ako se zadnji nogi merite od tal do skočnega člena (Sprunggelenk) in od skočnega člena do krače. Od tal do krače znaša visokost v ravni meri 33 do 35 palcev. — Visokost od tal naravnost do grebena (vidermaša) znaša 52 do 54 palcev, okoli ledja pa 54 do 56. Po tem takem ni živina Muricodolskega plemena v zadnjem delu preveč vzdignjena, pa tudi rep jej ni tako visoko nastavljen, kakor pri pinegavskem, tirolskem in bernskem plemenu.

Posebna znamenja, po katerih se goveda Muricodolskega rodú spoznajo, so ta-le: 1) višnjelkast (po ljudskem izrazu črn) jezik pri novorojenih teletih; 2) očala (beli obročki) okrog oči; 3) tenki beli rogovi (po ljudskem izrazu „ne-oskrunjeni“ rogovi) s črnimi špicami na koncéh, ki so pri bikih tako nastavljeni, da nas nehoté na ogersko plemo spominjajo; 4) majhno pa zeló dolgo in zeló ozko molzno ogledalo (Milchspiegel*); 5) belkast gobec; 6) precej visoko nastavljen rep, in 7) jazbečevo-siva barva.

Muricodolsko plemo se nahaja po Murični dolini od Mürrzuschlaga do Brucka, po gorenji Murski dolini od Brucka čez Ljubno, Trofaje, Kraubath, Knittelfeld, Judenburg do Uncmarkta, kakor tudi v postranskih dolinah proti Neubergu, Marijacelju in Aflencu. Prava domovina tega rodú pa je porečje Murice in Murska dolina od Brucka noter do Uncmarkta.

Muricodolski rod daje prav obilno mleka; dostikrat se primeri, da se od velike Muricodolske krave po 2500 bokalov mleka čez leto in dan namolze. Vsakoletni povprečni dobitek na mleku velikega muricodolskega rodú se računi na 1500 bokalov.

Junice se spuščajo k biku, ko so blizo 2 leti stare, in se navadno do 12. leta za plemo vporabljujejo; junce pa, ko so dobro leto stari, rabijo za plemo k večemu le do 5. leta.

Pri reji mladine (juncev in junic) štajarci sploh ravnaajo tako-le: Teleta, ki niso za plemo odločena, pusté 2 do 3 tedne sesati, potem se pa, ne da bi se še dalje pitala ali debelila, prodajo; to je pa tudi krivo, da se od takih telet dobra teletina sekati ne more.

Za plemo odbrana teleta se pusté sesati 6 do 8 tednov. Ko se odstavijo, daje se jim v prvem letu tako imenovana mešanica iz drobnega sená in otrobov ali ovsenega zdroba, ki se popari in živini trikrat na dan poklada. — O gorkem letnem času se mladini odločijo dobri, solnčni pašniki, ki so ostrih vetrov dobro obvarovani.

Kar se pitanja ali debeljenja Muricodolskega rodú tiče, se je pokazalo, da se s 30 centi sená 1 cent mesá in maščobe pridobi.

Voli po dolinah se rabijo za vprego od 3. do 8. leta, po goratih krajih pa od 5. do 6. leta, potem se spitajo in prodajo od 4 do 8 centov mesarske teže. Mesó ni tako okusno kakor od spitanih ogerskih, vendar pa boljše nego od rumenkastih Marijnodvorskih volov. Muricodolski voli se kot vprežna živina v prvo vrsto za ogerskimi štejejo.

*) O tem ogledálu, ktero podobe na tabli XII. razjasnujejo, govorimo pozneje več.

Kože tehtajo 65 do 80 funtov.

Najboljši kraji za nakupovanje Muricodolskega plemena so: Mürzzuschlag, Šmarje, Sv. Lovrenc in Bruck.

Marijinodvorski (Mariahoferski) rod. (Glej podobi VII. VIII.)

Marijini dvor (Mariahof) je farna vas z veliko pristavo samostana Benediktinskega Št. Lambrecht, v okraji Neumarkt na gornjem Štajarskem. Tukaj se izreja goveji rod, ki se Marijinodvorski imenuje in je vreden primerjan biti s Muricodolskim.

Lepe vnanje podobe ima Marijinodvorski rod sledeče lastnosti:

Koža pod dlako, zelo voljna (elastična), če tudi precej debela, ni črna, kakor Muricodolskih goved, ampak taka, kakor telesna; dlaka je ali rumenkasta kakor so žemlje, ali bela, se sveti; glava mu je majhena, z nekoliko obokanim nosom, zdolej oža; rogovi so na zunaj in gori zakrivljeni, s koncem pa nekoliko nazaj obrnjeni, so gladki in okroglasti; ušesa so precej velika, oči velike; smrček, jezik, nebó in ustnice so naravne barve (ne črne); vrat je raven, kratek, širok in mesnat; kreželj precej močan in tanek; hrbet in križ večidel raven; život dolg, prsi precej široke in globoke; rep ni tako visoko vsajen kakor pri Muricodolskih govedih; tanki rep ima bel šopek. Sploh so ta goveda velika, mesnata, močna na dobro postavljenih nogah; parklji so rumeni, njih rog je meči kakor družih rodov; vime veliko in mlečno ogledálo veliko.

Čeravno med Marijinodvorskim in Muricodolskim rodom ni posebno velik razloček, vendar se razločujeta po glavi z rogovi, po vratu, grebenu in križu. Največi razloček pa je v barvi rogov in parkljev, kože, jezika in neba: pri Marijinodvorskih govedih so roženi deli rumeni, mehki deli pa mesne barve, — pri Muricodolskih pa je vse to črno.

Marijinodvorska goveda dadó najbolj okusno mesó, in sicer tako okusno, da v tem še prekosé Muricodolska, čeravno so tudi s slabejšo klajo zadovoljna. Ona tudi hitreje rastejo, tako, da skor eno leto hitreje dorastejo. Mlekarice so Marijinodvorske krave izvrstne; za vprego pa se ne morejo meriti z Muricodolskim rodom.

Pinegavski rod. (Glej podobi IX. X.)

Ako gremo skozi gorenjo Anizko dolino od Gröbminga čez Šladming proti zapadu in pridemo do Pongava in Pinegava, goratih krajev na Salcburškem, zapazili bomo, da se prvotna rujavo-rdeča barva goved ni spremenila, le bele proge (lise) po križu so se podaljšale; proge segajo do grebena, trebuh je mnogokrat bel in še celó

zadnja stegna so včasih bela. Glava je kratka (18–20 palcev); okoli oči se vidijo belkasti okrožki, gobec ali smrček je bel; rogovi so jim malokdaj čez 12 palcev dolgi, in so pri korénu v stran, na vrhu pa malo bolj navzgor vpognjeni; vrat je kratek (20–23 palcev) in širok (23–26); greben je pri kravah ozek, pri bikih bolj širok; v sprednjem delu je živina mnogo slabejša nego v zadnjem; čez greben ima v obsegu 63–72 palcev; dolgost od grebena do zadnjega stegna meri 52–59 palcev; navpična visokost do grebena znaša 45–49 palcev, in od zadej 48–52 palcev; živina je tedaj od zadej za 3–4 palce visokejša kakor od spredej; rep je zelo visoko nastavljen; dolgost sprednje noge do grbe znaša 25 palcev, zadnje noge v ravni potezi do krače pa 29 palcev.

Živina tega rodú je krotka in prijazna, zato si je pa tudi med živinorejci mnogo prijateljev pridobila. Živinorejci gledajo posebno na tenke in popolnoma bele rogove, svitel smrček in bele mošnje (Taschen) okrog vseh štirih nog.

Živina, ki smo jo tukaj opisali, iz Pincgava na Salcburškem, imenuje se Pincgavski rod.

To plemo je na Salcburškem najbolj razširjeno, in je po rodovitih dolinah in ravanih še mnogo večjega razmerja v životu. Posebna prednost te živine obstaja v tem, da v klaji ni kočljiva, ampak je zadovoljna tudi s slabejo.

Molža ni ravno tako obilna kakor pri Muricodolskih in Marijnodvorskih kravah, pa mleko je mastnejše in boljše. Tudi vpitati (odebeliti) se dá pincgavska živina prav dobro.

Blizo velikih mest, koder se mastno mleko in mleko spod krave (frišno mleko) prav lahko v denar speča, bilo bi pač primerno, da se za pridobivanje mleka prav pogostoma redi pincgavska živina.

V Pongavu na Salcburškem pa se Pincgavska živina nekoliko sprevrže; postane namreč manjša in tanjih kosti, daje več mleka in se tudi veliko bolje izpita ali odebeli. Ni tedaj čudo, da živinorejci pongavsko plemo še bolj obrajtajo. Ta rod je pod imenom „Ravriško plemo“ skorej povsod dobro znan.

Pomenljivo je posebno to, da ima Pincgavsko in Pongavsko plemo skorej popolnoma tako podobo kakor švicarski Bernski rod, samo s tem razločkom, da je pri Bernskem plemenu rujava barva svitlejša, pa tudi celo-truplo močnejše in večje.

Tudi tukaj moramo omeniti, da se na Salcburškem še mnogo drugih rodov goveje živine nahaja, ki se pa še niso tako razplodili, da bi bilo vredno jih posebej naštevati.

Belanski rod (Möllthaler Race).

Dolina na gornjem Koroškem, skozi katero teče reka Bela (Möllfluss), se imenuje Belanska dolina. Iz te doline izhaja rod, ki vže po svoji rdeči barvi z belimi progami in tudi družih lastnostih je ves podoben Pincgavskemu, tako, da lahko rečemo, da Pincgavski in Belanski rod sta en rod, le s tem razločkom, da uni se izreja na Salcburškem, ta pa na Koroškem in da sta si toliko drugačna, kolikor drugačne so razmere podnebja, živeža itd. tu in tam. Zato tudi za ta rod, ker je ves podoben Pincgavskemu, nismo dali posebne podobe napraviti.

Ker tedaj ima Belanski rod vse hvale vredne lastnosti goveje živine, tedaj iščejo živinorejci družih dežel tudi Belanskih goved in jih imajo na Koroškem, Štajarskem, Kranjskem itd. umni živinorejci. —

Ko smo tako popisali Muricodolski, Marijinodvorski, Pincgavski in Belanski rod, naj zdaj še na kratko nekoliko rečemo o vseh teh 4 rodovih.

Vsi ti 4 rodovi so za kranjsko deželo in vse druge slovenske dežele posebnega priporočila vredni. Zato jih tudi kmetijska družba kranjska nakupuje za tisti denar, ki ga dobiva v povzdigo domače živinoreje iz državne podpore (subvencije).

Vsi ti rodovi so planinski in hribovski, in živina teh rodov se le nekoliko spremeni v velikosti, ako je v viših ali nižih krajih; v unih je nekoliko manjše, v teh pa večje postave.

Ako si hočejo tedaj naši gospodarji ta ali uni rod izmed imenovanih 4 rodov izbrati, naj gledajo pred vsem na to, da si izberó takega, ki se po barvi prileže domači živini. Naša domača živina je ali bela, ali siva ali rdeča. Kjer tedaj imajo vsaj največ bele (rumene), ondi se prilega Marijinodvorski rod, — kjer imajo sivo, se prilega Muricodolski, — kjer imajo rdečo, pa Pincgavski ali Belanski rod. — Na to se ima pred vsem gledati, da se ne napravi čudna sodrga barv (farb).

Dalje je gledati na velikost živine, da se domačemu rodu prilega tuji. Sploh pa je namen naš, da si po tujem rodu povekšamo domačega, ker krave in voli, ki so premajheni, nimajo na nobeno stran velike vrednosti.

Že gori smo rekli, da najbolj in najokusnejše mesó dadó Marijinodvorska goveda; vredno zraven njih stojé tudi Muricodolska, Pincgavska in Belanska. Prednost pred družimi pa imajo Marijinodvorska goveda v tem, da tudi slabejo krmo dobro obrnejo na mesó in da hitreje rastejo.

Kar se mleka tiče, tudi Marijinodvorske krave v prvi vrsti stojijo, prav blizo njih Muricodolske, potem Pincgavske in Belanske.

Za vprego pa prekosijo Muricodolski voli Marijinodvorske, Pincgavske in Belanske. Oni so močni, trpežni, hitri; zarad močnih parkljev posebno v hribovskih krajih izvrstni; noben drug rod jih ne prekosí v tem, kakor samo ogerski.

Razen govejih rodov, ki smo jih ravnokar imenovali in s katerimi naše slovenske dežele skušajo svoj domač rod si izboljšati in požlahniti, so na svetu še drugi rodovi visoko cenjeni.

V našem cesarstvu, toda od nas bolj oddaljena, imenitna goveda so:

Tirolska goveda. Ona niso velika, so večidel rdeče, pa tudi kostanjeve barve; života so okroglega, kožo imajo debelo; za mleko so dobra; mesó njih je pa malo grobo, bolj temno-rdeče barve; jedó kaj rada in niso zbirčna; tudi ob pičli klaji ne shujšajo hitro, ker imajo debelo kožo; ravno zavolj te debele kože pa so, kadar se pitajo, ob kratkem debela videti.

Posebno imenitna so Švicarska goveda. Sem ter tje jih ima tudi kakošen premožen gospodar pri nas; al ker je Švica daleč od nas, zato jih ni lahko v naše kraje dobiti zarad prevelicih stroškov. Švicarska goveda slovó po svetu posebno zavolj obilnosti mleka, pa tudi dobrega mesá; v Švici pa si niso vsa goveda enaka; tri pleména se dajo lahko razločiti: največa švicarska živina je v kantonih Švic in Cug, — srednja v kantonih Apencel, Lucern in Čürih, — majhena v kantonih Unterwalden in Uri. Švicarski rod je črno-rujave barve; v Bernu in Freiburgu je pa še-kast rod, namreč rdeče-rujav z belimi lisami. Mesó tega rodú je pa grobo in za molžo ne veljá veliko.

Srednji ali navadni deželski rod.

Goveda tega rodú se bližajo včasih bolj dolinskim, včasih planinskim; večidel so mešanica, ki si jo naredi vsaka dežela po svoje. Da v tacih okolišinah, če gospodarji ne ravnaajo po vodilih umne živinoreje, se ne more nič žlahnega prirediti, vsak lahko sam previdi. Ako pa gospodarji ravnaajo umno, da le dobre in najlepše domače krave plemenijo z lepimi, njim primernimi biki, pa morejo tudi iz domačega blagá dobro živino napraviti, in če stanovitno po teh vodilih delajo, si morejo izrediti tako rekoč svoj poseben rod, kakor se to vidi na nekterih grajščinah, ki so si iz domače osnovala prav lepo in dobro živino.

Popisa vnanje podobe deželskih rodov ne moremo bralcem podati, ker v teh rodovih ni nobene stanovitnosti ne v velikosti, ne v barvi, ne v nobeni drugi stvari.

Kteri rod je tedaj najbolji?

Vsak ravno omenjenih ima svoje dobro, tako, da ne moremo od nobenega reči: čez tega ga ni družega!

Holandski je sicer prvi zastran obilnosti mleka, al več družih rodov ga prekosí v družih ozirih; — ogersko-poljski preseže v mesu, loji, koži in pripravnosti za vprego vse druge; mesar si tedaj ne more boljih goved želeti, kakor so ogerska; — švicarska živina sloví zavolj obilnosti dobrega mleka, tako tudi štajarska muricodolska, marijino-dvorska, pingavska in belanska, ki so tudi zarad mesá in vprege čislana; — dobre mlekarice so tudi tirolske krave, in ker so bolj majhene in zadovoljne s slabo klajo, zato jih imajo v goratih krajih posebno radi; tudi med domačo deželsko živino, če ravno je silo veliko slabe in zanemarjene med njo, se sem ter tje nahaja lepa in dobra, in pa za domačo rejo zato pripravna, ker ni tako draga kot ptuja.

Drugi ali živinorejni del.

Od plemenjenja goved.

Naša domača, zeló omehkužena živina se začne že včasih pojati, ko je leto stara. Pojajo se domače krave vsaki letni čas; pojatev trpi le 24 do 48 ur, in se v 2 do 3 tednih ponavlja, če krava ni pri biku bila ali pa če je ni prvokrat ubrejl.

Nikar naj se ne puščajo junice prezgodaj po plemenu. Pravi čas za majhene ali srednje krave je, kadar so eno leto in pol ali dve leti stare, — za veliko živino pa ne, predno ni 2 leti ali tudi 2 leti in pol stara.

Po teletu se poja krava sopet že v 3 ali 4 tednih, če je tele bilo zgodaj odstavljen in je krava dobro rejena. Al ne bi bilo prav, jo tako zgodaj sopet puščati k biku, ker telečnik, komaj spraznjen, še ni tako k moči prišel, da bi mogel brez škode nositi sopet nov sad. Pred dvema mesecema po teletu naj se tedaj nikoli ne pušča krava h biku.

Do 12. leta so krave za pleme pripravne, in ker je med enim in drugim teletom 11 mesecev časa, more ena krava do 12. leta 11 telet storiti. Ker se pa živina vselej ne ubreji, se sploh šteje na eno kravo po 9 telet,

Junec (bik) je za plemo pripraven, kadar je eno leto in pol star, do 6. leta, potem je že večidel pretežek in ni prida za plemo.

V Švajci je od 1848. leta postava, da se na enega bika pri reji v hlevu šteje 60 krav, pri reji na paši pa 40.

Od izrejevanja goved.

Teleta so majhena, srednja in velika. Majhena se imenujejo taka, ki vagajo od 40 do 60 funtov, srednja od 60 do 80 funtov, velika pa od 80 do 110 funtov.

S tretjim teletom pride krava še le do polne molže, tudi so prva tri teleta manjša od poznejih; za tega voljo je že star pa dober svet ta: prvih treh telet ne pridržuj si za plemo!

Dokler tele sesá, prihaja vsaki dan za poldrugi funt teže; zato pa potrebuje vsaki dan 4 bokale ali 10 funtov mleka. Če tedaj si sesajoče tele napravi 3 funte mesá, potrebuje za te 3 funte mesá 8 bokalov ali 20 funtov mleka.

Potem kakor je cena mleka in pa cena telečjega mesá, se lahko prevdari, kaj več dobička vrže: ali da tele dalje časa sesá ali da se prej odstavi.

Teleta za mesnico naj sesajo saj 8 do 14 dni, — za plemo pa 6 do 8 tednov.

Poglaviten in lahak pomoček iz majhene živine večje plemi izrediti, je to, da tele dalj časa sesá.

Še ko teleta sesajo, se režejo (kopijo) junčki, ker tačas se najraje in najhitreje zacelijo rane. Ako pa češ, da ti bo vol za vprego močan, daj ga rezati še le v drugem letu, da še poprej dovolj izraste.

Ako se teleta zgodaj odstavijo, morajo se s posnetim mlekom, otrobi, zmletim žitom, lanenimi ali ogršičnimi prešami, s kuhano zmečkanó repo in dobro mrvo rediti. Če hočeš, da ti bojo telički dobro spitani, ne sméš zraven sená skop bití z zmletim žitom, otrobi, moko ali s prešami.

Od klaje za odraslo živino.

Odraslo govedo, če se krmi (futra) s senom, potrebuje za vsaki cent svoje žive teže 3 funte in pol sená; po tem takem govedo, ki vaga živo 3 cente, potrebuje 10 funtov in pol sená ali pa kakošne druge piče toliko, da zaleže teh 10 $\frac{1}{2}$ funta

sená; govedo 5 centov težko potrebuje 17 funtov in pol sená ali pa kakošne druge piče, da zaleže za 17 funtov in pol. Tako se more mera klaje za vsako živino po njeni živi teži preračuniti.

Če se pa govedom presna klaja (trava, frišna detelja) poklada, mora se jej je vsaki dan štirikrat več dajati, ker en cent ali 100 funtov frišne trave ali detelje tekne le toliko kolikor 25 funtov suhega sená; potem takem potrebuje govedo 3 cente težko čez 40 funtov frišne trave ali detelje za živež itd.

Če se goveda redijo na paši, potrebuje živina v ravno omenjeni meri živeža, in le takrat se dobro počuti na paši, če dobiva 3 cente težko govedo čez 40 funtov trave, 5 centov težko čez 80 itd.

Pomislite malo, dragi gospodarji, kako se počuti živina, ktera se na navadne spašnike (gmajne) goni? ali dobiva desetino tega, česar potrebuje? Gotovo ne! Le strada tedaj, in gnoj troši po cestah. Očiten bi bil tedaj dobiček, da bi se spašniki, kar je največ moč, razdelili in v travnike ali njive prenaredili.

Če se pozimi goveda krmijo s korenstvom, naj velja gospodarjem za vodilo: da na 2 dela korenstva dobijo 1 del suhe klaje.

Če gospodar pozimi nič drugega ne poklada kakor senó in slamo, naj ravná vedno tako, da živina vsacega pol dobiva, to je, polovico sená in polovico slame.

Če se govedom daje mehka in bolj vodena klaja, kakor v žganjarjah, oljarjah, itd., mora se vsaki dan suhe klaje (sená ali slame) po velikosti živine 5 do 10 funtov dodajati.

Kako se sploh senó z drugo pičo namestuje, to je, v kolikošni meri, smo povedali že drugod.

Strežba govedom.

Po velikosti živine potrebuje eno govedo v hlevu 4 do 5 čevljev širokega prostora, 10 do 12 pa dolzega. Visok naj je hlev 10 do 12 čevljev.

Če se goveja živina redi zmirom v hlevu, potrebuje noč in dan 8 do 12 funtov nastelje, — če gré na pašo, pa 5 funtov. Sploh eno govedo potrebuje na leto okoli 30 centov nastelje.

Tudi za govejo živino je skrbeti, da je v primerno gorkom hlevu, ker za mleko je to posebno važno. Če ima gospodar gorkomé, naj ga prinese večkrat v hlev, da privede po njem gorkoto, ali pa po svojem lastnem občutku, česar

se človek lahko navadi, ako v svoji izbi pozimi pri različni toploti presoja občutke gorkote in jih primerja s stopinjami na gorkomeru.

Za vole in jalovo živino je pozimi dosti, če je 15 stopinj gorkote v hlevu, — molzna in pa mlada živina potrebuje 17 ali 18 stopinj, da je vesela in pridno molze. Le v primerni gorkoti je dosti mleka, kajti mraz stisne tako rekoč vse mlečne žile.

O koristi krav.

Največi dobiček, ki nam ga krave dajejo, je mleko. Ni vsaka krava dobra za molžo, — pa tudi krava ni vselej kriva, ako dobro ne molze.

Da mleka gospodar veliko dobiva, je treba:

1) da ima kravo dobrega, mlečnega rodú, 2) da jej dosti in dobre klaje daje, 3) da je hlev dostojno gorak, 4) da se živina pridno snaži, 5) da je hlev čeden in suh, 6) da se živina trikrat na dan pa vselej do dobrega, to je, do zadnje kapljice pomolze in 7) da se ž njo prav prijazno ravna.

Vnanja znamenja dobre molžne krave so: dobra mlekarica ima lahko glavo, širok gobec, tanke rogove, je prijaznega, krotkega obraza, ona ni debela, ampak bolj suha, kožo ima bolj tanko, ki se rada premiče, vrátúje slokega, života okroglega, hrbet je jej raven, mlečne žile pod trebuhom so debele, posoda (vime) je velika, mehka ne mesnata; tù in tam imajo tudi dolg in tanak rep za znamenje mlečne krave. Neki izvedenec v živinoreji, Quenon po imenu, je mlečnost razsojal po tem, kako kravi leži dlaka pod ritjo in med stegnoma in je imenoval to molžno ogledálo, in po ti različnosti, kakor je tu dlaka položena, je rekel od ene krave, da je dobra mlekarica, od druge da ne. Ker se veliko govóri o tem molznem ogledálu, hočemo tudi mi svojim bralcem kaj več povédati in jim to tudi v podobah razjasniti. (Glej podobo na XII. tabli.)

Če dlako med zadnjima stegnoma od srede vimena gori do repa natanko ogledamo, videli bomo, da na tem kraji je dlaka veliko bolj kratka in fina, kakor povsod drugej po životu, pa tudi drugač položena je ta dlačica in zato je bolj svitla, kajti ona ni od zgorej (repa) doli obrnjena, ampak od spod (od vimena) gori proti repu. Taka gori obrnjena dlaka pa je različne podobe: včasih je podobna liri, včasih srcu, včasih vilicam ali klicu ali ščilu.

In ta položaj dlake med zadnjima nogama od vimena gori do repa se imenuje molžno ogledálo (Milchspiegel).

Po velikosti in podobi tega molznega ogledála ravna se pogostoma (ne vselej!) notranje mlečne žile. Če ima tedaj krava veliko molzno ogledálo lepe podobe, znamenje je to, da je krava dobra mlečna krava; — če pa je molzno ogledálo majheno in nepravilno, kaže to, da ima krava le malo mleka.

Da naši gospodarji molzno ogledálo natanko poznajo, dali smo narisati različne podobe molznega ogledála ki se vidijo na tabli XII.

Na podobi 1. se vidi molzno ogledálo, ktero kaže, da ta krava daje največ mleka in da dolgo molze. Kakor vidite, ima to ogledálo podobo lire, začenja se od srede čveterih sescev, kjer kratka, tanka, fina dlačica pokriva vime, se vleče gori med zadnjima stegnoma ter se na desno in levo razširja, kjer se pri črki *c* bolj stisne, pa pri sramnici *b* vendar še kaka dva palca na vsako stran sega. Ta del vimena je rumenkaste barve in kakor da bi bil potresen z otrobi, ki se dajo z nohtom odlušiti. — Takih krav se pri nas zelo malo vidi; al na Holandskem se nahajajo pogostoma. Še vam pa moram pokazati dve okrogli lisi, ki ju kaže črka *d*; ti lisi dela dlaka, ki ni kakor druga, na tem mestu gori obrnjena, ampak doli, zato imate bolj temno barvo.

Na podobi 2. se kaže molzno ogledálo take podobe, kakor je srce narobe postavljeno; tudi to ogledálo je narejeno iz tanke, rumenkaste, navzgor obrnjene dlake, al ne sega več gori do sramnice; dve okrogli lisi pa tudi še ima. Tudi ta krava je dobra mlekarica.

Na podobi 3. se kaže lepo široko molzno ogledálo od vimena gori blizo do srede med stegnoma; tù pa je kakor odrezano, podolgato-okrogli lisici tudi se kaže; tudi gori na vsaki strani sramnice je dlačni šopek. Ta krava je tudi še dobra mlekarica, al tako dolgo, kakor prejšnji dve, ne molze.

Na podobi 4. se vidi ozko molzno ogledálo, ki sicer seže gori do repa; večkrat omenjenih dveh lisic nima; taka krava navadno ni dobra mlekarica.

Na podobi 5. kaže se molzno ogledálo še revniše; sega sicer gori do sramnice, pa je kakor nit tenka. To je navadno še slabše mlečno znamenje.

Na podobi 6. se molzno ogledálo že komaj zapazi; dlaka na njem je groba. Če taki kravi tudi dobro kladeš, dobiš vendar le malo mleka. Taka krava ni skoro klaje vredna.

Tudi pri juncih se vidijo taka ogledála, pa so manjša in oža. Znamenja so, da je mati junceva bila prav dobra, dobra, srednja, slaba ali prav slaba mlekarica. Če si tedaj gospodar more zbirati junce za plemo, prav je, ako tudi pri juncu gleda na ogledálo, kakošno da je.

To o molznih ogledálih. Dostaviti pa vendar moramo, da tudi pri teh ogledálih so večkrat izjemki; skušnje o tem to-le učé: če ima krava lepo, veliko ogledálo, gotovo je dobra; — če pa ga nima, vendar ni vselej znamenje, da je slaba mlekarica.

Od mleka in sira naj tukaj kaj več povémo.

1) Mleko. Prve dni po rojstvu teleta ima krava največ, pa še bolj vodenega in nekako slanege za izčišho teleta namenjenega mleka, potlej pa malo manj, pa bolj mastnega. Tudi raste mleko pri kravi, dokler krava doraste; doraste pa od 6. do 8. leta; to je, v tem času ima dobra krava od teleta do teleta več mleka, namreč pri drugem teletu več, kakor pri prvem; in pri tretjem več kakor pri drugem itd. Ko je pa 7, 8 let stara, ostane po tem mleko pri isti meri. Po 3. teletu začne krava najbolj molsti.

Čembolj je krava od mladega dobro oskrbljena, rejena, snažena, privajena bila, temveč mleka ima po tem, če tudi zdaj še dobre klaje in obilo dobiva in se jej dobro streže, in je še sama na sebi mlečna. Če pa je krava že od mladega zanemarljena, zapuščena, zastradana, tepena bila, bolj vse v njej zasuhoti in zastane. Vidimo to pri kravah, ktere so se v mladosti celo poletje po golih spašnjah lačne klatile, in s paše revniše kakor na pašo hodile; nasproti pa pogledjmo lepo rejene, zale telice skrbnih in umnih gospodarjev, ki niso svoje živine zane-marili, kako lepo, kako koristno živino imajo ljudje po družih krajih, y Švajcu, v Tirolih, na Holandskem, v zgornjem Štajarskem, na Laškem itd., koliko dobička jim daje. Znano po vsem svetu je oldengraško surovo maslo; znani so laški in švicarski siri. Kakošen komaj verjeten razložek je med kravami na zgornjem Nemškem, na Holandskem, na Laškem pri Lodi, Milanu itd. kjer nekatere krave po spričevanji Majarja in dr. Burgerja po odstavi teleta en dan po 25—32 estrajskih meric (firklov) mleka dajo, iz ktereга vsaki dan najmanj tri funte masla lahko pride in še enkrat toliko in še več sira — in pa med kravami pri nekterih kmetih, ki v najboljši molži komaj dvé do pet meric dajo! Tako deleč so prišli kmetovalci z umnostjo, pridnostjo in skrbnostjo! Ali se ne dá tudi pri naših kravah kaj poboljšati? Krava, ktera skozi celo leto toliko mleka ne dá, da bi klajo plačala, naj se ne drži, ampak naj se vpita in mesarju prodá, in gospodarji ali gospodinje, kteri ne znajo boljše živine napraviti si, škoda, da so gospodarji ali gospodinje!

Dobra krava mlekarica dá največ dobička ondi, kjer se dobro mleko lahko in drago prodá, postavimo, pri mestih ali blizo mest, in to je najboljša beratija, ker tako pride mleko draže od masla in sira. Pa tudi v stranskih krajih, kjer se

mleko ne prodá, je mleko dober vžitek pri domu, in se dela iz njega maslo in sir, ki se lahko prodasta, in ostanki tudi še za-ležejo, posebno za mlade prasce in za odrasle svinje.

Krava po odstavi, ko še najbolj molze, se na dan po tri-krat, zjutraj, opoldne in zvečer pomolze; štiri mesece pozneje pa le dvakrat, zjutraj in zvečer. Zjutranja molža dá več in bolj-šega mleka.

V vimenu je spodej bolj vodeno, zgorej bolj mastno mleko. Kdor čisto ne izmolzuje, ima slabejše mleko. Skušnja je prepričala tiste, kateri so hoteli to natanko vedeti. Molzli so v več posód. V prvi posodi je bilo malo smetane, v drugi več, v tretji še več, in v zadnji največ, dasiravno vse posode enako velike, enako polne in vse mleko od ene krave. Kdor tedaj čisto ne izmolzuje, zgubi najboljše mle-ko; pa ta zguba ni edina škoda, ampak zastalo mleko napravlja marsiktere bolezni, ktere nevedni ljudje raji copernicam, kakor svoji lastni zanikernosti pripisujejo. Dober gospodar in dobra gospodinja tedaj ne pustita ne kaplje mleka v vimenu, in skrbno gledata na snažnost posode, vimena in mleka.

Iz mleka se dela maslo in sir.

2. Maslo. Iz mleka se maslo počasi primiroma samo loči in navrh gré, in naredi klobuk, to je, smeteno, iz ktere se maslo vmane. V to je treba pravšnje gorkote in časa. Pravšnja gorkota je 8 do 12 stopinj Romirjevih. V večji gorkoti se mleko prehitro skisa in strdi, da maslo ne more več nakviško: v manjši pa je premrzlo, in maslo v mleku zastane in ne more iti do čistega navrh, in se smetana prav ne naredí. — Čas pa, v katerem se to samo od sebe godí, je 36 do 48 ur, kakor je namreč zrak gorkeji ali hladneji. Taka smetana je kislá in debela, in tako tudi mleko poleti oboje vkup in vsako posebej prijetna hladna jéd v vročini.

Pozimi pa, in včasih tudi poleti, se tako ločenje masla od mleka dá tudi posiliti, in mlekarice naše devajo polne latvice postalega mleka po kruhu ali pa sicer po mali kurjavi v malo gorko peč, da gré maslo v latvici pri malo večji gorkoti od zunanje prej na vrh in se tako naredí sladka smetana, in tako mleko imenujejo pregreto, in ga rabijo pri hiši za žgance, za kašo, za močnik itd. Postalo mleko naj se v peč dene, ne prec po molži; ampak po molži naj mleko v mlečnem hramu v latvicah pri miru stoji, pozimi kaci 24 ur, poleti 12, da se sme-tana naredí, in kar še manjka, jo gorkota v peči na vrh požene. Potlej se v shrambo na hlad postavi, da se smetana sprime in strdi. Vse to je prav in koristno, ker pregreto sladko mleko je boljše od skisanega.

V plitvih latvicah se ločenje masla od mleka bodi v peči ali v hramu vse bolj popolnoma zgodi, kakor v globokih, ker ima maslo manj napotja in bliže na vrh.

Sladke smetane je manj od kisle, pa je bolj mastna, če se po neumnem v peči ne sožgè, da je črna namesti rumena.

Da je smetana čedna in čedno mleko, da muhe, šurki, pajki, miši in drugi mrčesi va-njo ne pridejo, morajo se ne le take shrambe z vso skrbjo snažiti in čediti, ampak tudi še okna in latvice z redkim sitom ali kaj tacega zakrivati.

Kdaj smetano posnemati in kako maslo iz nje dobiti?

Takrat, kadar je vse maslo na vrhu, predno se mleko zgrize, ne prej ne poznej. Če bi prej, bila bi smetana dobra, pa premalo bi je bilo. Če pozneje, dobila bi se slaba ne dobra smetana in manj, ker zgine v gazji podobi. Če je v hramu smetana, naj se posnema najpozneje do 48 ur; če v peči, brž ko se shladí.

Posneta smetana se v pini mane, da se maslo od mleka popolnoma loči, da se maslo spopade, mleko pa odstopi. Tacih pin je več mnoge naprave. Pa tudi v vsaki posodi se dá maslo vmeti, postavimo, v latvici.

Smetana se ne vmane, če je pregorka, ali prehladna, ali prestara, ali od nezdrave živine. Če je pregorka, se jej mrzle vode dá; če prehladna, se jej malo kropi prilije; če prestara, naj se v kosecih med mlajšo pomeša; če pa od nezdravih krav, naj se za kaj družega porabi, ne za ljudi.

Vmeto surovo maslo v naših krajih na ognji stajajo, ga solé in hranijo ali pa prodajo; v družih deželah pa surovo maslo še od mleka in vodenih reči bolj izpirajo tako dolgo, da samo maslo ostane; z vodo pa ga ne čistijo, ampak premetajo in stiskajo, da od sebe dá, kar maslo ni; potlej ga solijo, na vsak funt 1 lot soli, ga v posode stisnejo, in ali za-se hranijo, kolikor potrebujejo, ali pa prodajo; in se tako surovo maslo ravno tako dobro celo leto ohrani, kakor stopljeno in še boljše. Pri topljenji gredó pri 10 funtih trije v zgubo. Cena pa topljenega ni večja od surovega: tedaj pride pri topljenem v zgubo kurjava in maslo.

Koliko masla je v mleku?

To se ravná po času in klaji. a) Molža po odstavi je manj mastna, potlej starja mastnejša. b) Dobra redivna klaja ne dá le več mleka, ampak tudi mastnejše. c) Stara molža in dobra klaja v hlevu: detelja navadna, metelka, turška, grašica, zelnato perje, koruza; zunaj pa tudi še dobro tolsta, zelena, sladka paša spomladi ali jeseni — dá največ mleka in najmastnejše. Slamnata klaja pozimi dá celó malo, in tudi nemastno. Navadno je v 10 mericah dobrega mleka 1 funt masla; včasih pa tudi v 7 mericah, in včasih dá od 10 do 17 meric 1 funt, kakor je čas in klaja.

3. Sir. V mleku je vselej največ vode; v 100 delih je vode 85 do 90, in včasih še več; drugo je maslo in sir. V 100 funtih mleka je 7 do 8 funtov sira, in 3 funte masla; včasih je masla manj in sira več; in tudi, kadar je družega več, je se vé da vode manj, če je namreč gostejše mleko, kar se pri starejši molži in suhi paši godí.

Maslo se loči od mleka, kadar gré v latvici na vrh, in se smetana posname, kakor smo prej povedali. Mleko pa se od vode loči, ko se po kakošni kislini zgrize ali vsiri. Znano je, kako brž vsaka kislina mleko vsiri, posebno zgreto. Ko sir iz posode pride, ostane voda z imenom siratka, v kateri je še malo sira, ki se pri precejniji skozi gost prt prestreže, in potlej je v siratki nekoliko mlačnega sladkorja in solnatih reči, sladkor se dobi, ako siratko tako dolgo pokuhujemo, da se vodena reč shlapí in ostane sladkor, ki se na zadnje še izčisti, da je bel. Izčisti se z ogljem itd. kakor drug sladkor.

Kako delajo sir?

V raznih krajih delajo sir po razni šegi in mnoge baže. Je sir tolst, ko se opresno mleko, to je, mastno, prec po molži siriti dene; in je sir napol tolst, ko se današnje opresno mleko, in pa poprejšnje že posneto siri; in pust, kadar zgolj posneto mleko sirimo. Če hočemo posebno tolst sir imeti, pridenimo opresnemu mleku še nekaj smetane.

Sir delajo iz sladkega in kislega mleka. Okus se ravna po lastnosti mleka ali paše, in gostota manjša ali večja pride od ravnanja in gorkote, v kateri se sir manj ali bolj stisne, in je se vé da na tem veliko ležeče. V vsakem kraju ga nekoliko drugače delajo, in ima po tem svoje imé, laški, švicarski, holandski sir itd.

Bomo tukaj povedali iz dr. Burgerjevih kmetijskih bukev II. del, stran 241, kako delajo na Laškem sloveči parmezanski sir. Dr. Burger, ki je to delo na več kmetijah na Laškem sam ogledoval, popisuje to ravnanje tako:

Najprej so pripravili surovi ali pa prekajeni soljeni telečji želodček, v katerem je posesano in že zgrizeno mleko bilo, so ga razrezali in nekaj dni v primerni vodi namakali. Po tem, ko je bilo sinočnje o petih zvečer, in današnje od treh do štirih zjutraj pomolzeno mleko posneto, so ga v bakren kotel zlili, in pod kotlom podnetili, da je bila gorkota ali toplota od 20 do 24 stopinj, to je, malo večí od zdravega, mladega človeškega života. Po tem so labo, to je, s telečjim želodčekom skisano vodo v mleko vlili, pomešali, kotel zakrili in ogenj pogasili. V eni uri blizo je bilo vse sosirjeno.

Zdaj pa so pod kotlom vnovič zakurili, in sir s kolcem hiteli mešati, in brž ko je bilo že vse dobro zdrobljeno, malo žefranovega prahú primešali, da je sir farbo dobil, kakoršno

sicer le mastni sir ima. Še zmiraj so kurili, in sir še z drugim kolcem, ki je na koncu okrožek imel, da dnu kotlu škode ni bilo, mešali in mešali, dokler ni bil sir, kar najbolj moč, zdrobižen, in ko je ta plojdra čez in čez tako vroča bila, da roka ni trpela, od 42 do 44 stopinj Romirjevih, so kotel od ognja potegnili, in ogenj z vodo pogasili. Zdaj so pustili to kake četrte ure pri miru stati, in je v tem času vès sir na dno šel.

Po tem ko so siratko toliko ocedili, da je je malo še čez sir stalo, je šel sirar in toliko mrzle vode prilil, da so roke lahko trpele, ter na to sir z obema rokama zgrabil in stisnil, potlej čeden prt pod sirom na dnu kotla prepeljal, ga vzdignil in sir v rešeto zvalil, kjer je nekaj ur ležal, da se je ocedil.

Zdaj pa so sir iz rešeta vzeli in s prtom vred v lesen obod djali, pa ne stiskali ali obtežili. Štiri dni so ga tukaj obračali; čez štiri dni pa so ga po vrhi solili, in tako skozi 40 dni v hladnem, suhem in tamnem hramu vsaki dan obračali. Na to je bil zadosti trd, da je bil prenesen v shrambo, kjer so ga povrhi z lanenim oljem mazali in še vsaki dan obračali.

Taki hlebci so od 40 do 90 funtov tehtali, in je tak sir od leta do leta boljši bil, dokler ni bil 4 leta star. Cent takega štiriletnega sira so po 200 lir ali dvajsete na mestu prodajali.

V družih krajih pa sir na sapi suše.

Pri nas delajo sir iz kislega in sladkega, pregretega mleka, ko mleko kuhajo in sladkemu kislega pridenejo, da se sesiri. Potlej ga še gorkega zdrobè in osolé, in ga ali v hlebce stisnejo in posušè, ali pa za potvico in štruklje porabijo. —

Tako nam krave dajo teleta, mleko, maslo in sir.

Na zadnje pa že stare ali jalove krave, ko so dostale, vpitamo in mesarju prodamo.

Krave malokje vprezajo, ker delavne krave malo mleka imajo. Vendar so skušnje učile na Ogerskem in v družih deželah, da tudi krave se morejo s pridom vprezati brez velike zgube na mleku, ako se namreč le enkrat na dan vprežejo, dobro krmijo, in 4 tedne pred teletom in 4 tedne po teletu ne vprežejo.

Da bi krave v eno mer več molzle, svetujejo nekteri rezati jih, (to je, jim iz trebuha izrezati oba jajnjaka). Ker krava začne po 3. teletu najbolj molsti, pravijo, da sedaj naj se režejo, da se potem ne bodo več pojale in vbrejile in tako ne prišle ob tisto mleko, ob katero pred teletom vselej bolj ali manj pridejo ali celò popolnoma. Mislijo si, da rezane krave so mlečen studenec, ki nikdar ne vsahne. Pa se motijo! Brejost je vselej nov poganjek mlečnosti. Dr. Prine pravi, da v 5. letu rezane (kastirane) krave molzejo eno ali 2 leti obilo, in ko nehajo molsti, se pa odebelijo. On tudi pravi, da

ta operacija ni nevarna, čeravno od družih strani vémo, da polovica rezanih krav pogine. Pameten gospodar ne bo poskušal kaj takega, kar je ravno tako negotovo, kakor v loterijo staviti.

Pred nekimi leti se je tudi mahoma hrup zagnal, da krava se dá brez dékle molsti, ako se le neke novo najdene cevke (mlečne cevke imenovane) v vsak sesec vtaknejo, teče potem mleko samo po sebi iz vimena. Res, da teče, a tako popolnoma se vime ne izprazni po teh cevkah, kakor če dekla molze ali tele sesá. Le kadar je vime bolno (oteklo in boleče) in je vendar treba mleko iz njega rahlo spravljati, svetujemo take koščene cevčice, ki jih imajo strugarji (draks-larji) na prodaj.

Raba in korist volov.

Voli so za vprego, pitanje in gnoj.

Da je vol za vprego posebno pripraven, mora imeti majhno, bolj zastavno glavo, močen vrat, široke prsi, raven hrbet, širok križ, močne, precej visoke noge.

Kdaj je vol za delo pripraven? Za lahko delo se more rabiti, kadar je 3 leta dokončal, za težko vprego je pa še le v 5. letu, potem pa strpi dobro do 12. leta. Ni pa dobička, če gospodar vola čez 12. leto vpreza, ker potem je že prestar, da bi se lahko spital, in mesó nepitanih volov je zmiraj manj vredno. V 6. letu pitajo najbolj take vole, ki se kot pitanci mesarjem prodajajo.

Vprezajo se voli mnogovrstno: v jarem, komát itd. V komát vola vprezati, je najbolje, čeravno je komát draži od jarma. Da so stari stari naši očaki začeli vole za rogove vprezati, jim ne smemo zameriti, kajti pred sto in sto leti ni nobeden kaj drugega vedel, kakor to, da vol ima največjo moč v rogovih (v glavi); videli so vola z rogovi suvati in prebadati to in uno stvar — in mislili so si brž: „lejte! kakošno moč ima ta živina v glavi.“ Res, da ima vol veliko moč v rogovih, to je, v glavi, — pa še veliko večjo ima v prsih. Če se vol vpreza za rogove, vleče le z glavo in vratom, in si strašno napenja vse žile, ker se mu vidi že na očéh, in ker ne more glave prosto vzdigniti, zalivajo se možgani s krvjó, da marsikter vol je za to že hipoma poginil na cesti, zlasti ob hudi vročini. Komát, prav narejen, je tudi za vola prava oprava; — v komátu vleče vol s prsmi in z vsem životom, veliko lože vozi in veliko več peljati more.

Vprežni voli se tudi kujejo, da parklji njih škode ne trpé.

Da vol vročino te že prenaša kakor konj, to je treba gospodarju vedeti, kakor tudi to, da potrebuje več časa za jed in več počitka zato, ker prežvekuje.

Voli (pa tudi krave) se pitajo, da se debeli in mastni po viši ceni prodajo.

Ktere lastnosti naj ima pitavna živina, to smo že povedali v „živinoreji sploh“.

Znamenja posebna, da je govedo za pitanje pripravno, so: širok kom (vidermaž), širok križ, tanke, plošnjate in krepke kosti. Če je vol debel in okrogel v členih nog, nikdar se ne bo dal dobro spitati.

Pitati se dadó voli na dobri mastni paši zunaj hleva, še bolj v hlevu ali s suho klajo, ali z mehko pičo, kakor v olarijah, žganjarijah itd., ali tudi s presno (frišno) klajo med suhe.

Navadno se izpita vol v 4 do 5 mesecih (16—20 tednih). Za velicega vola se potrebuje v tem času kakih 35 centov mrve ali pa manj, če pitamo kaj pese, repe, krompirja in korenja, oblojeno z žitno debelo moko. Pitajo tudi po malem, kadar je žito po ceni, z ječmenom, ovsom, z ržjo, s koruzo na debelo zmleto. Mrva in rezanica ste zmirom poglavitna klaja; vse drugo je bolj, toda dobra, priklada. Da po malem s olí pitancem dobro tekne, smo že povedali na drugem mestu.

Gospodar, ki živino pita, naj ima zmirom tablico pred seboj, in naj računi: kako se mu bo najboljšje splačalo, živino pitati. Po dozdanjih skušnjah se iz 100 funtov sená in druge klaje enake vrednosti naredi 8 funtov mesa in loja. Po tem more lahko preračunati: kako se mu splačuje pitanje. Naj le prevdari: po čem je mrva itd. — po čem pa mesó, loj in koža.

Mesarji kupujejo živo živino in jo presojujejo, ko jo ogledujejo in ošlatujejo po rebrih, ledji, prsih in pri repu. Zveden mesar se ne okupi lahko; on precej natanko zadene, koliko bo zaklana imela mesa in loja.

To mesarsko težo (to je, težo čveterih četrť) natanko zvedeti, pa nam pomaga ona mera, o kateri smo že govorili. Po tej meri zmeri gospodar svojo živino, ki jo misli prodati, po dolgem in širocem, in potem le pogleda v priloženi listek — in vedel bo, koliko živina ima mesá. —

Tudi gnoj, ki ga gospodar dobiva od goveje živine, je veliko vreden za kmetijstvo, tedaj se med dobičke, ki jih vol donaša gospodarju, mora tudi gnoj šteti. Od srednjega, dobro rejenega vola se ceni počez 150 centov prhkega, surovega gnoja.

C. O reji ovác.

Prvi ali natoroznanski del.

Natora ovčja.

Tudi ovce, kakor goveda se štejejo v vrsto prežvekovalne živine in sicer tiste, ki ima dvojje parkljev na vsaki nogi. Ovca ima bolj zakrivljene rogove in okroglat gobec, pa nima brade, kakor koza. Tudi ima ovca še dve posebnosti: pod vsakim očesom v notranjem kotu je koža tako v gubo položena, da je kakor mali žlebček, — nad parklji pa je majhena luknjica, ktera je iztok kratkega podkožnega kanalčka, iz katerega rosi neka lojnata tekočina, in če se ta strdi, ima podobo črviča, da nevedni ljudje res mislijo, da se je črv zaredil ondi. To pa je vselej pomota.

Pravde: ali je naša domača ovca posebna sorta, ktere divjega očeta več ne poznamo, ali pa da izvira od muflona ali od sibirskega ali afrikanskega argali-ta, natoroznanci še niso prav do konca dognali. Nam živinorejcem pa za to tudi ni dosti mar.

Ovca v prostem stanu se plemení na pozno jesen, je čez 5 mesecev (21 do 22 tednov) breja in rodi navadno eno jagnje.

Kar zobé tiče, jih ima, kakor goveja živina, in tudi sprednje mlečnike spreminja v stanovitne, kakor una; drugi ali stanovitni sprednji zobjé so podobni lopaticam, in tako vidimo, da ovca v 2. letu ima dvojje lopatic, v 3. letu čvetero, v 4. letu šestero, v 5. osmero. V 6. letu ima popolnoma vse zobé, in takrat je ovca popolnoma dorasla, v 7. letu začneta srednika škrbinasta prihajati, v 8. letu druga dva, srednikom bližnja, in tako pride vsako leto vrsta na bližnja dva vsake strani, da so v 12. letu vsi sprednji zobjé že tako za nič, da se ne plača ovce rediti čez 12. leto, čeravno more 20 let stara postati.

Kako se starost ovác po zobéh spozná, kažejo podobe na priloženi zadnji tabli.

Ovca ima malo krvi; nje koža je zelo občutljiva in mnogim boleznim podvržena; sploh je slaba in plaha žival, ki se zelo boji bliska in treska; ni je živine, ki bi móгла tako malo mraza in močee strpeti, kakor ovca. Navadne bolezni ovác so gljiste in črvi, ki se jej zaredijo v mnogih delih života.

: volov, ovčjih, ovčjih (od) Od ovčjih rodov. Na [nas] z [nas] O

Nobene domače živine ni, ki bi imela toliko razločkov kakor ovca. Poglavitni razločki so v volni, v velikosti, v rogovih, v repu.

Kar se tiče volne, ločijo se ovce v take, ki imajo 1) žlahno, 2) take, ki imajo srednjo, in 3) take, ki imajo borno (grobo) volno. Poleg teh so ovce, ki se redijo najbolj zavoljo mesa. Pa tudi na mleko se gleda, iz katerega sir delajo.

K ovcam z žlahno volno se štejejo španjske, ki se imenujejo Merinoške s trojnim plemenom: eno plemo se zove Infanto ali Negretti, drugo plemo Elektor ali Eskurial, in tretje plemo Metis ali Mestice.

Merinoško ovco glej na podobi XIII.

Besedo merino izpeljujejo nekteri od morja, — potem bi se merinoške imenovalle pomorske; drugi od merino v pomenu, kodrasto, — po takem bi se imenovalle kodraste itd. Te najžlahnejše ovce so srednje velikosti, po 60 do 80 funtov težke, imajo jako žlahno in gosto volno, ki je zelo mastna, oljnata; za tega voljo se te ovce rade oprase in so potem umazane videti. Naša borna ovca nima v bolj pusti volni veliko oljnatega, tedaj se ne umaže tako lahko.

Na Španjskem pa imajo tudi ovce z borno volno, a te se ne imenujejo merinos, ampak Kuros.

Saksonci in Francozi so si zaplodili iz Španjskega žlahne merinoške ovce, in ker jih oni še z večjo skrbjo opravljajo, slovó saksonske dan današnji bolj kakor španjske. Cesarica Marija Terezija je leta 1763. tudi v naše cesarstvo pripeljati dala teh žlahnih ovac in iz Mannersdorf-a in Hotič-a so se zaplodile potem po Avstriji, Českem, Marskem, Ogorskem itd. Posebno lep oven tega plemena velja 3000 gold. in še več.

Na Francoskem v Rambouilletu so si iz španske ovce Negretiške za plemo zaredili tako, ki ima nekoliko manj žlahno, dolgo volno, pa se tudi dobro spitati dá; ona zraste velika in je močne nature, zato je tudi za bolj ostre, mrzle kraje, da ima le mastno pašo; tudi se za $\frac{3}{4}$ ali funt volne več nstriže od Rambouillet-ovke kakor od Negretti-ovke. Starejša ostržena ovca vaga 120 funtov, neoprane volne se dobi od nje 12 funtov; oven vaga 180 funtov; in dá neoprane volne 18 funtov na leto in dan. — Razloček med to francozko ovco in izvirno španjsko je tedaj posebno ta, da Rambouillet-ovka zraste večja, je tedaj zaradi mesa prav dobra, pa vendar daje tudi precej žlahno volno. Zato je še zmirom nekaka pravda med ovčerejci, kajti nekteri to ovco zelo čislajo, drugi pa ne pri-trdijo temu po vse. — Podoba XIV. kaže jagnje Rambouillet-ske ovce.

Ovác z manj ali bolj borno (grobo) volno je več rodov:

Navadna ali nemška ovca, bela pa tudi črna, 60 do 80 funtov težka; volne daje po 2 do 4 funte.

Resica ali Lineburška ovca, ima sivo, rujavo ali črno borno volno; je najmanjša in živi na Lineburški planjavi od resice (resja).

Angleška ovca, z dolgo, srednjo in kratko volno; med temi slovi Bakvelova ovca, ki nima rogov, je kratkih rog, ima malo volne, ki pa je svitla kot svila; med vsemi ovcami se ta dá najboljše spitati; ovni se spitajo do 120 funtov in dajo do 24 funtov loja.

Ogerska ovca (cakelj) ima borno ali zeló dolgo volno, da visi do tal; (poglej podobo XVI.).

Ogerske, kakor valaške ovce imajo te-le lastnosti: narave so bolj vtrjene in vlažno vreme in mokra paša jim tolikanj ne škoduje; v klaji niso zbirčne, imajo obilnejše in boljše meso, se bolje vpitati dajo, pa tudi mleka se od teh ovác obilno namolze. Ako se jim pridno in dobro streže, storijo dostikrat po dvoje jagnjet. Volna je dolga in groba, iz nje se narejajo koci, konjska odeja in najgrobejše kmečko súkno (darovec). Iz kož si narejajo ogerski kmetje svojo najljubšo obleko „bunda“ imenovano, ki jih varuje mraza in mnogih drugih škodljivih vremenskih vplivov. Ogerske in valaške ovce niso tedaj tako malovredne živali, kakor to nekteri, posebno tako imenovani privrženci merinoških ovác, krivo mislijo. Marveč mnoge skušnje nam kažejo, kakor n. pr. v Zaladski županiji, kjer se iz mleka teh živali izvrsten sir nareja, da gospodarjem povžitek na klaji in paši z volno in sirom obilno povračujejo.

Kakor se je iz vseh dosedanjih skušenj pokazalo, potrebuje dorošla ovca, ki ima 60 funtov žive teže, za vsak dan, da se preživi, dva funta sená ali pa kake druge senó namestitivne klaje. Po tem takem znese klaja, ki jo ena ovca čez dan potrebuje, ako se s pravilno vrednostjo sená primeri, $\frac{1}{30}$ ali $3\frac{1}{3}\%$ žive teže. Pri doječih ovcah znese vsakdanja klaja $3\frac{2}{3}$ odstotkov prave vrednosti sená, pri brejih ovcah v zadnjem mesecu pa tudi ravno toliko.

Za vsako čredo, ki šteje okoli 400 ovác, treba je enega pastirja. Ako se tedaj vzame, da se na Ogorskem in sosednjih deželah v vsem skupaj 17 milijonov ovác nahaja, moralo bi se po tem takem blizu 42.500 ljudi z izrejo te živine ukvarjati.

Laška ali bergamoška, je največja, pa nima rogov, ima srednjo in dolgo volno in je zeló rodovitna.

Jezerska ovca (Seeländerschaf) na Koroškem,

Trebiška ovca (Tarviserschaf) tudi na Koroškem; obé te ovci kažete po svoji podobi, da ste se zaplodile po ber-

gamoški (laški). Naj ju popišemo bolj na drobno, ker posebno po njih skušamo zdaj zboljšati naš domači rod.

Z Jezerskimi in Trbiškimi ovci (ovni) zboljšamo in požlahnimo naše domače, malovredne ovce najboljše in gotovo. Zato treba, da se prav dobro seznanimo z ovci obojnega tega koroškega plemena.

Jezerska in Trbiška ovca izvirata s planin tistega neprevročnega okraja laškega, ki se Bergamo imenuje in kjer redijo lepe ovce, ki se Bergamoške ovce imenujejo. Kako pa so prišle v Trbiž (Tarvis) in Jezero na Koroško, ki se tu mejí z deželo kranjsko, to ni natanko znano. Pisatelj Komers misli, da so iz Bergama prišle v Meran na Tirolsko in odtod na Koroško; mogoče je to; al od druge strani pa je tudi verjetno, da so iz Bergama prišle naravnost čez Potabla in Naborét (Malborget), v Ugovico, Žabnico, Trbiž in potem dalje tudi na Jezero.

Čeravno so nekteri razložki med Trbiško in Jezersko ovco, kaže nam vendar vsa podoba njuna, da obé izvirata iz enega prvotnega rodú Bergamoškega, ki se je nekoliko le predrgučil po krajih, v ktere so prišle te ovce, ter se ondi nekoliko premenile po obnebji in paši teh krajev, kjer bivajo že mnogo mnogo let.

Jezerska in Trbiška ovca ste si v tem podobni, da obé ste velike, da se dobro spitati daste, in da imate, če tudi ne prav fino volno, vendar lepšo volno kakor vse naše domače, (plačuje se cent od 75 do 90 gold.); se vé, da se cenijo tudi zaradi mleka.

Ker ste Jezerska in Trbiška ovca enega rodú, zato smo dali le eno tako ovco narisati, ki jo vidimo na podobi XV. pod imenom „Trbiška (Jezerska) ovca“. Imé „Trbiška“ smo postavili naprej, ker bolj izpognjeni nos in črne večje maroge očesne in ušesne so bolj znamenja Trbiške ovce kakor Jezerske, — v vsem drugem pa ste si zelo podobne. Obé ovce ste velike in močnega čvrstega života, nekteri trdijo, da Trbiškega še čvrstjega od Jezerskih.

Ker pa smo rekli, da so vendar nekteri razložki med Jezersko in Trbiško ovco, povejmo zdaj, kakošni so ti razložki.

Jezerska ovca — in o tem so skušeni ovčjerejci, Štular, Kilar, Seitner edinih misli — je hčerka taci visokogoratih planin, kjer zavolj drevja, ki senco dela in je bolj hladno, raste bolj visoka trava. Zato je za planine s tako travo Jezerska ovca za plemo najbolj pripravna; ondi dobiva na paši več živeža, ktereга potrebuje, in bolj hladno jej je; na paši, kjer le kratka, slaba travica raste in jo velika vročina prepeka, se Jezerska ovca ne sponaša dobro, marveč hira. Zato

trdita g. Seitner na Savi in g. Legat v Lescah na Gorenškem, da v ondašnjih gorenških planinah, kjer kratka, slaba, medla trava raste, nimajo radi Jezerskih ovac, ki več živeža potrebujejo, in da raji špogajo Trbiške, ki so zadovoljne s slabejo pašo, so trdnega zdravja, ki kljubuje tudi slabemu vremenu in viharjem. — Od druge strani pa Jezersko ovco hvalijo po lastnih skušnjah g. Trpinec v Fužinah pod Ljubljano, dr. Orel v Ljubljani in pl. Garzaroli v Postojni, in vendar niti v Ljubljani niti v Postojni in na Krasu ni ne podobne ne trava takošna, kakoršno imajo Jezerske ovce doma.

Po takem tedaj mislimo, da ni treba na pretanko sitice devati tega: ali si izberemo Jezersko ali Trbiško ovco; obé ste posebne hvale vredni za naše kraje, in se vé, da bolje se bo obnašala Jezerska ovca ondi, kjer visoka, dobra trava raste in ovca ne trpi hude vročine, — Trbiška pa je zadovoljna s slabejo klajo in tudi več vročine ali sicer slabega vremena strpi. Obé te ovci imate tudi veliko lepšo volno kakor naše domače borne ovce, vendar je volna Jezerske ovce še nekoliko lepša in tudi njeno mesó je bolj okusno.

G. Štular, čegar Jezerske ovce so celó v Pariški razstavi pred nekimi leti pohvaljene bile, nam je naznanil o svojih Jezerskih ovcah to-le:

Živa ovca vaga 100 do 120 funtov, koštrun 110 do 130 funtov. Volne mu daje ovca, dvakrat strižena, na leto vsaj 2 funta in pol, po 70 krajc., stori to 1 gold. 75 kr.; na 6 gold. 60 kr. pa cení jagnjeta, tedaj pravi, da mu ena ovca donaša na leto in dan 8 gold. 35 kr. Čez zimo potrebuje počez 4 cente sená. „Po mojih skušnjah, pravi g. Štular, so take ovce gospodarju najkoristnejša živina.“ — Strižejo jih navadno dvakrat pa tudi trikrat na leto: meseca januarija (prosenca), maja in septembra (kimovca). Mlade ima ovca navadno dvakrat v letu, namreč maja in septembra meseca; mnogokrat imajo dvojčke.

O Trbiški ovci nam piše g. Šolmajer to-le: Trbiška ovca, navadno trikrat strižena, dá 3 funte volne; jagnje odstavijo čez 5 tednov; ovco molzejo potem 3 mesece, najmanj dá na dan 1 maslec mastnega mleka. Če pa se ovca molze, nareja manj volne. Med Trbiškimi ovcami so najboljše mlekarice tiste, ktere imajo kratka ušesa. Če niso na paši, mora se ovcam pokladati le sladko senó; ovnom se dodaja nekoliko ovsá. Da ovcam in ovnom tekne sol, to je starodavna skušnja; vsak teden enkrat se jim dá soli lizati. — Oven ne smé v čedi biti; le od sv. Mihela naprej ga 17 do 20 dní ponoči spustijo v hlev med ovce; podnevi ga sopet prestavijo. Po takem pridejo jagnjeta sušca meseca na svet. —

Vse to smo povzeli iz gotovih skušenj, ki nam kažejo, da se naša domača ovčjereja more močno povzdigniti po tem, da

Jezerske in Trbiške ovce vpeljemo v našo deželo. Kupujejo se na Jezeru in v Ugovicah (poleg Trbiža) najboljše v začetku septembra (kimovca) meseca: Trbiški posebno lepi 1 do 2 leti stari ovni po 12 do 20 gold., ovce od 7 do 10 gold. Jezerske se večidel na funt žive teže prodajajo in sicer funt po 10 kr.

Guinejska ovca je velika, ima dolg rep, ima dlako namesto volne.

Perzijska in kinežka ovca imate kepo masti namestu repa.

Še več drugih rodov je, pa za nas nimajo ne ti ne uni nobene važnosti.

O plemenitvi ovác.

Ovce v prostem stanu prskajo jeseni, in to trpi 24 do 48 ur; ta čas se ne smé zamuditi, da ovca pride k ovnu.

Kteriletni čas pa naj se puščajo ovce po plemenu? in kdaj je bolje? — Dolga pravda med živinorejci je bila zavoljo tega; sedaj pa je gotovo, da je najbolje, da se po plemenu puščajo meseca decembra (grudna), ker potem pridejo jajnjeta spomladi na svet; spomladi morejo kmalu na pašo iti in takrat raste žlahna trava, ki jim najboljše tekne. V taci krajih pa, kjer je spomlad kasneja, naj se plemenijo še le meseca januarija ali svečana.

V čedah bode naj plemenjenje v 8 do 9 tednih končano.

V tem času se šteje na mladega ovna le 25 do 30 ovác, na starejšega pa 30 do 40. Oven naj se loči tisti čas od čede; najboljše je, ga k vsaki ovci posebej spustiti; vsaki dan enkrat je dosti, zlasti če je še mlad.

Ovca je za pleme še le pripravna, kadar je poldrugo leto ali 2 leti stara.

Na Španjskem jih spuščajo še le v 3. letu zato, ker le po preteklem drugem letu se vé pri ovci: ali ni vrtoglavka, to je, ali nima nagnjenja do tiste ovcam zelo nevarne bolezn, ki se vrtoglavnost imenuje in pri kateri se črv zarédi v možganih.

Do 12. leta so ovce pripravne za pleme.

Oven pa naj skakati začne, kadar je 2 leti dopolnil, tedaj v 3. letu; za pleme je do 12. leta.

Če želi gospodar ovác si prirediti z žlahno volno, naj gleda 1) da si ovca in oven nista v letih, velikosti in volni preveč navskriž; 2) ovni z redko, dolgo in tanko volno naj se nikar ne pripuščajo, ker pri mladih od tacega ovna se volna rada „cvirna“; 3) nikar naj se ne spuščajo preveliki in predebeli ovni; 4) pred 3. letom ne spuščaj nikoli ovna po plemenu,

Če si gospodar izbira jagnjeta za plemo, naj vé to, da dolga in tanka ušesa pri jagnjetih so znamenja žlahne volne, — gola ušesa znamenje redke, zeló obraščena pa goste volne.

Reja jagnjet.

Jagnje naj sesá 3 do 4 mesece, a že čez 14 dni naj se vadi lahko prebavljive klaje, to je, otrobov, kratke, sladke mrve itd.

Dokler jagnjeta še sesajo, naj se, kadar so 8 do 10 tednov stara, kopijo (režejo). Tem kakor tudi mladim ovcam se odsekajo repi, da volne tam ne osirajo.

Kadar so jagnjeta odstavljena bila, naj se pusté poretiti na suh in solnčen pašnik, pozimi pa denejo v hlev, v katerem je 10 do 12 stopinj gorkote; kakor hlev ne smé tako vroč biti, da bi toplota v njem presegla 12 stopinj po Romirjevem gorkomeru, tako tudi ne smé nikoli v njem tako mrzlo biti, da bi gorkomer padel več stopinj pod 12.

Za 8 jagnjet se šteje prostora 36 štirjaških črevljev; z mrvo in slamo naj bodo obilno oskrbljene.

Kadar so jagnjeta leto stara, morajo se ovni od ovác ločiti in za vsako živinče v hlevu prostora od 6 štirjaških črevljev odločiti.

Po gotovih skušnjah je potrjeno, da ena ovca srednje velikosti ali 60 funtov težka potrebuje na dan 2 funta dobre mrve; če se jim poklada frišna trava, detelja, grahrica, potrebuje pa eno živinče 10 funtov take klaje. V Rohsburgu na Saksonskem redé ovce v hlevu samo z deteljo, po 8 do 10 funtov na dan. V obče se more reči, da 10 srednjih ovác potrebuje toliko klaje kot eno srednje govedo.

Kaj pa je bolje: ovce imeti na paši ali v hlevu jih rediti?

Marska kmetijska družba je o tem po mnogih skušnjah tako-le razsodila:

Paša je za ovce najbolja in tudi najbolji kup stane; — kdor je prisiljen ovce v hlevu rediti, naj jim daje frišne detelje (navadne štajarske, nemške ali turške), grahore, trave, zraven pa nekoliko suhe klaje; — če je dalje časa deževno vreme, naj se jim daje le mrva (seno); jagnjeta v hlevu rejena postanejo veliko močnejša kakor na paši, in kostruni se spitajo tako, da se morejo koj zaklati; — pri reji v hlevu se pri 10 ovcah za 6 funtov volne več dobi, — volna pa je na paši lepša; — od ene ovce v hlevi rejene se dobi 2 do 3 cente gnojá več, kakor če hodi na pašo.

Če pa hodijo ovce na pašo, treba je vedeti, da mora biti pašnik popolnoma suh; na le nekoliko močvirni paši se mahoma zapasejo in zbolijo ali celó pocepajo; na pašniku mora biti nekoliko drevja zasajenega, da ob hudi vročini jih ne prepeka solnce, ki jim je zeló škodljivo; — dokler je rôsa, ovca ne smé na pašo; — če se pusté ovce čez strnišče ali deteljišča, morajo se hitro čez gnati in popred se jim mora suhe klaje dati; — če so ovce daleč od doma na paši, se jim morajo napraviti šupe, da se ustavijo ob deževji pod streho; — po potih, kjer je navadno veliko prahu, naj se nikar ne ženejo na pašo, kajti prah, moča, vročina in slaba klaja je čvetero najhujih sovražnikov, ki žugajo ovcam nevarnost.

Kar se tiče pijače, potrjujejo skušnje to, da potrebuje ovca na dan 1 do 2 bokala najčistejše vode. Če ni voda čista, je tudi žejna ovca pila ne bode. Najbolj jih pa žeja po detelji, grahori, ječmenu, ovsu, bobu in krompirji; — nikar jih tedaj kmalu napajati po takošni klaji, da se preveč ne napijó, ker preveč vode jim škoduje. Ovcam največa sovražnica je mokrota, zato v močvirnih krajih, o mokrih letinah in če po neugodni klaji preveč vode pijó, bolehati začnó in cepajo.

Če je, kakor smo že povedali, sol vsaki domači živini koristna, je ovcam zares potrebna, da jih varuje mnogoterih bolezni, katere izvirajo iz mehkužne nature njihove. Za jagnjeta se računi 1 do 2 funta soli na leto, odraslim ovcam in ovnom pa 3 do 4 funte. Poklada se jim sol tudi, da jo ližejo.

Koliko prostora potrebuje jagnje v hlevu, smo že povedali; za vsako odraslo živino je treba 7 do 8 štirjaških črevljev, za ovce matere z jagnjeti vred pa 9 do 10 štirjaških črevljev. Gare naj so tako napravljene, da si ovca s klajo ne oskruni volne.

Nastelje se na eno ovco računi na leto najmanj pol-drugi cent.

Korist ovác.

Ovce nam dajejo volno bolj ali manj žlahno, kakor je rod ovčji. Z veliko natančnostjo so preračunili, da žlahna ovca daje po čez na leto prav čedno oprane volne 2 funta in 6 do 8 lotov; 100 funtov neoprane volne pa dá 36 funtov oprane.

Če volno opirajo že na živini, kakor je sedaj sploh navada, 6 funtov in 5 lotov neoprane volne dá 2 funta in 24 lotov oprane. Ovce z borno ali dolgo volno pa dajejo več volne od 4 do 10 funtov, če se dvakrat strižejo.

Svetovali so nekteri žlahne ovce večkrat kakor enkrat na leto striči, al skušnje so pokazale, da to ne stori dobro, ker veliko več taci, ki so jih dvakrat strigli, je pocepalo, in zraven

tega se jim mora še več klaje dajati, da se ohranijo pri moči, ktera se jim jemlje, ako se strižejo dvakrat. Saj se tudi ptiči le enkrat na leto mavsajo!

Nežlahne ovce se strižejo spomladi in jeseni, včasih trikrat, pa celó vsake kvatre, tedaj štirikrat na leto.

Strižejo žlahne ovce večidel spomladi, kadar mraz mine, da se mehkužna žival ne prehladi.

Predno jih strižejo, jim operó volno ali z gorko vodo ali pa z mrzlo v potokih. Imajo za to nalašč narejene škarje, ki gladko strižejo, da strižec pragov ne dela in da se volna vkup drži, kakor kožuh, kateri se po delu zvije in kodeli enako poveže in hrani. Če je človek priden, utegne 15 žlahnih ovác na dan ostriči, nežlahnih pa še več.

Tudi žlahne ovce nimajo po celem životu enake volne. Volna ni povsod enako lepa, ampak se očitno loči v trojno: najlepša je spredej po hrbtu na vsaki strani do trebuha in na vsaki strani vratu; — manj lepa je na zadnjih bedrih, po trebuhu, po glavi in zatilniku, — najslabeja je po nogah, prsih, pod trebuhom in po repu.

Nektere ovce imajo navado, da si volno pukajo in jo jedó; vzroki tega so: če ovce ne dobivajo nič slame za klajo in tudi solí ne; pri nekterih je pa to le grda navada (razvada).

Tudi zarad mesá se redijo ovce. Dobra tedaj je ovca, če tudi nima tako fine volne kakor merinoška, ako je le velika in se dobro spitati dá. In prav zarad tega se visoko cenijo Jezerske in Trbiške ovce.

Tudi mleka nam dajejo ovce, iz ktereга se dela dober sir. Ovčje mleko je mastnejše od kravjega. Če pa je ovca za volno, ni za mleko in tudi za mesó ne. Nihče ne more dvéma gospodarjema služiti.

Kosmate kože so za kožuhe, oguljene za tanko usnje ali tanko jerhovino.

Gnoja se pridela od ovce počez na leto le kakih 12 centov. Ovčji gnoj kakor kozji (prga pri nas imenovan), je močen in rodoviten in se posebno senožetim prileže. Dobra navada je, da ovce tam pa tam postavljajo v ograje po senožetih in jih puščajo noč in dan, da pognojé zemljo, kjer stojé; na Notranjskem okoli Bistrice pravijo temu „s kozárjem gnojiti“ (kozár se pravi taka ograja), na Nanosu pa neki pravijo „ovce so v mandergi“; po nemški se pravi to „pferchen“.

D. O reji kóz.

Prvi ali natoroznanski del.

Natora kozja.

Tudi koza se šteje v vrsto prežvekovalcev in je z ovco v tako bližnji zlahti, da kozel vbreji ovco; zato so natoroznanci nekdanj kozo in ovco šteli v en razpol; novejši živinoznanci pa so povzdignili kozo v lastni razpol.

Koza in kozel imata po dvoje (včasih tudi čvetero) kviško in nazaj zavitih rogov, imata brado in dva podbradka, in pa podolgasto-okrogle gobčnice. Naša domača koza izvira od tiste rodovine, která živi po perzijanskih gorah in se bezoarska koza imenuje.

Z ovco si je koza v tem enaka, da ima enako število zób, ki pridejo in se preminjajo ravno takrat kakor pri ovcah. Tudi plemení se takrat in čas brejosti trpí ravno tako dolgo; sploh živi kakor ovca.

Razločuje se pa koza od ovce v tem, da je koza rodovitniša, kajti koza navadno stori po dvoje ali troje kozličev. Kozel je silno pohotna žival, tako, da je med dojivno živino ni čez-nj. Koza ima več mleka, pa se ne spita tako lahko kakor ovca, a tudi kozje mesó je manj okusno. — Koze so močnejše, živjše in manj mehkužne od ovác, tudi živé dalje časa; med debelo in gladko dlako ima koza kratko in mehko. — Koze nimajo pod očmi tistih žlebčkov in nad parklji ne tistega podkožnega kanalčeka, kakor ovce.

Od kozjih rodov.

Razun pritlične, sirijske, guinejske, arabske ali zgornjo-egiptovske koze sta še posebno dva rodova, ki prekosita zavolj žlahne dlake vse druge, namreč: angorski in kašemirski (tibetanski).

Angorska koza se nahaja v Levanti, posebno okoli mesta, ki se imenuje Angora; ona je večja pa krajša od navadne; ušesa ima dolga in pobešena, rogovi njeni so bolj plošnjati; dlaka je 8 do 9 palcev dolga, kodrasta, bela kot sneg, svitla in žlahna kakor svila.

Kašemirska ali tibetanska živi v visocih gorah jutrove Indije; njena dlaka je tako žlahna kakor svila, zato v Kašemiru in Tibetu narejajo mnogo žlahno blago iz nje; odtod imé te koze.

Drugi ali živinorejni del.

O plemenjenji kóz.

Koze se plemené v jeseni, večidel meseca oktobra in listopada. Starodavni Slovenci so se menda veliko pečali z ovčjo rejo ter ravnali mnogo kóz, da so celó mesecu oktobru, ko koze najbolj prskajo, imé dali kozoprska. Mladi pridejo potem meseca sušca na svet.

Do 14. leta je koza za pleme; vendar rabijo koze navadno v ta namen le do 7., kozle pa do 3. leta. Kozličiči za pleme odločeni se pusté 6 tednov sesati, sicer pa le po 3 tedne.

O reji in strežbi.

Klaja je za koze zeló enaka kakor za ovce; le da listje in brstje in mlade veje grmovja in drevja zeló rade mulijo pa tudi kožo mladega drevja objedajo, — zato so silno škodljive mladi hosti, in za tega voljo so tudi po postavi prepovedane v gozdih z mladim zarodom drevja. Pasejo se po strmih bregovih in dolinah, pozimi pa jedó mrvo, slamo, zelstvo in korenstvo, najraje pa žito. Sol imajo tudi kaj rade in jim dobro tekne.

Na eno kozo se računi 4 funte mrve na dan; 4 do 5 kóz se dá rediti namestu ene krave. Pozimi naj se jim zraven mrve daje hrodelj, to je, listje jesenovo, jelševo, topolovo in drugega drevja, zakaj čem večkrat se kozam preminja klaja, tem bolje se počutijo. Pomij se ne dotakne koza, ako ni bila že od mladega na-nje vajena.

Prostora v hlevu potrebujejo koze toliko kakor ovce. Hlev za koze mora biti pa posebno suh in ne prevroč, ako hočeš od njih lepo, mehko dlako dobivati.

Korist kóz.

Nobena žival ne donaša v primeri s tem, kar za živéž potrebuje, gospodarju toliko dobička kakor koza.

Koristne so kozé:

- 1) zavolj kozličev, kateri se mesarjem lahko prodajajo, ker njih mesó je prav dobro in zdravo;
- 2) zavolj mléka; sploh se more reči, da koza dá na leto okoli 350 bokalov mléka, tedaj 3 koze toliko kakor srednja krava. Ker pa se namestu ene krave lahko redí 5 kóz, je dobiček očiten. Mleko je za sir prav dobro;
- 3) zavolj mesá. Mesó kozličje je dobro in okusno, kakor smo že rekli; pa tudi kozlovemu mesu se more vzeti tisti zoperni kozlovski okus, če se kozli ne pitajo in ne koljejo takrat, kadar najbolj smrdé, to je, ne na pozno jesen kadar prskajo, — ampak spomladi. Če se tudi rezani kozli v jeseni pitajo, vendar le smrdé ta čas;
- 4) zavoljo kože, ki so zelo obrajtane, ker se dela žlahno usnje iz njih, kordovansko imenovano zato, ker iz prvega so le na Španjskem v mestu Kordova znali umetnost, iz kozjih kože žlahno usnje strojiti;
- 5) zavolj volne, če je koza žlahnega angorskega ali tibetanskega rodú;
- 6) zavoljo gnoja; če so koze skoz 6 mesecev v hlevu, naredí vsaka okoli 12 do 16 centov prhkkega gnoja, — na paši pa 6 do 8 centov, tedaj se računi, da od ene koze pride na leto 18 do 24 centov gnoja, ki se kakor ovčji posebno prileže senožetim.

E. O reji prešičev.

Prvi ali natoroznanski del.

Natora prešičev.

Prešič spada v vrsto tiste doživne živine, ki ima po več parkljev, ali po novejši zvrstbi v vrsto živine z debelo kožo. Prešič ima 4 parklje na vsaki nogi, vendar dva zadnja sta tako kratka, da se ne dotikujeta popolnoma tál. Glava mu je dolga, nosnice tudi dolge in ozke, zato se prešič hitreje kakor vsaka druga domača živina zaduši, ako mu nos zateče; konec nosa je rivec, s katerim rije po zemlji, da si zlasti v divjem stanu išče črvov in družega živeža. Zób ima sprednjih 10 do 14, tesla 4, kočnikov 24 do 28. Koža mu je debela s ščetinjami; koža ga rada srbi, zategavoljo se rad valja po mlaki in luži, ne pa iz gole nesnažnosti. Želodec ima majhen, ki je zelo človeškemu podoben; požrešen je prešič neizrečeno; on sné vse, kar koli dobí, mnogovrstne sadeže, korenike, travo, črve in kakoršni koli mrčes, polže, mrho, celo človeško in živinsko blato. Prešič ima rad gorko.

Svinje se bukajo, kadar so 8 ali 9 mesecev stare, navadno listopada ali grudna meseca. Svinja je 4 mesece breja in rodi po 6, 10 do 14 in še več mladih, kateri sesajo 6 do 8 tednov. Mlado prasé prinese že na svet drugi in tretji kočnik, vsa 4 tesla. V 5. letu ima vse stanovitne zobé, tedaj doraste prešič v 5. letu. Kadar se stara, prihajajo sprednji zobje tumpasti, tesla pa daljša in bolj zakrivljena — potem se nekoliko določuje starost prešičev. 20 let morejo sicer doživeti, vendar za rabo niso dalje kakor do 12. leta; pozneje je mesó bolj trdo in manj okusno.

O prešičjih rodovih.

Iz začetka so vsi prešiči divji bili; iz divjih mrjascev in svinj so se pa po različnih deželah zaplodili različni rodovi.

Srbsko-ogerski rod (glej podobo XVII.) se nahaja v Srbiji, Bosni, Moldavi in Valahiji, na Ogerskem, Hrvaškem in v Slavoniji. Ta rod je še zelo obdržal postavo divjega prešiča, kajti stegnjenega života je, precej kratkih nóg in sive farbe; večidel ima kodraste ščetine; obličja je bolj divjega. Srbsko-

ogerski prešič je za tega voljo zelo obražtan, ker se prav rad spitati dá; v 2. letu pital se ob kratkem času spita do 3 ali 4 cente; slanine (špeha) ima zelo na debelo, ki je sicer nekako mehka, pa zelo okusna.

Na Ogerskem v vesprimski županiji je velik gorat gozd, ki se imenuje Bakonjski gozd. V tem gozdu se redijo prešiči, ki so znani pod imenom Bakonjskih prešičev; prav podobni so divjemu prešiču, kajti divji so, močni, debelih kosti in tako trdne nature, da jim ne škoduje nobeno vreme, — zato se pasejo po gozdu in planinah. Z dvema letoma dorastejo popolnoma, in dajo prav okusno meso in precej dobre jedrnate slanine. Rodovitni niso. Sila veliko se jih prodá v naše cesarstvo; ker se jim pa grozno veliko mora jesti dati, da se odebelijo, zato niso za pleme toliko hvale vredni kakor, na priliko angležki, ki so ravno zato tako izvrstno dobri, ker do malega vse, kar se jim poklada, obrnejo v meso in mast.

Angležki prešič je prvák vseh prešičev.

Angležki žlahni prešiči so narejeni iz azijatskih (japanežkih) in laških (napolitanskih), ktere so plemenili z navadnimi domačimi. Pred letom 1862. se še ni veliko slišalo od angležkih prešičev; zdaj pa so tako na glasu, da jih jemljejo po vsej Evropi za pleme, da ž njimi zboljšajo domači rod. Angleži so sploh mojstri v živinoreji. Z umnostjo in stanovitnostjo v tem, česar se lotijo, so dosegli tudi to, da živinorejci drugih dežel kupujejo njihovo blago.

Angležki prešiči so izvrstni zaradi mesa, še bolj pa zaradi slanine (špeha), v ktero se v kratkem spitati dádo.

Za nas najvažnejša plemena velikega angležkega rodu so: Yorkširski, Eseksi in Suffolkei.

Prešiči iz Yorkšir-a so beli, imajo majhena, špičasta ušesa, okrogel in stegnen život, ščetinj imajo malo, so tedaj bolj gôli, zato so pa tudi občutljivi za mrzlo in deževno vreme in veliko jih pogine mladih. Pičo (krmo), ki jo povžijejo, dobro podelajo v meso in mast, al pozno dorastejo, tako, da še le v 3. letu se dobro spitajo, takrat pa tudi do 8 centov. Za naše kraje zavolj mehke svoje nature niso.

Prešiči iz Esek-sa so črno-sivi in gôli, ušesa imajo čudo tanka, kviško stoječa, drobne noge; meso njihovo je prav okusno; zelo rodovitni so in povžito pičo dobro podelajo v meso in mast; eno leto stari vagajo že 3 cente. Al že bolj mehkužni so kakor Yorkširci, zato za naše kraje niso.

Za naše kraje so tisti angležki prešiči večega plemena najbolj priporočati, ki so v okolici Suffolk doma in se zato Suffolkei imenujejo. Te prešiče je začela naša kmetijska družba nakupovati, da se zaplodé po deželi in se po njih zboljša domači rod.

Živinoreja.

Suffolkci, ki jih kaže **podoba XVIII.**, so beli, ščetinasti, precej dolge glave in velicih, spred pobešenih ušes; imenitni so posebno zato, ker se 1) dadó silno odebeliti (spitati) in sicer tako, da nekteri v 3. letu že 8 centov in še več vagajo, 2) da vse, kar se jim za živež poklada, do zadnjega cemperca obrnejo v slanino (špeh) in mesó, 3) da so trdni in ne zbirčni pri klaji, in 4) da so svinje zeló rodovitne. Za popolno spitanje pa potrebujejo več časa in obilne klaje; zato mora gospodar, ki hoče več tacih prascev spitati, z obilno klajo oskrbljen biti.

Ni ga boljšega pomočka zboljšati našo domačo svinjsko rejo, kakor je ta, da si premožen gospodar omisli angležkega mrjasca. Če tudi je veliko draži, splača se kmalu zato, ker z enako mero klaje in v enakem času po angležkem mrjascu narejeni prešiči 25 odstotkov več mesá in slanine zaréde. Pri 2 prascih, ki sta po 2 centa težka, ima tedaj gospodar najmanj za 1 cent dobička več, to je v denarjih najmanj 25 gold.

Ker pa si — tako piše v tej svinjereji skušeni g. Feuser — manjši kmet ne more lahko kupiti dražega mrjasca, naj več gospodarjev skupaj si omisli enega. Če tudi 10—12 tednov star mrjasček veljá 50 gold., kedar je za plemo (s $\frac{3}{4}$ do 1 leta) pripraven pa veljá 70 do 100 gold., se ta denar vendar izplača, da je svinja le nekoliko mladih vrgla, ker vsako tako prase je med brati vsaj 5 gold. več vredno kakor drugo navadno prase. To pa soseski, v kateri se leto in dan le 400 tacih praset rodi, vrže že 2000 gold. — in zato je le enega mrjasca treba, kajti 40 svinjam zadostuje en mrjasec.

Gosp. Feuser je preračunal, da celo naše cesarstvo, ki šteje okoli 8 milijonov prešičev, bi si s plemenjenjem angležkih prešičev lahko 40 milijonov gold. več premoženja pridobilo, po takem tedaj Kranjska naša dežela, ki šteje blizu 100.000 prešičev, blizu 1 milijon gold. več.

Pri reji je pa na to skrbno gledati, da taki mrjasci in take svinje, ki smo jih dobili s tem, da smo angležkega mrjasca plemenili z domačo svinjo, se ne smejo za plemo obdržati, kajti taka pomešana živina ni več tako rodovitna in se tudi ne dá več tako spitati. Treba tedaj, da se na navadno domačo svinjo vselej spušča le pravi angležki mrjasec.

Naj mimogredé omenimo še, da na Angležkem med prešiči srednje velikosti sloví: Berkširski rod, črn ali šekast, zeló ščetinast, prav trdne nature in zato v goratih krajih za plemo izvrsten; dobro mesó in posebno dobro, jedrnato slanino; — med prešiči majhenimi pa je najbolj imeniten Windsorski rod; še mladi se dadó dobro spitati, al čez 2 centa je ne prinesó, tudi masti imajo malo.

Ko smo tako našim živinorejcem popisali najimenitnejše angležke rodove, naj jim koj zdaj povémo, kako ravnati s temi prešiči.

Po plemenu naj se spuščajo mrjasci, kedar so blizu eno leto stari; potem so do 4. leta za pleme ugodni. O 4. letu se režejo in potem spitajo. Svinje imajo od 2. do 6. leta najboljše mladiče.

Kdor si hoče čisto pleme obdržati, mora za pleme zmirom imeti mrjasca istega plemena, pa ne od ene rodovine, kajti napačno bi ravnal, kdor bi očeta spuščal k hčeri ali sina k svoji materi; slabo je tudi, če bi se praseta ene matere med seboj plemenila.

Za pleme naj se ohranijo najlepši mladiči; svinjica naj ima vsaj najmanj 10 sescev. — Bukanje svinje traja 36 do 48 ur; navadna brejost traja 3 mesece, 3 tedne in 3 dni. — Krma se jej daje navadna, le da se iz začetka vsak dan pridá pol funta rženih otrobov ali četrť funta lanénih preš, potem pa unih en funť, teh pa pol funť.

Materno mleko je tudi mladim prva in najboljša hrana. Da se navadijo sami žreti, naj se čez 14 dni postavijo v posebno ograjo ter jim večkrat na dan daje skleda kuhanega sladkega mleka z nekoliko kosčeki belega kruha.

Odstavljena praseta se krmijo s posnetim mlekom, pa se jim na dan še dá 4 lote ječmena ali ovsá. Ako jih driska žene, naj se jim dá nekoliko z mlete krede.

Mrjasčki 7 mesecev stari se režejo, ako jih gospodar ne obdrži za pleme.

Ko so 5 mesecev stari, smejo na pašo iti.

Svinjska hrana je različna. Zmleti ječmen je za mlade in stare dober. — Oves zmlet in v redko juho (župo) skuhan, je najboljša hrana mladim. Laneno seme in ajda sta izvrstna hrana za plemenno in pitavno živino; obá se v moko zmleta potreseta na hrano. Med otrobi so ajdovi najbolj, za njimi pšenični, najteže prebavljivi so rženi. Želod jim je izvrstna hrana. Frišna klaja jim dobro tekne. — Krompir je med korenstvom najboljši, repa in buče so manj vredne.

Sol jim v starosti od pol leta do enega leta po četrť do pol lota na dan dobro tekne; al nobeni živini ni tako nevarno, če se jej preveč soli dá, kakor prešičem.

Poljski rod, domá na Poljskem in v Galiciji, ima hrbet bolj ozek, daljšo glavo in vrat, gladke šetine umazano-bele ali sive barbe, zavihan rep. Poljski rod je velik, posebno rad jé, je trdne natore, slanina njegova je čvrsta (jedrčasta).

Francozki rod se je zaplodil tudi po Laškem, zato sta si ta dva rodova zelo enaka, sta velika in stegnjena, imata ozko glavo z dolgim rivecem, in dolga, pobešena ušesa; barve so črne. Pri nas imenujejo laški rod tudi padvanski, in

verjetno je, da naši domači prešiči so mešanica ogerskih (hrvaških) in padvanskih. Lastnost tega rodu je, da sicer počasi raste, v 2. in 3. letu se pa spita od 4 do 8 centov.

Kitajski rod, ki se je že tudi tam pa tam, toda le redko po naših deželah zaplodil, se loči od vseh družih, da je sila majhen in tako kratkih nog, da se s trebuhom skor po zemlji plazi; glavo ima majheno, rivec sila kratek, ušesa špičasta in kviško stoječa; vrat mu je pa debelji in močnejši kakor pri vseh družih rodovih; po hrbtu je večidel gol, rep ima kratek. Ker je kitajski rod sila majhen, tedaj tudi spitan ne vaga lahko čez 2 centa; svinja je pa tako rodovitna, da stori od 10 do 24 mladih na enkrat.

Drugi ali živinorejni del.

O plemenjenji prešičev.

Kakošno mlado prasè naj si gospodar ohrani za pleme?

Tako-le: Prase naj bode vesele, žive natore, bistrega očesa, širocih prs, stegnjenega života, širocega križa, široko saksebi stoječih nog, in rad naj žre. Razen tega naj je mati njegova rodovitna, in če je mlado prasè svinjica, naj se gleda na to, da ima najmanj 10 sescev, kajti po sescih se rado ravna število mladih; mlado ostane ves čas pri tistem sescu, ki si ga je izprva odbralo. Kolikor ima svinja mladih čez število sescev, toliko jih nima prostora na maternih prsih.

Domače svinje se bukajo že mnogokrat v 3. ali 4. mesecu; ali takrat jih puščati po plemenu, spačijo ves rod. Svinje majhene sorte naj se ne puščajo pred 8, in velike ne pred 10 meseci, — saj tudi divje svinje se ne bukajo pred, in umen gospodar mora gledati na to, kar dela natora.

Domače svinje se bukajo vsaki letni čas, in 3 do 4 tedne potem, ko so vrgle, bukajo se iznova. Al ravna naj gospodar tako, da mladi pridejo o gorkejem letnem času na svet. Če ravna gospodar po vodilih natore in pusti svinjo k merjascu meseca grudna (decembra), stori starka mlade meseca aprila, in konec majnika ali rožnika se more svinja sopeset ubrejiti, in ima vdrugeč mlade konec septembra ali v začetku oktobra (kozoprska).

Če se praseta lahko prodajajo, se splača gospodarju, ako skrbi za gorak svinjak, da tudi pozimi starka mlade ima. V tacihi okoliščinah more svinja v 2 letih 5krat vreči.

Prvikrat ima svinja navadno le 5 ali 6 mladih, potem pa se množi število njih od 8 do 12 in še čez, kakor je plemo. Od 3. do 7. leta je svinja najbolj rodovitna. Čez 8. leto ni dobro svinje za plemo obdržati, čeravno je do 13. leta rodovitna, kajti pozneje se le težko spita in tudi mesó je grobo.

Kadar je svinja storila, naj se gleda, da mladih ne požré. Iztreba naj se pa dovoli, ker je zelo požrešna na-njo in jo tudi brez škode snesti smé. Kako naj se mladih privadi svinja, ako jih ne pusti sesati, smo povedali že na strani 10., kjer smo rekli, da je dobro, da se mlado živinčé s pivo (ólom) ali žganjem po životu namaže, starka pa tudi ravno tako okoli gobca, da se tako rekoč duh med njima zenaci.

Že v malo dnéh začnó mladi s starko vred jesti in se tedaj zgodaj privadijo druge piče in odvadijo maternega mleka; brez škode se tedaj dajo s 4 tedni odstaviti.

Če pa hočesh mladega za plemo obdržati, naj sesá 6 do 8 tednov.

Če mrjasček ni za plemo, naj se, dokler sesá ali pa 2 do 3 tedne po odstavi kopi ali reže.

Mrjasec je za plemo še le popolnoma ugoden, kadar je leta dorastel.

25 do 30 svinj se šteje na enega mrjasca, ako ima v enem mesecu na-nje skakati; če pa je čas skoka čez dalji čas razširjen, mu jih tudi 50 do 60 ni preveč; le na to je paziti, da k večemu dvakrat na dan skoči.

K večemu do 4. leta je mrjasec za plemo pripraven.

O reji in strežbi prešičev.

Prasci ostanejo 6 do 8 tednov pri materi, kakor smo že rekli, in se sčasoma odstavljajo potem, ko so se navadili jesti. Mleko, kruh, močnik itd. so njih prva jed; in že odstavljeni tudi nekaj časa take reči večkrat na dan dobivajo, da bolj rastejo, potlej pa zelenjavo in trje reči.

Gorkota je prascem posebno potrebna, ker še odrasli težko trpé mraz; toraj morajo imeti dobro nastlano posteljo, kjer se vkup vležejo, da se grejejo. To pa jim je pred odstavo še bolj potrebno.

Kakor vsaka žival, najbolj pa mlada, dobrega zraka potrebuje, tako tudi prasci. Toraj je treba, da je snažno v hlevu in v koritu, kajti prasci za ležišče suh in snažen kraj ljubijo in v mokrem ne zaspé. Tudi sprehoda in vnanje paše jim je treba, da zdravi ostanejo in krepko rastejo.

Odstavljeni prasci potrebujejo, kakor vse mlade živali, večkratne in boljše paše memo starih, da brž in bolj rastejo.

Bolj odrasli pa se redé, kakor stari, ali domá, ali pa zunaj na paši, ali pa na obojem. Dokler jih ne pitamo, je dosti, če jih tako redimo, da ne shujšajo, ker so silno požrešni; oni jedó, kar je, in jih je lahko rediti. 5. del piče v primeri z njihovo živo težo jim je takrat zadosti.

Pri svinjski reji pa je treba v obče sledeča vodila pred očmi imeti:

Če svinje domá redimo, ne smejo biti vedno zaprte v svinjaku, ampak zraven njega bodi ograjen prostor, da se včasih sprehajajo. Tudi je dobro ako se včasih kopljejo.

Odstavljeni prasci naj imajo poseben hlev, naj so ločeni od matere, da jo pozabijo.

Svinjak in korita naj so snažna, in vès svinjak bodi malo zvikišan od tal, in tako narejen, da se mokrota oceja, da živina ni v mlaki. *) Toraj naj se jim tudi vsaki dan nastelje, najboljšo z listjem, da leže na suhem in na gorkem. Snažnost je tudi prešičem silno potrebna.

Daje se jim jesti siratke, mleka v pomijah z otrobi in obrezki, in vmes kakošno korenstvo itd. To se jim daje vsaki dan zjutraj, opoldne in zvečer, vmes pa tudi še kaka zelenjava, salata, detelja itd. Ravno tako se jim daje trikrat jesti, če tudi na pašo gredó, in opoldne in zvečer domú pridejo.

Če se jim gorka jed daje, ne smé nikoli vroča biti, ker jim je zeló škodljiva.

Če so svinje v gozdih v žiru, **) ali na planinah, ali sicer po velikih dobrih spašnjah ***) tako, da več mesecev domú ne pridejo, treba je skrbeti, da se zvečer v kakošno ograjo zapró, da se ne zgubé, in če je moč, da v listji in na suhem ležé.

Ker so svinje grozno požrešne, zato se ne smejo domá nikoli spred oči pustiti, da v škodo ne zaidejo, ali pa v hišo ne pridejo in morebiti kakega majhenega otroka ne ogrizejo, kar se je že večkrat zgodilo.

Pozimi naj so svinjaki s slamo, sirkovno, koruzovno, trstovino itd. zapazeni, da sever in burja hleva ne premrzita; to svinjam hudo dene; bodo naj na gorkem, in dadó se

*) Naj bi se svinjaki pač povsod tako narejali, da stojé vsaj za čevelj visoko nad tlami, da se scavnica iz njih lahko odteka!

**) 30 vaganov želoda, ki ga dobimo od 24 do 30 hrastov, ali pa 22 vaganov žira je zadosti za popolno spitanje prešiča v gozdu.

***) Na pašnikih je treba jim rinke skozi rivec vtakniti ali porungelj privezati, da zemlje, deteljišč itd. preveč ne zrijejo.

jim po trikrat na dan pomije, s siratko, olupki, in kaka repa ali drugo korenstvo vmes. Žita pa rejnim svinjam dajati je potrata.

Da presice, ktere so breje in proti koncu zime ali v začetku pomladi mlade imajo, več in krepkejšega živeža potrebujejo, to že pamet uči.

Koliko svinj naj redi gospodar? — Toliko kolikor jih prerediti more, in za kolikor mu dobiček kaže. Veliki posestniki morejo več živali rediti; majhni posestniki naj je toliko redé, kolikor jim je brez škode mogoče. Dobiček je vendar le prvi in pravi namen živinoreje.

Če imamo majhene prasce in se dobro plača jih že od matere prodati, jih prodajmo. Tri, štiri tedne stari so dobri za mizo. Take je mati vpitala.

Če hočemo pa odrasle s svojim prizadevanjem spitati, dobro je popred presoditi: koliko popolnoma vpitanih za boh potrebujemo in jih vpitati moremo; potlej pa prevdariti, kaj se lože in bolj prodá: boh ali na pol vpitano svinje? Včasi je gotoviši dobiček svinje na pol vpitati, ker na pol pitanje trpi najmanj tretji del manj časa in je toraj manj nevarnosti, in navadno hitrejša in gotoviša prodaja.

Vse zdrave svinje mlade in stare se dajo na pol ali popolnoma vpitati. Lišpave svinje niso zdrave in se ne dajo dobro vpitati.

Vendar navadno mladiče le na pol pitajo, starce pa popolnoma ali na boh. Čez tri leta staro svinje ima trje mesó in ni več dobro napol vpitano.

Mrjasca in presico je treba prej kopiti (rezati), predno se pitata, ker se sicer ne dasta prav vpitati, in mrjasec ima neprijetno, smrdljivo mesó in boh.

Če se svinje na dobri paši v gozdih, v žiru ali kjer bodi pasejo, se večidel že na pol vpitajo ali pa še bolj, in se za peršute precej lahko iz paše prodajo; če jih pa hočemo za boh obrniti, treba jih je domá z žitom ali drugo dobro rejo dognati.

Kadar svinje domá pitati začnemo, jih v svinjak zapremo in bolj poredkem iz hleva izpuščamo. Po enega ali dva v en hlev denimo. Dobro nastlano in malo mračno bodi v hlevu, da rajši ležijo in se tako bolj debelijo.

Od začetka dobodo pitanci bolj redko in slabejšo jéd; počasi pa gostejšo, in proti zadnjemu najboljšo, t. j. zrnje, koruzo ali kaj družega. Če se jim korenstvo daje, mora obloda bolj moknata biti, in dovolj je morajo dobivati. Petkrat na dan jim pokladati, imajo dosti.

Že ko smo govorili o reji angležkih prešičev, smo omenili, kaj se jim poklada.

Prvih 6 ali 7 tednov zeló in veliko jedó, potlej pa manj, in na zadnje celó malo.

Na pol se vpitajo v 8 do 12 tednih, popolnoma v 15 do 18 tednih.

Nekteri s surovim pitajo, nekteri pa s kuhanim. Kuhano je tečniše in taka jéd bolj v mesó in mast gré. Zrnje pa se prej kak dan namoči, da je tečniše. Vročá kuha je svinjam škodljíva.

Če bi se primerilo, da bi se z nerodnostjo kako svinje zapitalo, treba ga je en dan ali še več postiti.

Pitati se dajo svinje vsaki čas leta; vendar je od sv. Mihela najbolji čas za to, ker imamo tačas že več zrelih reči, ki jih najlože in z največim dobičkom za pitanje porabimo, in pa ker tudi mi imamo od takrat že več časa.

Prve tedne se pitanje svinjam najbolj pozná; takrat rastejo in se širijo, pozneje gré to bolj počasi.

Če hočemo vedeti, koliko dobička se pripita, treba je svinje pred pitanjem stehtati, in sopet potlej, ko je dopitano; tako se bo preumelo, koliko da je zdaj teže, in koliko je vredno, kar se je za pitanje porabilo, in koliko da pravi dobiček znese.

Korist prešičev.

Od prešičev imamo dobro prijetno mesó, boh za zabelo in za druge potrebe, ščetine in kožo.

Nobena žival se tako brž in tako popolnoma ne vdebéli od svinjeta, in razen kravjega masla ni nobena mast boljša za zabelo, ki jo vsa ljudstva ljubijo in rabijo razen judov in mohamedanov.

Tudi prešičji gnoj se šteje v korist kmetovalcu, ki se ga pridela skozi celi čas pitanja okoli 30 centov od enega prešiča.

Tretji razdelek.

Kaj naj še vé gospodar, ki je živinorejec.

I. Starost živine treba mu poznati.

Po starosti se večidel vrednost živine ravna, torej je go-spodarju zelo treba vedeti, koliko je živina stara, in to se naj-gotoviše iz zób spozná. Na vsa druga znamenja se ne more tako zanesti in k večemu more se iz njih spoznati, ali je živina prav mlada ali pa prav stara; to pa ni dosti.

Govorili bomo najpred in prav na drobno o spoznavanji
starosti konjske

iz zób. (Glej podobe po natori načrtane na priloženi tabli.)

Kdor se znanosti naučiti hoče, gotovo iz zób starost kónj tudi čez 20 let spoznati in pri tem se ne motiti, kakor se mo-tijo drugi, kateri konju tudi na zobe gledajo, pa ne vedó, kaj da imajo v resnici na njih gledati, ta si mora dobro v glavo vtisniti to, kar bomo zdaj povedali. To ni težko. Da bodeš to pa še lože umel, dali smo podobe k temu narediti. Zato le obris podob razvij in primerjaj jih besedam.

Starost kónj se prav za prav samo iz šestih sprednjih zób spodnje čeljusti spozná. Te zobé rézne zobé ime-nujejo zato, ker živina z njimi jed prime in jo tako rekoč o-d-réže. Na te zobé tedaj dobro pazi; v tem je vsa znanost, starost spoznati.

Teh šest zob stori tri pare, in sicer tako, da dva vkup stoječa najsrednja zobova delata en par; ta dva zobá se imenujeta kléščenika zato, ker konj ž njúma, kakor s klé-ščami, klajo zgrabi.

Tik teh dvéh kléščnikov stoji na levi in na desni strani en zob; ta dva tik kléščnikov stoječa zobova storita sopet en par, in imenujeta se, ker v sredi med kléščnikoma in krajnikoma stojita: srednjika.

Tik srednjih zób stóji zopet na levi in na desni strani en zob, ki skupaj sopet en par storita, in ki se krajnika imenujeta.

Iz teh treh parov ali šestih zób spodnjih čeljusti se spozná konjska starost. Le malokdaj se ti zobjé tudi na zgornji čeljusti gledajo.

Ker je pa, kakor smo ravno povedali, od vsacega para en zob družemu ves enak, zato je po takem dovolj, da se samo trije zobovi ogledajo: en klésčnik, en srednjik in en krajnik.

Nekoliko dalje od teh zob stóji — pa vendar navadno le pri konjih možkega spola — na vsaki strani en samec ali jekel, na ktereга se pri starosti zób le memo gredé tudi pogleda, ker na njem ni toliko ležeče, kakor na unih.

Ker smo najpoprej zobe našteli, iz katerih se starost spozná, bodemo zdaj premembe razložili, ktere se na njih v razločnih časih zgodé.

Najpoprej je potrebno vedeti, da teh šest zób ne ostane skozi celo življenje; kajti v prvih letih padejo iz čeljusti in drugi zrastejo na njih mestu; zato se prvi mlečni ali žrebični zobjé, drugi pa stanovitni ali konjski imenujejo.

Kakošen je mlečni zob, kaže **podoba 1.** Barve je bele, zob je sploh manji, zgorej širji, spodej oži, kakor da bi imel vrat; na sprednji plati se vidijo plitvi grabnički v podobi črt.

Konjski (stanovitni) zob v **podobi 2.** je bolj rumenkast, večí, bolj v podobi zagozde; nima razločnega vratú in namest več plitvih črt po dolgem ima le eno ali dve globočini v podobi žleba.

Po takem se mlečni zob od konjskega očitno razločuje.

Potem se mora prav posebno zgornje lice slehernega zoba ogledati, to je tisto lice, s katerim se spodnji zobjé na zgornje drgnejo; to lice se zavoljo tega tudi drgnjeno lice imenuje. Na to lice je treba pazljivo gledati; — na tem se starost bere, — to lice je rojstveni list konja. Da so na tem licu zobjé razločne podobe, se očitno vidi, ako, postavimo, **podobo 9.** primerjaš s **podobo 16.** Prvič se vidi tam črna jamica, ktere na **podobi 16.** več ni. Drugič imajo zobjé vso drugačno podobo; torej je pri **podobi 9.** konj 4 leta in pol, pri **podobi 16.** pa 25 let star.

Prašal pa bodeš: kako neki se je to zgodilo, da se zob more tako spremeniti? To je tako-le: Zobje se pri zabanji, drug na drugem sleherni dan nekoliko oddrgnejo; zato se zgodi, da se najprvo sprednji, potem zadnji rob in poslednjič jamica, ktero ima sleherni zob na sredi, sčasoma oddrgne in nazadnje popolnoma izbriše. Tako se zob leto in dan, kakor skušnja

natanko uči, za eno črto ali linijo oddrgne, pa se ravno toliko iz svoje luknje, v katero je vtaknjen, pomakne. Da pa se razume, kako se drgnjenje sčasoma leto za letom godi, poglej **podoba 3.** v kateri je popolno dorasli, 30 črt dolgi konjski zob (kakor ga kaže **podoba 2.**) od zgoraj doli na 5 kosčkov prerezan, da se vidi, kako da se zob v letih sam oddrgne in zavoljo tega drgnjenja razločna zgornja lica kaže.

Prvi kosček na **podobi 3.** ti kaže zgornje lice konjskega zoba, ki še nič ni oddrgnjen.

Čez 6 let se 6 črt oddrgne, in tedaj se pokaže, kakor se na drugem kosčku vidi, drugačna podoba oddrgnjenega lica, ki je jajčno-okrogla in ki se jajčno-okrogla dōba imenuje. Če ima tedaj konj na kléščnikih tako oddrgnjeno lice, je 7 let že star; tako se eno leto pozneje, (tedaj v 8. letu) srednji, in še eno leto pozneje (tedaj v 9. letu) krajni zobjé spremené.

Tretji kosček ima sopet drugačno podobo na zgornjem licu, ki se sopet 6 let pozneje prikaže, namreč okroglasto podobo, ki se torej okroglasta dōba imenuje. Kadar tedaj konj na kléščnikih tako dobo kaže, je 13 let, — na srednjih 14, — in na krajnih zobéh 15 let star.

Četrty kosček ima sopet drugačno podobo na zgornjem licu, ki se sopet 6 let pozneje prikaže in ki ima trivoglasto podobo, zavoljo ktere se ta dōba trivogalna dōba imenuje. Kadar tedaj konj na kléščnikih tako podobo ima, je 19, — na srednjih 20, — na krajnih 21 let star.

Peti kosček še drugačno podobo na zgornjem licu kaže, ki se tudi 6 let pozneje prikaže in dvovoglasto podobo ima, zavoljo tega se tudi dvovogalna dōba imenuje. Kadar ima tedaj konj na kléščnikih to podobo, je 25, — na srednjih zobéh 26, — na krajnih pa 27 let star.

Kdor te spremembe na podobi zgornjega lica zōb dobro pozná, ta je v stanu, starost precej natanko spoznati, da je gojufije in škode varen. Na njih posebno stoji spoznanje starosti iz zōb.

Zdaj me pa spremljaj s podobami v roki od podobe do podobe, da ti, kar še dalje sledi, razložim.

Na **podobi 1.** sta dva mlečna zoba, eden od sprednje in drugi od zadnje strane pokazan, kjer se njune črte, njun vrat in na zgornjem licu črne jamice vidijo.

Na **podobi 2.** je narisán stanovitni (konjski) zob od srednje strani, kjer se vidi, kako da je zob proti korenini bolj debel, pa manj širok; na tem je v pogledu na zgornja in pretezna lica, kakor so na **podobi 3.** pokazana, veliko ležeče,

Na podobi 3. je popolnoma izrasel, 30 črt dolg stanovitni zob z prereznimi lici, na katerih se že razložene 4 poglavitne podobe zgornjih lic videti dajo.

Podoba 4. kaže spodnjo čeljust polletnega žrebeta. Kadar ima tedaj žrebe vseh 6 mlečnih zob, pa še na vseh črne jamice ali jedra, in kadar sta kléščnika na sprednjem in zadnjem okraji, srednja zobova pa na sprednjem okraji oddrgnjena, tedaj je tako žrebe pol leta staro.

Rekli smo že, da se vselej najprvo kléščnika oddrgovati začneta zato, ker najprvo zrasteta, in da potem naslednji zobjé k oddrgovanju na vrsto pridejo. Al opomniti se mora še dalje, da se pri drgnjenji zmirom najprvo sprednji rob zoba, ker je viši, za njim pa zadnji, ker je nižji, drgniti začne, in kadar se robova oddrgneta, potem še le črna jamica ali jedro na vrsto pride, se pomanjša in sčasoma vsa zgine, zato konji v mladosti in na mlečnih in na stanovitnih zobéh imajo črno jamico, ki se tudi imenuje jedro, na katero se torej pri iskanji letne starosti mora dobro gledati.

Podoba 5. kaže eno leto staro žrebe zato, ker je črna jamica na kléščnikih čisto izginila, srednjika in krajnika pa imata še črni jamici ali jedri. Kadar črna jamica na srednjih zobéh izgine, takrat je žrebe poldrugo leto staro; kadar so pa jamice na vseh mlečnih zobéh izginile, ima konj dvé leti.

Podoba 6. kaže tedaj dvéletno žrebè, ker so vse črne jamice izbrisane.

V poltretjem letu se začnejo zobjé preménjavati, ko namreč mlečni zobovi po vrsti popadajo in na njih mesto novi ali tako imenovani konjski ali stanovitni zobjé zrastejo. To se godi tako po redu, da najprvo kléščniki, za njimi srednjiki in poslednjič krajniki izpadejo, a ravno v tem redu sopet izrastejo.

Podoba 7. kaže tedaj žrebè poltretje leto staro; že se nova kléščnika vidita, ki pa vendar še nista toliko ven pomaknjena, kolikor so poleg nju stoječi že vsi oddrgnjeni mlečni zobje. S tremi leti so novi zobjé že toliko izrastli, da se prednji robovi dotikajo kléščnikov, kateri se po tem od 3. do 4. leta, zadnji robovi od 5. do 6. leta, in ostanek jamice v 6. letu tako oddrgne, da konec 6. leta črnih jamic na kléščnikih skoraj nič več videti ni. To vse se bo v sledečih podobah videti dalo.

Podoba 8. kaže žrebè 3 leta in pol staro; tù sta srednjika tudi že nova, pa s kléščnikoma še ne enako velika; krajnika sta še mlečna.

Podoba 9. kaže žrebè 4 in pol leta staro; tù so že vsi zobjé novi; oba robova kléščnikov in sprednji rob srednjikov so že nekaj oddrgnjeni, nekaj se pa ravno oddrgavajo. Zadej se vidijo (na podobi v tej starosti s pikami zve-

zani) samci ali jekli z ostrim robom in z ostro robasto ostjo ali špico.

S polpetim letom je žrebè konj postalo, kar se z dokončanim premenom teh zób pokaže.

Podoba 10. kaže konja 5 let starega; na vseh novih zobéh se jamica videti dá; robovi kléščnikov in srednjikov se vidijo oddrgnjeni, samo robovi krajnikov so še celi.

Podoba 11. kaže konja 6 let starega, pri katerem se, kakor se je že gori pri **podobi 9.** pokazalo, jamice kléščnikov skoraj čisto zbrisane vidijo. Ost in robovi samcev so še ostri.

Podoba 12. kaže konja 7 let starega, pri katerem je tudi jamica na srednjikih že skoraj čisto oddrgnjena, ost samcev ni več ostra, ampak oddrgnjena.

Podoba 13. kaže konja 8 let starega, pri katerem so jamice na vseh zobéh zginile. Na tem tedaj, da noben zob nima več črne jamice, pa vendar še jajčno-okroglo podobo ima, se dá konj 8 let star spoznati, pri katerem ste tudi jamici samcev na osti že okroglasti, robovi pa vendar še niso čisto oddrgnjeni.

Podoba 14. kaže konja 13 let starega. Prašati utegne kdo, zakaj smo tako naglo od 8. leta na 13. preskočili in ali se konj 9, 10, 11 in 12 let star po zobéh spoznati ne dá? — Preskočili smo le zato tukaj ta leta, da ni treba preveč podob pridjati, in ker bo lahko iz sledečega, kar bomo še povedali, vmési ležečo starost 9., 10., 11., 12. leta spoznal.

Že pri 3. podobi smo razložili, kako da se zobjé sčasoma oddrgnejo, se potem zmirom bolj ven pomikajo in zavoljo tega na drgnjenem licu razločno podobo imajo. — Kadar so tedaj na prednjih zobéh spodnje čeljusti vse jamice izbrisane in zavoljo tega drgnjena lica jajčno-okroglo podobo kažejo, se zobjé po vrsti vsako leto za eno črto oddrgnejo, da je v 6 letih 6 črt najprvo na kléščnikih oddrgnjenih in se na njih najprvo okroglasta dôba pokaže. Ta spremen iz jajčno-okroglega drgnjenega lica v okroglasto, ne samo na kléščnikih, temuč tudi na družih zobéh, se pa tako sčasoma in nevidoma godi, da se prehod iz jajčno-okroglega lica v okroglasto naglo končan ne dá našim očém gledati.

Kadar je tedaj konj 9 let star, so, kakor smo rekli, jamice vse zbrisane in le drgnjeno lice je samo še čisto jajčno-okroglo.

V 10. letu že kléščnika začneta prav okrogla prihajati, srednjika in krajnika sta še jajčno-okrogla.

V 11. letu začneta kléščnika bolj okrogla prihajati, tudi srednjika se okrožita, krajnika sta še jajčno-okrogla.

V 12. letu tudi krajnika začneta okrogla prihajati, kléščnika in srednjika sta že bolj okrogla.

Starost 9., 10., 11., 12. leta se tudi na tem spozná, da se zobjé zgornje čeljusti pogledajo. Gotova skušnja nas uči, da jamice na zobéh zgornje čeljusti pozneje zginijo, in jamica na kléščnikih zgornje čeljusti še le z 9. letom zginie, — na srednjikih z 10. — na krajnikih z 11. ali 12. letom.

Po takem tedaj je konj 9 let star, če je tudi na kléščnikih zgornje čeljusti jamica zginila, — da je 10, če je na srednjikih, — da je 11 ali 12 let star, če tudi je na krajnikih zgornje čeljusti zginila. — Krajnika zgornje čeljusti dobita ob tem času zavoljo napčnega drgnjenja večkrat neko zarezo, ki se v grizek imenuje, in ker je ta vgrizek navadno v 9. letu največi, mislijo nekteri, da je to gotovo znamenje 9 let starega konja.

Podoba 14. nam kaže konja 13 let starega; to se na tem spozná, da drgnjena lica kléščnikov spodnje čeljusti popolnoma okroglo podobo imajo; drugi zobjé so tudi že jeli okrogli prihajati; samca sta se zdaj že pookročila.

S 14. letom kažeta tudi srednjika tisto okroglo podobo, ktera se na krajnikih s 15 leti prične in navadno do končanega 18. leta trpi.

Podoba 15. kaže konja 19 let starega, ki se na tem spozná, da zgornje lica kléščnikov skoraj trivogalasto podobo kaže, — samca sta prav okroglasta, in v sredi kažeta zdaj z roženo tvarino zadelan nekdanji kanal zobove čutnice. Ta trivogalna dôba tudi 6 let trpi in zginie na kléščnikih konec 24., na srednjikih konec 25. in na krajnikih konec 26. leta.

Podoba 16. kaže konja 25 let starega, ki se na tem spozná, da kléščnika dvovoglasto podobo imata. Ravno ta podoba se vidi tudi s 26 leti na srednjikih, s 27 leti na krajnikih.

Starost še dalje poznavati, bo komaj kedaj treba.

Podoba 17. kaže predolge konjske zobé. Taki zobóvi, ki zrastejo po tem, da se zavoljo čeljustnega položaja zobjé toliko ne oddrgnejo, kolikor se ven pomaknejo, so silno goljufni; oni storé, da se konj mlajši zdi, kakor je res, ker lica takih zob na mlajša leta opominja. Da se tedaj pri tej priložnosti ne motiš, glej, ali zob toliko iz dlasne (mesá) gleda, kolikor je prav: namreč pri kléščnikih 8, pri srednjikih 6, pri krajnikih 4 črte ali linije. Če je pa zob še predolg, mora se pogledati, za koliko črt preveč iz mesá gleda, in sešteti se morajo te črte, ker vsaka črta eno leto veljá, s številom let, ktere drgnjeno lica kaže; skupno število kaže potem pravo starost.

Zobjé na **podobi 17.** kažejo v zgornji vrsti, če se na drgnjeno lica pogleda, še le 9 let; al zobjé so veliko predolgi,

namreč za 10 črt, ktere so na desnem klésčniku zaznamovane; če se za vsako črto eno leto šteje, dá to 10 let; to k letom po drgnjenem licu zaznamovanem prišteto, pravo starost konja, namreč 19 let, pokaže. To se v dolnji vrsti te podobe videti more, ker ravno tisti zobóvi pravo drgnjeno lice, namreč v trivogalni dóbi pokažejo.

Zobjé žlebo-grizcev, ker so zavoljo naslanjanja na trde reči, posebno klésčniki in srednjiki grdo okrušeni, so za spoznanje starosti nepripravni. Pri tacih konjih se imata posebno najbolj ohranjena krajnika in pa tudi samca pogledati.

Konečno naj še nekterih goljufij omenimo, po kterih se včasih konji na videz bolj postarni, včasih bolj mladi naredijo, kakor so v resnici.

Da konje bolj stare naredé, se jim eden ali več mlečnih zób s silo izruje ali pa izbije, češ, da je konj zobjé že premenil. Mlečni krajniki se dajo najlože izkrušiti in 4 leta star konj po takem za 5 let starega veljá. Goljufija se dá vselej samo po tem spoznati, da se pogleda, kakošni so drugi zobóvi, po kateri vrsti so izpadali in kako se oddrgnili.

Ker konji več kakor 7 ali 8 let stari v kupčiji precej manj veljajo, zato jih s tem mlajše narediti poskušajo, da jim črne jamice, že oddrgnjene, umetno tako naredé, da s kako ostro pripravo izdolbejo jamico, kake kapljice hudičevega olja vanje vlijó, in tisto mesto potem z razbeljenim dratom izžgejo. — Če se dobro pogleda, vendar se koj spozná, da so jamice le ponarejene, kajti nikoli niso tako jajčnokroglice, kakor prave, in tudi se okoli kraja tako ne svetijo; tudi se samca v 13. letu že okrožena k jamicam več ne podasta, kakor tudi cela natura konja ne.

Kdor se po razloženih pravilih pri razsojanji starosti zvesto ravná, zraven pa tudi pridno vadi in pri živih konjih znane starosti starost najti poskuša, ta se bo gotovo tako navadil, da se bo malokdaj, a tudi pri starih konjih le za malo let zmotil. Vrh tega se mora pa še opomniti, da, ker žrebeta večidel pomladi na svet pridejo, so še le v prihodnji pomladi enoletna, in da tako dalje tudi v prihodnjih letih se njihova starost po tem času določuje. —

Razloživši spoznavanje starosti konjske bomo govorili zdaj o spoznavanji

starosti goveje živine:

Ta poduk je lahko krajši, ker marsikaj od tega, kar smo rekli pri konjih, veljá tudi pri govedih.

Goveda nimajo v zgornji čeljusti nobenega zobá, v spodnji čeljusti pa imajo 8 sprednjih (reznih) zób, kočnikov pa v vsem skupaj 24, namreč po 6 spodej in zgorej na vsaki strani.

Tudi pri goveji živini se starost spoznava iz sprednjih zób spodnje čeljusti.

Ko se tele rodi, prinese na svet v vsaki čeljusti po tri prve sprednje kočnike, tedaj skupaj 12 kočnikov (mlečnikov, ki pozneje ven padejo) in pa dva srednja sprednja zobá.

Med 1. in 2. tednom po rojstvu spredej na vsaki strani srednjih zób dóbi tele še en sprednji zob, tako, da ima zdaj 4, — med 2. in 3. tednom dóbi na vsaki strani spredej sopet enega, tako, da jih ima zdaj 6, — med 3. in 4. tednom pa na vsaki strani še enega, tako, da ima tele, ko je 4 tedne staro, vseh 8 sprednjih zób. — 4. kočnik ali 1. stanovitni kočnik se prikaže med 6. in 9. mesecem; — 5. kočnik konec 2. leta ali v začetku 3. leta, — 6. kočnik konec 5. ali v začetku 6. leta, tako, da govedo ima v 6. letu vse kočnike.

Vsi sprednji zobje pa se spremenijo, to je, mlečniki padejo ven in na njih mesto stopijo stanovitni; isto tako se spremení spodnjih 12 kočnikov, to je, troje v vsaki čeljusti.

Sprednji zobje pa se menjajo tako-le:

v začetku 2. leta najbolj srednja dva,
v začetku 3. leta druga dva tikoma srednjih,
v začetku 4. leta sopet dva tikoma teh,
v začetku 5. leta dva krajnika.

Po takem ima govedo v 5. letu 8 novih, menjanih zób, od katerih krajnika s 7. letom popolnoma dorasteta.

Mlečni in stanovitni sprednji zobjé so, kakor pri konjih, tako tudi pri govedih drugačni v svoji podobi. To se razvidi iz podob, ki so priložene tej knjigi.

Prvi ali najbolj spodnji kočnik se menja v 2. letu, — drugi v 3. in tretji v 4. letu, tako, da v 5. ali 6. letu ima govedo tudi stanovitne kočnike, izmed katerih so tisti s 7. letom popolnoma izraščeni, ki so se spremenili nazadnje. Zato se more reči, da je govedo dorastlo z dokončanim 6. letom.

Od 8. do 12. leta se ne vidi, da bi bili zobje kaj posebno zeló na licih oddrgnjeni; še le po 12. letu je to očitno; drgnjena lica prihajajo jajčno-okroglasta, zobje pa tumpasti, škrbinasti, votli, se začno majati in v 16. letu izpadajo. Zato ni koristno, goveda čez 16. leto imeti pri gospodarstvu, čeravno dobro gleštana morejo starost doseči do 30 in celó do 40 let.

Poglejmo zdaj, kako nam podobe kažejo starost goveje živine.

Podoba 1. a. kaže mlečni sprednji zob od vnanje strani, — podoba 1. b. pa od notrajne strani; glava njegova tanja in

oža in tudi korenina njegova krajša, kakor na podobi 2. narisani stanovitni sprednji zob.

Podoba 2. a. kaže stanovitni sprednji zob od vnanje, — podoba 2. b. pa od notranje strani; glava je podobna lopatici in po tej podobi, da so menjani ali stanovitni prednji zobje podobni lopaticam, se kar brž loči mlečni zob od stanovitnega.

Na podobi 3. a. se vidi stanovitni (menjani) prvi kočnik, ki je veliko manjši memo družih kočnikov; na podobi 3. b. se vidi 5. kočnik, na podobi 3. c. se vidi zgornje lice ali lice, kjer se spodnji kočnik z zgornjim drgne.

Podoba 4. kaže spodnjo čeljust eno leto starega goveda, vsi sprednji zobje so še mlečniki, tanki in ozki.

Podoba 5. kaže čeljust goveda, ki stopa v drugo leto; srednja zobá sta že menjana (lopaticna), vsi drugi so še mlečniki. Če ima tedaj govedo 2 lopatici, je 2 leti staro; — če ima 4 lopatice, je 3 leta staro, — če ima 6 lopatic, je 4 leta staro.

Podoba 6. kaže govedo v 5. letu, ker ima že 6 lopatic, in se krajnika (mlečnika) ravno menjata.

Podoba 7. kaže čeljust blizu 12 let starega goveda; zgornje lice zob kaže okroglasto podobo, je votlo, sprednji rob je oster.

Podoba 8. kaže govedo od 14 do 16 let staro; zgornje lice zob je trivogalno, ni več votlo, vnanji rob je tumpast. —

Zdaj pa pridemo do razlaganja, kako iz zob spoznavati
starost ovčjo.

Zobje ovčji so zobém goveje živine popolnoma podobni.

Tudi se sprednji zobje, iz katerih se starost spoznava, menjajo kakor pri govedih, in sicer imajo

v 2. letu 2 lopaticam podobna zobá,

v 3. letu 4 lopaticam podobne zobe,

v 4. letu 6 lopaticam podobnih zob,

v 5. letu 8 lopaticam podobnih zob.

V 6. letu dorastejo zobje popolnoma in takrat doraste tudi ovca.

V 7. letu se začeta srednja zobá krhati in postaneta škrbinasta, v 8. letu dva druga, njima bližnja, v 9. letu sopet dva druga bližnja in v 10. letu pa krajnika, tako, da z 10. ali 12. letom so vsi sprednji zobje škrbinasti; zato za navadno ne kaže ovac imeti čez 12. leto, čeravno morejo doseči starost 20 let.

Poglejmo zdaj podobe na tabli narisane.

Podoba 9. a. kaže sprednji mlečni zob od vnanje strani, podoba 9. b. pa od notranje.

Živinoreja.

Podoba 10. a. kaže menjani ali stanovitni sprednji zob od vnanje, **podoba 10. b.** od notranje strani.

Na **podobi 11.** se vidijo zobje jagnjeta koj po rojstvu; 4 srednji zobje so že dorasli, 4 drugi so komaj čeljust prerili.

Podoba 12. kaže jagnje eno leto staro; vsi sprednji zobje so še mlečniki.

Podoba 13. kaže ovco 2 leti staro; dva srednja zobá sta že lopatičasta (menjana), drugi so še mlečniki.

Podoba 14. kaže ovco 3 leta staro s 4 lopaticami.

Podoba 15. kaže ovco 4 leta staro s 6 lopaticami.

Podoba 16. kaže ovco 5 let staro z 8 lopaticami.

Na **podobi 17.** se vidi ovca 6 let stara; sprednji rob vseh sprednjih zób je raven in oster, in ker se dlásna (meso okoli zób) doli pomakne, se glave zób kažejo daljše.

Na **podobi 18.** se vidi ovca 7 let stara; srednja zobá kažeta škrbino.

Na **podobi 19.** ovce okoli 8 let stare je ta škrbina še očitnejša.

Na **podobi 20.** ovce okoli 9 let stare vidimo glavé 4 srednjih zób odkrušene in da se krhajo tudi še drugi 4 zobje.

Na **podobi 21.** so zobje 10 do 12 let stare ovce, katerim vsem so že glave odkrušene.

O spoznavanji starosti prešičev

nismo dali zób narisati, ker pri njih ni to tolike važnosti. Povemo tedaj le na kratko, da prasè prinese 2. in 3. kočnik, 4 jekla, 2 mlečna krajna spodnje čeljusti in 2 povrhna sprednja v sprednji čeljusti na svet. 1 kočnik in vsi drugi mlečni sprednji zobje se prikažejo do konca 3 meseca, — 4. kočnik in povrhni kočniki v 6. mesecu, 5. kočnik z enim letom, 6. kočnik pa v 3. letu.

Menjajo se pa

krajnika spodnje čeljusti v 6. mesecu,

mlečni jekli in povrhni sprednji zobje z enim letom,

najbolj notranja in srednja sprednja in pa trije spodnji kočniki z 2 letoma,

krajna zobá sprednje čeljusti in površni kočniki s 3 leti, v 5. letu pa so zobje s prešičem samim dorasli.

Pri veči starosti se krhajo sprednji zobje, jekla prihajajo daljša in bolj zakrivljena. In takrat se starost le bolj po priliki določuje — do starosti 20 let. — Čez 12 let ni koristno prešiča imeti pri hiši.

II. Nektera poglavitna vodila gospodarjem, da si živino, katero redijo, zdravo ohranijo.

Da je gospodar v reji svoje živine srečen, ni še zadosti, da se v vsem ravna tako, kakor smo dozdej razlagali v tej knjigi; silno treba je tudi, da pazi na to, da odvrča vse to od živine, kar jej utegne bolezní naključiti.

To pa mu obveljá le tedaj, ako pozná vse to, kar živino naredí bolno, — to je, da pozná vzroke bolezní ter jih odvrča od živine.

V sledečih vrsticah jim hočemo tedaj odkriti mnogovrstne vzroke bolezní.

Vzroki, ki k bolezní pripomorejo ali ki jo naključijo, se sploh razdelé 1) v pripravljavne, 2) v naključljive.

Pod pripravljivimi vzroki razumemo vse, kar živino v bolezen nagnjeno, za naključljive vzroke ugodnišo stori, in kar jim naključbo bolezní polajša.

To nagnjenje ali nalégo k boleznim razločujemo v občno ali naravno in pa v posebno.

Občna ali naravna naléga k boleznim imenujemo tisto, po kateri more vsako umrjoče bitje zboleti; pod posebno nalégo pa razumemo, kar je le posamezni živini lastno, kar jo za eno ali drugo bolezen posebno ugodno stori.

Ta posebna naléga leži v plemenu, rodu, starosti, spolu, telesnosti, v prirojenih ali pridobljenih životnih napakah, v preteklih boleznih itd. Tako so po plemenu konji najbolj pljučnim in kopitnim boleznim podvrženi, ker se večidel za naglo vožnjo rabijo; goveda zavolj čveterega želodca najraje bolezní prebavilnih delov (želodca in črev) napadajo; ovce so najbolj črvinim boleznim podvržene. Po rodu so navadni domači konji bolj smolikam, žlahni pa bolj koljiki podvrženi; ravno tako je živina po raznosti, starosti, spolu, telesnosti itd. ta tej, una drugi bolezní bolj podvržena.

Samo nagnjenje k bolezní pa še ni zadosti, da živina zbolí; vselej mora še kak naključljiv vzrok živino zadeti, da zbolí. Kolikor večja je pa naléga, toliko manjši naključljivi vzrok že more bolezen naključiti, in ravno to veljá v nasprotni zadevi.

Naključljivi vzroki so vse zunanje in tudi notranje (v telesu ležeče) zadeve, ki živino poškodovajo, da zbolí.

Vse naključjive vzroke razdelujemo 1) na mehanske, to je take, ki nastanejo s tem, da se živina udari, otisne, suni ali kako drugač siloma poškoduje, 2) na kemijske, to je take, ki nastanejo s tem, da škodljive zadeve, organske dele ali razjedajo, razkrojé ali kako drugač v svojih obstojnih delih premené, in 3) na dinamiške, to je take, ki nastanejo s tem, da živina naglo iz gorkega na mrzlo, iz suhega na mokro pride itd. in se tako s prehlajenjem poškoduje.

Vse škodljivosti, ki ne ležé v živinskem truplu, ampak od druge strani živino zadenejo, obstojé:

v škodljivem vremenu, — v pogreških klaje in pijače, — v napčni strežbi, — v napčni rabi, — v neprimernem prebivališču (hlevih).

Škodljivo vreme.

Iz vremena vsakovrstne škodljivosti izvirajo, ki morejo pri živini mnogovrstne bolezni napraviti. Pod škodljivimi zadevami vremena pa razumemo neprimerno podnebno gorkoto in mrzloto in njune nagle premembe, neprimerno svetlobo in temnoto z njunimi naglimi premembami.

Podnebna gorkota telesne dele bolj raztegne in jih omeči, pomnoži kožno hlapenje in izceje vseh tekočin, povikša občutljivost telesnih delov, ki so pri tem bolj topi in leni, pomnoži telesno gorkoto in pospeši krvotok. Pri tem se mnogo za življenje potrebnih sokov porabi, čeravno je rast telesnih delov pomanjšana. Če prevelika gorkota dalj časa živino zadeva, se vsa kožna sestava umehkuži, kri se spremeni in tudi razkroji, kar mnogovrstne bolezni napravi.

Podnebna mrzlota pa vse telesne dele bolj skup zvleče in trde stori, pomanjša kožno hlapenje, izceje vseh tekočin in občutljivost telesnih delov; živina dobro prebavlja, toraj se mnogo organskih sokov napravi, in tudi rast pospeši, krvi se veliko napravi in je bolj gosta, kar lahko k silovitim krvnim navalom in vnetju delov pripomore.

Najbolj škodljiva je pa nagla prememba gorkote in mrzlobe, ker se pri tem telesna opravila naglo spremené; zmečani deli se hipoma stisnejo, pomnoženo kožno hlapenje in tudi pomnožena izceja vseh drugih tekočin se hipoma ustavi in za življenje nerabljeni deli, ktere je hotela natura po pomnoženem kožnem potu iz trupla spraviti, zastanejo, se s krvjó zmešajo. Natura si pa prizadeva te dele, ker je kožno hlapenje popolnoma zatrto, po drugi poti iz trupla spraviti, kar se le s pljučnim hlapenjem, s scavnico in z blatom zgoditi more. Ker so pa že

po prehlajenji pljuča kakor tudi čeva zdražena, zato se posebno lahko zgodi, da zbolé, če jim natura še to opravilo naloži, da morajo te za življenje nerabljive, v krvi zaostale dele odpravljati. Ravno zavolj tega se največkrat po prehlajenji pljuča in čeva vnajejo; pa tudi vsak drug del se more po prehlajenji vneti, če je bil poprej zavolj prevelike gorkote preveč sogret in hipoma na mrzlo pride, ker se v svojem opraviu zmoti in tako poškoduje. Na kratko rečemo to, da polovica bolezní nastane po prehladu.

Svetloba pomnoži čutnično in miškino moč, vsa opravila življenja so bolj živa, truplo bolj čvrsto in trdo postane. Prevelika, bliščeča svetloba je pa posebno očém škodljiva, ki jih preveč zdraži; proti možganom rada napravi krvne navale, če dalj v glavo sije, kar je vzrok mnogoterih bolezní. Temota čutnično življenje oslabi, živino topo in mehkužno stori; posebno oči oslabé, če je živina več časa v temi; one postanejo proti svetlobi tako občutljive, da jih že navadna svetloba večkrat vneme. Posebno škodljiva je pa hitra prememba svetlobe in temnote, ker v temnoti vsi deli počivajo, in če jih hipoma prevelika svetloba zadene, jih zelo zdraži; to veljá posebno od bliščeče svetlobe bliska, ki, če se večkrat ponovi, lahko vnetljive bolezní oči in možganov napravi. Med škodljive zadeve vremena pa tudi presuh in premoker zrak štejemo. Suhi zrak vse telesne dele bolj skup vleče, jih vtrdi in okrepi, mrzli zrak jih pa raztegne, omeči in oslabi. Pri presuhem zraku se zračni deli bolj sprimejo in posebno pljuča in kožno sestavo dražijo. Premokremu zraku je pa preveč vodenih delov primešanih, kar posebno pljučno in kožno hlapenje moti in ovira.

Prevelika suhota ali mokrota zná pa tudi s preveliko gorkoto ali mrazom združena biti; to napravi suhvročo in suhomrzlo in mokrovročo in mokromrzlo vreme, in tudi mnogovrstne bolezní naključí.

Med podnebne zadeve štejemo poslednjič tudi veter in dež, ki sta posebno vroči živini zelo škodljiva.

Škodljiva klaja.

Klaja živini na dvojni poti škoduje: ali s tem, da živina preveč ali premalo tečne klaje vžije, ali s tem, da je klaja spridena.

Če živina preveč klaje sne, se želodec zelo raztegne in napné; to ovira izcejo za prekuhavanje potrebnih sokov, pa tudi popijavne žile zadržuje, da manj iz klaje napravljenega redivnega soka popivajo. Ker prebavilska moč želodca toliko

klaje ne more prekuhati, zato se večkrat zgodi, da v želodcu klaja vreti in se kisati začne, da se gazi (vetrovi) nabirajo, kar napenjanje ali grizenje napravi.

Preveč raztegnjeni želodec pa tudi na vse bližnje dele pritiska in jih v svojih opraviilih zadržuje, tako pa ovira krvotok in sopenje. Če je želodec več časa presilno napet in pretegnjen, se ves omehča in omrtudi ali pa celó počí.

Če pa živina premalo klaje dobiva, se nabirajo za prebavljenje potrebni soki v želodcu in ga dražijo, in opravilo delov, ki prebavljajo, zastaja; iz tega mnogovrstne bolezni izvirajo. Zavolj tega, ker se premalo redivnega soka napravlja, živina oslabi, hujša in marsikaka bolezen jo napade.

Pa ne samo to je živini škodljivo, če preveč ali premalo klaje dobiva, ampak še večkrat v tem škodljive zadeve klaje leže, da živina ne dobiva take klaje, kakoršna je za njo najbolj zdrava.

Tako živini ne tekne premaloredivna klaja, ktere živina premnogo potrebuje, da toliko redivnega soka iz nje dobiva, kolikor ga za življenje potrebuje; zavolj tega mora želodec s tako klajo preobložiti, in iz tega vstanejo tiste bolezni, od katerih smo že pri preobloženem želodcu omenili; ker pa taka klaja premalo tekne, zato živina rada hujša in jo marsiktera bolezen prebavil napade.

Ravno tako je pa tudi pretečna klaja škodljiva, ker ima premnogo redivnega soka, posebno, če se je živini veliko klade, ker se iz tega preveč, pregostega, vlečljivega soka napravi, ki se težko v kri spremeni. Taka živina je najbolj vnetljivim boleznim podvržena in telesni soki se pri njej radi razkrojijo. Tu sem se štejejo vse tista žita in korenstva, ki imajo mnogo močeca, rastlinskega žlema v sebi in so grenki in gorjupi.

Pa tudi preveč dražljiva klaja more živini škodovati, ker telesno opravilo preveč oživi, krvotok pomnoži in tako najrabi vnetljive bolezni vzrokuje; tu sem se šteje dišeče senó, posebno s planin, ki je večkrat konjem škodljivo, žito, posebno, če se ga veliko in samega na sebi klade, tako tudi drevesno brstje, ki imajo mnogo balzamskih delov v sebi, kakor smrekovo, hrastovo itd.

Tudi piča, ki ima mnogo vlečljivega žlema v sebi, utegne živini škodovati, ker se vlečljivi žlem prebavljanju trdovratno ustavlja in se rad v želodcu skisa, prebavljenje pokvari, živino napne in zapre in večkrat koljiko napravi; tako more ječmen, rž in sočivje živini škodovati.

Še bolj škodljiva je pa kislá klaja, ki rase na blatnatih, močvirnatih travnikih, ker rastlinska kislina, ktero ima taka klaja v sebi, za prebavljenje potrebne telesne soke (želodčni sok, žolc itd.) razkroji in tako prebavljenje pokvari, kar

živino mehkužno stori. Taka klaja tudi večkrat napravi jetrne bolezni, posebno metlaje, spridi trebušne limfatiške žleze in tako vstane iz tega sušica in glin; tako, da, če živina dalj časa tako klajo je, nje telesni deli sok zgubé in suhi in krhki postanejo, kar se posebno v kostéh pripetí in tako imenovano kostolomnico pri govedi napravi.

Še bolj škodljiva kakor kislá je pa gnjila klaja, ki se posebno takrat napravi, ko mrvo, ko se suši in ko jo solnce spari, večkrat dež zmoči, ali če se spravi, ko še ni dobro posušena in se spravljena spari in vname, ali če se že spravljena večkrat zmoči, da začne smrdeti in gnjiti. Taka klaja prebavilne dele zelo zdraži, redivni sok, ki se iz take klaje napravi, se rad razkroji, popijavne žile ga le težko popivajo, in zavolj tega vstane živina mehkužna; takrat se posebno lahko vsakovrstne bolezni prebavilnih delov napravi.

Pa tudi zelo presna, sladka in sočna zelenjava, posebno če je živina ni navajena in požrešno po njej hlastá, more živini škodovati, ako so druge okoliščine take, da se povžita klaja skisa in da se mnogo ogelnokislih gazov v želodcu in čevih nabere. Tako posebno more škodovati zeleno sočivje, zelena ječmenova slama, mlada, sočna detelja in več drugih enakih zelenjav.

Tudi dobra zelo tečna zelena in posušena klaja je večkrat zavolj tega škodljiva, ker je oprášena, glinata, blatnata, s peskom ali kamniči namešana, ki se v čevih nabirajo, in ga mehaniško dražijo.

Večkrat se tudi zgodi, da živina s klajo igle, steklene čepine, žeblje itd. požre; to se posebno pri prežvekovalcih rado primeri, ki klajo naglo požrejo, pa je ne žvečijo in jo še le pozneje prežvekujejo. To more želodec, čeva in tudi druge dele celó srce raniti, vnéti in ognjiti.

Škodljiva pijača.

Škodljiva more pijača biti ne samo, če je živina preveč ali premalo dobiva, ampak tudi če je preveč sparjena ali pa premrzla, potem če so v njej kake škodljive reči raztopljene in če živina ne dobiva po klaji primerne pijače.

Preveč živina pijače le malokdaj dobiva, ker se je sama varuje; če jo vendar le okoliščine primorajo, preveč piti, to prebavila pokvari, redivni sok stanjša, in krvi se preveč vodenih delov primeša; iz tega pa izvira, da prebavljenje bolj leno in topo postane, da se slab voden rediven sok napravlja in da živina mehkužna postane.

Veliko večkrat se zgodi in je tudi veliko bolj škodljivo, če živina žejo trpi; zavolj tega posebno prebavljanje trpi, kajti k dobremu prebavljanju je primerna mera vode neogiblivo potrebna, redivni sok pregost postane, popijavnice ga ne morejo posrkati, in toraj dalj časa v želodecu in čevih zastaja. Zavolj tega se vsi telesni soki zgostijo in radi zastajajo, kar se posebno v jetrih in jetrnih žilah, v trebušnih limfatiških žlezah napravi, in more vnetje in trdine delov napraviti. Vodene, žleznate in tudi druge izceje zastajajo in vsa opravila življenja bolj lena postanejo.

Posebno škodljivo je pa za živino, če v veliki vročini veliko hoje stori in žejo trpi, ker pri tem že brez tega po pomnoženem kožnem hlapenju mnogo vodenih delov zgubi in se tedaj zgoraj imenovane premembe pri živini še raji napravijo in posebno kri se rada razkroji in mnogovrstne krvne bolezni (črm) se napravijo.

Pregorka, sparjena pijača pomnoži občutje sopilnih in prebavilnih delov, tako, da prav lahko zbolé, če se le nekoliko prehladí; pomnoži tudi vse telesne izceje, raztegne vse organske dele, in jih zavolj tega slabí in omehčá.

Premrzla pijača je pa toliko bolj škodljiva, kolikor bolj je živina segreta; toraj je najbolj škodljiva, če se je po dolgi hoji živina zelo segrela, in jo zelo goltno in požrešno pije. Taka mrzla pijača pri segreti živini stori tiste premembe, ktere smo že pri prehlajenju omenili; posebno pa trpé sopila in prebavila, in iz tega se lahko naval krvi in vnetje teh delov napravi.

Vodi so večkrat gnjijoči živalski in rastlinski deli pri-mešani ali v njej razne soli raztopljene. Taka pijača je posebno takrat zelo škodljiva, ko dalj časa stoji in se spari; take luže ali mlake živina včasih rada zavolj tega pije, ker je v njih mnogo človeške scavnice, in ker naši živini soli zelo pomanjkuje, je celó primorana tako škodljivo gnojnico piti. S tem se radi telesni soki spridijo, kri se lahko razkroji, živina mehkužna postane in mnogovrstne bolezni prebavi se morejo napraviti.

Škodljivost pašnikov.

Tudi pašniki morejo živini škodovati, in sicer:

na premočvirnih pašnikih rastejo vodenčnata kislá zeliša, tudi zrak je preveč z vodenim hlapom napolnjen, kar živini škoduje.

Tudi presolnčni pašniki so zavolj velike vročine in zavolj vele in suhe trave živini škodljivi.

Ravno tako škodujejo premokri in presuhi pašniki posebno kopitom in parkljem, ker jih premokri pašniki preveč zmeče, razširijo in limec raztopé, presuhi pašniki jih pa preveč vsuše in krhke storé, iz česar razne bolezni teh delov izvirajo. Potem morejo bodeča, trnjeva, ostra zelišča na paši živino na spodnje dele nóg, na gobec, na jezik, v nosnice, v grlo in celo v želodec mehaniško raniti.

Zeló je tudi živini škodljivo, če se na pašo goni, ko je rosa, slana, medena rosa.

Tudi živino na paši mrčesi nadlegujejo, ki jo koljejo, da jej je to škodljivo. Taki mrčesi so: španjske muhe, ktere živina večkrat, če grmovje obira, s perjem požira; to napravi, da jo grize, da kri ščije, da krvavo mleko dobi itd. Mrčesi, ki živino koljejo, so tudi muhe, komarji, brenceljni, čebele, ôse, sršeni itd. Nekteri teh imajo razun žela tudi strupen sok, kakor sršen; če pičijo, pičeni del zeló oteče. Tudi strupene kače so jej nevarne.

Tudi je treba še opomniti, da živino, če dolgo časa suho klajo je in spomladi hipoma na zelenjavo pride, rada driska napade.

Škodljivi hlevi.

Nič ni bolj napčnega pri nas v deželi, kar živino zadeva, kakor hlevi, ker vse napake, ktere hlevi morejo imeti, so gotovo pri naših hlevih vedno združene.

Hlevi so pa škodljivi: če so premajheni, da ima živina v njih komaj toliko prostora, da stati more; taki hlevi so zeló soparčni, zrak je v njih nečist in nezdrav; to živino proti vnanjim zadevam zeló občutljivo storí, zavolj tega zeló slabo prebavlja in tudi kri se po sopenji v pljučih slabo čisti; potem pa se morejo mnogovrstne bolezni izcimiti, posebno pa tiste, ki izvirajo iz razkrojene krvi.

A tudi preveliki morejo hlevi biti takrat, če se v kak velik hlev le dvoje ali troje živinčet postavi, da pozimi prezeba.

Mnogokrat so hlevi pretemni, če nimajo oken, ampak le majhene luknje v zidu, ki se pozimi zavolj mraza, poleti pa zavolj vročine in muh s steljo zamašijo, da ne more ne svetloba ne čisti zrak v hleve.

Škodljivo je, če zrak skozi hleve vleče, če so z dil zbiti in brez stropa. To je živini zeló škodljivo, posebno ob slabem vremenu, ko veter vleče.

Tudi tla morejo živini mnogokrat škodljiva biti; ali so pretrda in neravna, da cele skale iz njih molé, kar je za

kopita in parklje zelo škodljivo; živini se lahko spodrsne, da pade in si kaj polomi; ali če je posebno veliko gnoja v hlevih, da živina večkrat do kolen v gnoji in gnojnici stoji; to napravi v hlevu soparico, ki je posebno možganom in pljučam škodljiva, naval krvi, vnetje in marsiktere druge bolezni napravi.

Tudi zavoljo tega so hlevi škodljivi, da se ne čedijo, da so vsi prašni, čez in čez s palčevino prevlečeni, kar napravi mnogo mrčesov, ki živino neprenehoma nadlegujejo.

Škodljiva raba.

Ker je raba naše domače živine zelo razna, zato so tudi škodljivosti, ktere jo pri tem morejo zadeti, mnogovrstne.

Navadno škoduje živini prezgodnja raba, ko je še premlada, še nima zadosti utrjenih udov. Če se živina za delo prezgodaj rabi, je to krivo mnogih bolezni, posebno vnanjih na nogah, ki živini celo življenje ostanejo in kmalu vso pokvari, da ni za nobeno rabo več.

Če se živina za pleme prezgodaj rabi, škoduje to mladi in stari živini, ker obedve v rasti zastajate, in večkrat je zavolj tega mlada živina, še predno na svet pride, že k mnogovrstnim boleznim posebno nagnjena.

Pa tudi preveč se živina večkrat rabi, da se pretegne in presili v delu.

Največkrat pa živini raba zavolj tega škoduje, ker jo pri tem mnogotere škodljivosti zadenejo; zdaj jej je prevroče, ker posebno solnce pripeka, zdaj pa sopet na mrzlo pride in pri tem mora lakot in žejo trpeti.

Poslednjič je raba tudi zavolj tega večkrat škodljiva, ker je oprava (komat itd.) živine zelo napčna in neprimerna, da jo tišči, žulji in stiska, kar mnogovrstne bolezni napravi.

Škodljivosti strežbe, opravljanja in snaženja.

Najbolje je za živino, če se po pravem redu opravlja, da vsako reč o pravem času dobiva in da se jej k vsakemu opravilu potrební čas pusti. To se pa velikokrat opusti, ker se živina takrat opravlja, ko ima kdo čas, in če časa ni, se večkrat celi dan v nemar pusti.

Posebno velikokrat se pa opusti, živino snažiti. Ljudje mnogokrat celo mislijo, da živini dobro dé, ako je vsa blatnata. Da je pa to živini zelo škodljivo, vsak lahko spozná, ako premisli, da koža vedno hlapi zato, da se s tem več za življenje

nerabljivih delov iz trupla spravi. Če je pa koža po celem površji v blato kakor v skorjo zavita, tega opravila ne more opravljati, in zavoljo tega več škodljivih delov v truplu ostane, ki potem krvi primešani bolj k notranjim delom dohajajo, jih dražijo in tako mnogovrstne bolezni napravijo. Posebno mlado živino čediti, menijo ljudje, da je zelo škodljivo. Res je sicer, da ni dobro žebet s štrigljem čediti; vendar jim je pa zdravo, da imajo čisto kožo, in zavolj tega naj se mlada živina s kako bolj mehko krtačo čedi.

Kužnine.

Večkrat od ravno imenovanih naključljivih vzrokov ni nobenega sledu a vendar živina zbolí in večkrat celó veliko živine hipoma, ob enem času in na enak način. V takih primerljivejših obdobjih po pravici druge zadeve, ki se mijazmi in nalezki imenujejo.

Mijazmi so neznane vnanje zadeve, posebni pogreški podnebnega zraka; navadno jim pravimo „nezdrav zrak“. To so tako rekoč strupi podnebnega zraka, ki se ali v njem napravijo ali se mu od drugod pridružijo.

Nalezki ali prave kužnine so izvirki bolezni, ki se pri posebnih boleznih napravijo in imajo to lastnost, isto bolezen pri drugi njej podvrženi živini napraviti.

Kakor mijazmi tako tudi nalezki morejo kužne bolezni napraviti; vendar se razločijo po načinu, po katerem se napravijo, ker se mijazmi vedno zunaj trupla, prave kužnine pa v živinskem truplu naredé.

Da se pa razloček kužnih bolezni bolj natanko more razumeti, naj malo bolj na drobno govorimo o tem.

Kuga se imenuje vsaka bolezen, koja ob enem času, na enak način in po enakih vzrokih več živine enega ali raznega plemena napade. Kužna bolezen pa more nalezljiva biti ali ne.

Nalezljiva je takrat, če bolestne izvirke napravi, ki morejo pri drugi živini ravno tisto bolezen napraviti, da tedaj ena živina od druge bolezen nalezje. Nalezljivost je pa zopet dvojna: ali živina kužno bolezen nalezje po dotiki, to je, da se zdravo živinče kužnega živinčeta ali pa kužnega žlema, gnoja, sokrovice, krvi, slin itd. dotakne; take so smrkelj, garje, steklina itd. — ali pa, da se živine in okuženih reči ni dotaknila, kužnino le posapi in sopenji v-se dobí. Kužni izmétki se širijo po zraku, dostikrat v daljne kraje; po kožah in drugih delih kužne živine, po drugih živalih, po obleki, ljudéh itd. se zanese kužna bolezen iz hleva v hlev, iz

kraja v kraj, iz dežele v deželo itd. Take bolezni so: goveja kuga, ovčje koze itd.

Nenalezljiva kužna bolezen je pa tista, če sicer tudi ob enem času, na enak način in po enakih vzrokih več živine zbolí, pa ne zavolj tega, da je živina druga od druge bolezen našla, ampak zavolj tega, da so več živine enake škodljivosti zraka, paše, vode itd. zadele.

Strupi.

Strupovi včasí najnevarniše bolezni delajo.

Ostri strup prime ali želodec ali čreva, jih vname, sežge, prisad (vnétje) naredí, — o motljivi strup pa bolj možgane prevzame, živino omami, jo omotično, včasí divjo storí in celó umorí.

Med navadne ostre strupe se šteje: mišica, hudičevo olje ali žveplena kislina, kameno olje (štajnovec) itd., veliko zelišč, kakor mleček, nektare zlatence, podlesk ali ušivec, čmerika, teloh in več drugih. Konj bolj redko do strupa pride, ker manj na pašo hodi; vendar se konju večkrat zavdá z ostrimi zdravili, postavimo s solitarjem, lopatiko, s štajnovcem, če se jim teh rečí preveč dá; že več konj je poginilo po njih, posebno po mišici (arzenikom), ktero nekteri vozniki nalašč svojim konjem dajejo, da bi jim po svoji pameti več močí dali. Kako se vendar ti ljudje goljufajo! Kdor konjem dalj časa mišice po malo daje, naredí konja le bolj napetega, zabuhlega, in tako misli, da je konj res bolj debel in močan. Če se pa kadaj konju le malo več mišice dá, kakor navadno, pogine pri tej priči. Škodljive so tudi kisline, katerih konji sploh ne iztrpé. Tako je jesih, zelnica in voda od putra ali pinjena voda, ki drugi živini nič ne škoduje in poslednja še svinje redí, konjem po mnogih skušnjah najnevarnejši strup, ker se jim po njih želodec in čreva vnamejo.

Škodljiva zdravila.

a) Puščanje.

Navadno mislijo ljudje, da se mora, kadar se spomlad vrne, puščati živini, da se kri očisti, da se prihodnje bolezni odvrnejo itd. Al to je zelo napčno, če se pri živini nikaka bolezen ne kaže. Kteri pameten zdravnik more tudi kaj takega svetovati? Ali ne veste, da kri je vir življenja, da v krvi je zdravje, moč in življenje? Res je, če se gré h kakemu mojstrskazi v vasi in se vpraša, ali ne bi bilo dobro živini puščati, in on to zná, da bo gotovo rekel vselej, da je prav dobro!

Zakaj? To lahko sami vganete, če mu puščanje — plačate! — Celó tega pa naj ne misli nihče, da se s puščanjem živini slaba kri odvzame, kajti dobra in slaba kri ste v eni posodi in več dobre kakor slabe se bo s puščanjem — zgubilo, in slabost, otekla nogé itd. so nasledki nepotrebne puščanja. — Da pa je puščanje v nekaterih boleznih velika pomoč, tega noben zdravnik tajiti ne more.

b) *Dristila.*

Tako, kakor se s puščanjem nevedneži neumno pačijo, se tudi s tem godí, da živini dajejo take stvari, ki jim drísko napravijo. Pravijo, da spomladi je to posebno dobro. — Neumno je, a ne dobro, po nepotrebem želodec in čreva slabiti zdrave živine, samo zato, ker ste od bedastih ljudi slišali, da se s tem živini kri čisti. Kdo pa kri divje zverine čisti? Pogledite jo, kako zdrava ostane, ker je nihče ne ozdravlja, jej nihče dristil ne daje, jej nihče ne pušča!

c) *Čiščenje gobca.*

Še druga neumna navada je, vzlasti konjem, gobec čistiti. — Če le konj ne žre, se mu kar brž gobec čisti, zobjé popilijo, češ, da zavoljo tega žreti noče. Pa v sto pótih ni petkrat pametnega vzroka za to čiščenje. Najpoprej naj se natanko pregleda, zakaj konj žreti noče, a ne v gobcu in v zobéh se bo vzrok večidel našel. Tako dreganje po gobcu konja tako boli, da še manj potem more jésti. Sleparski kovač je denar za svoj trud v mošnjo spravil, in če to opravilo tudi konju škoduje, kovaču je pomagalo — za par bokalov vina.

d) *Še druga nerodna opravila v gobcu.*

Ravno tako neumno je gobec bosti in žgati. Če se ti zdí, da ima konj oteklo nebó in da zavoljo tega ne more lahko jésti, si v zmoti; saj ne jé ž njim, še manj pa ž njim zveči, temuč s kočniki. Da pa včasí nebó za reznimi zobmi res oteče in tako imenovano žabico naredí, ste dve reči krivi: namreč nečeden želodec, in to se z drísko odpravi, in pa prememba zob. Tukaj je dlasna ali zobje mesó nekoliko oteklo in bolestno, dokler zobjé ne izpadajo; tedaj sama potrpežljivost in hladeče in žlezaste pijače in mehka krma pomaga, posebno nekoliko otrobov.

III. Živinska kupčija,

nje težave in goljufije, in kako jim v okom priti.

Živinska kupčija je težka reč. Malokje imajo ljudje tako malo vesti kakor pri prodaji živine; še marsikteremu očetu se dobro zdi, ako more osmukniti sina, sinu pa, ako more opehariti očeta. „Kdor ne odpre oči, mora odpreti mošnjo,“ je že star pregovor, kateri najbolj velja pri živinski kupčiji.

Zato treba, da gospodarjem, kateri živino kupujejo, na kratko povemo, česa se imajo varovati. Treba jim je pa tudi poznati cesarske postave. Čujte tedaj!

Posebno težavno in res zelo nevarno je, živino kupovati na sejmu, zlasti kadar ne poznaš človeka, od katerega si kupil konja ali kravo, in ga ne moreš iskati, ako pri kupljenem blagu pozneje zapaziš kako bolezen (kak „tadel“). Koliko goljufije se nahaja na sejmih, vemo mi najbolj iz tega, da imamo v živinozdravnišnici prvi teden po ljubljanskih ali drugih bližnjih sejmih s preiskovanjem kupljene živine in s pisanjem spričal največ opraviti.

Umen človek naj tedaj nikoli ne kupi živine, da ne bi zvedel imena in stanovanja prodajalčevega.

Nevarno je tudi živino kupovati zvečer ali ponoči, kar se večkrat zgodi. „Ponoči je vsaka krava mavra,“ je star pregovor, vsaka napaka se lože prezre.

Nekteri kupec je že s tem zadovoljen, da mu le prodajalec „dober stoji za vse cesarske tadle“ ter misli, Bog vé, kako zavarovan je zdaj za vse napake ali bolezni, ki bi se utegnile zapaziti pri kupljeni živini! Tako imenovanih „poglavitnih bolezni“ ali kakor jim naši ljudje navadno pravijo „patentnih tadelov“ zato, ker po cesarskem patentu razderó kupčijo, je v vsem skupaj le 14; — koliko sto drugih bolezni pa je, ki jih utegne živina imeti, katere so ravno tako hude, pa niso zavarovane po cesarski postavi zato, ker jih umen kupec sam lahko zapazi.

Kdor hoče tedaj vsaktere škode obvarovan biti, naj od kupca zahteva, da ga vpríčo dveh prič zagotovi, da za vsako, kakoršno koli napako ali bolezen dober stoji. Da mu stoji „za vse cesarske tadle“ dober, je nepotrebna beseda, zakaj za cesarske „tadle“ stoji že cesar sam dober, to je,

cesarska postava; za té bolezni ne potrebuje kupec nobenega drugega poroka.

Kadar živino kupuješ, preglej jo od nog do glave, od oči do repa, ne le ko mirno stoji, temuč tudi, kako hodi, in če je konj, kako leti in derja. Sto in sto zvijač je pri živinski kupčiji, s kterimi se kupci sleparijo: šepastim ali čotastim konjem se tú ali tam noga odere ali kakor koli nalašč rani, in slepar ti pravi: „to je konj še le včeraj dobil,“ — nadiha se izgovarja z vročino, kevžehom, smoliko, polnim trebuhom itd., — konji s tiščavko in topostjo se zdramijo in oživijo, da se jim poper v rit vtakne, — po starosti siva dlaka se namaže s kako barvo, — mlademu konju se izbijejo žrebični zobje, — stari mrhi se vžgejo jamice v zobe, da se kaže mlaji, — zavolj kake bolezni suha in mršava krava se izgovarja le s slabo klajo itd.

In tako vé slepar za vsako napako in bolezen sto izgovorov; vrh teh pa se še pridruša, naj ga „hudič vzame,“ če ni živina čista in zdrava; — al kaj mara „hudič“ za takega sleparja, ker ima take drhali že tako dosti! In kar goljufen dedec ali prekanjena baba ne more sama opraviti, jej pomaga še drug slepar, ki se kakor po nevedoma pritakne k barantiji — in gorje potem kupcu, zlasti ako se „glihenga“ dela še pri bokalu vina. Zato dobro glej in ostro pazi na vse, kadar živino kupuješ, in če nisi sam kos živinske bolezni spoznati, vzemi seboj vselej kakega zvedenega človeka, ki je v tem bolje iznajden, kakor si ti sam.

Rekli smo gori, da je 14 poglavitnih bolezni, ktere po cesarski postavi kupčijo razderó, ako se v tistem času, ki jo postava predpisuje, kupec oglasi pri svoji cesarski gosposki in prodajalec toži, če brž z lepo noče živine nazaj vzeti in mu denarjev ali pa zamenjene živine ne povrniti. Bog obvari pa, da bi pri cesarskih „tadlih“ določeni čas zamudil, ker nič ti potem ne pomaga več.

Te postave pa obdržé svojo veljavo tudi takrat, kadar je prvi kupec kupljeno živino kakemu drugemu, drugi tretjemu in tako dalje prodal. V tacih okoliščinah gré kupčija po vrsti od zadnjega kupca noter do prodajalca nazaj, ako le ni čas zamujen, kteri je po postavi za tisto bolezen odločen. Zadnji, postavimo, tretji kupec naj toži drugega, drugi naj toži prvega, prvi pa prodajalca.

Pri konjih

je 8 po postavi zavarovanih bolezni ali „patentnih tadlov,“ kteri barantijo razderó, — troje jih je na 15, pet pa na 30 dni, in sicer so

zavarovane na 15 dni:

kužna smolika,
smerkelj,
naduha;

zavarovane na 30 dni pa:

tiščavka (neumni kolar),
opornost (štatljivost),
mesična slepota,
jasna slepota in pa
kožna črvivost.

Pri goveji živini

so samo francozi ali pojatnica poglavitna bolezen, in sicer zavarovana na 30 dni.

Pri prešičih

je zavarovana le tudi ena, namreč: ikre (kterim tudi pšeno, šenki ali stroge pravijo) na 8 dni.

Pri ovcah

so zavarovane 4:

kozé in pa garje (ali grinte) na 8 dni,
metljaji na jetrih (ali jeterni metulji) in pa
metljajina pljučih (ali pljučni metulji) na
2 meseca.

Al s temi poglavitnimi boleznimi, ktere živinsko barantijo razderó, ni še vsega konec; cesarska postava skrbi še po drugih postavah, da živinski kupci ne trpé škode po krivici. Treba tedaj, da povemo našim ljudém tudi te postave, in jim rečemo: zapomnite si jih dobro na svoj dobiček, kajti dostikrat se morete z eno ali drugo teh postav rešiti, ko vam uni „poglavitni tadli“ ne pomagajo iz zadrege. Pazljivo tedaj berite, kar vam bomo zdaj še povedali.

Vsaka, naj je ktera koli bolezen, razdere kupčijo ali menjo, ako kupec v 24 urah potem, ko je kupljeno ali zamenjano živino prevzel, zapazi, da je živina bolna, in to brž poprejšnjemu gospodarju samemu vedeti dá, ali pa od gosposke potrjenemu zdravniku, ali županu svojega kraja ali pa naravnost svoji cesarski gosposki. Če v 24 urah kupljena ali zamenjana živina tudi pogine, zadene vsa škoda prodajalca ali poprejšnjega gospodarja, ker se smé misliti, da je živina že pri njem zbolela.

Tako velevala §. 924. cesarskih postavnih bukev. Le takrat, ko bi prodajalec izpričati mogel, da je kupec sam kriv, da mu je živina zbolela ali poginila, tedaj mora on sam škodo trpeti.

Marsikteri kupec je že v škodo prišel zato, ker ni vedel te postave, ktera za-nj dobro govori.

Dalje gré kupčija ali menja nazaj, če je prodajalec vpričo dvéh prič ali pa po pismu se zavezal, da za vsako napako ali bolezen dober stoji toliko in toliko dni. Če kupec izgovorjenega časa ne zamudi, bo gosposka v tacihi okoliščinah vselej za-nj pravico razsodila, ako bi prodajalec z lepo ne hotel živine nazaj vzeti in če ne more izkazati, da je še le kupec živino pokvaril.

Razen vsega tega je pa še ena postavna pot, po kateri se more goljufani kupec zadrege rešiti, iz ktere ga ne rešijo ne „patentni tadli“ pa tudi ne postava „za 24 ur“ — ta pot je po §. 934 cesarskih postavnih bukev tista, če kupec more dokazati, da je kupljena ali zamenjena živina čez polovico predraga ali zavolj starosti ali zavolj kake druge napake. Če se kupec tako goljufanega misli, ima pravico se pri gosposki pritožiti; ona bo po izvedenih možéh živino ceniti dala, in če je ona res še manj kot pol vredna, gré kupčija ali menja nazaj, ali pa mora prodajalec toliko doplačati, da je cena prava. — Po postavi je čas za take pritožbe na 3 leta določen; al bolje je, da se kupec kmalu oglasi, sicer bi mu utegnil prodajalec marsikaj podtakniti, da se je v njegovih rokah živina popačila. —

Kakor pa varuje postava kupca, tako pa varuje tudi prodajalca, da se mu krivica ne godi. Treba tedaj, tudi te postave vedeti, da ne bo praznih tožbá, ktere le možnjo koljejo, pa nič ne pomagajo.

Čujte tedaj še te postave!

Kupec se ne more pritožiti, če se je pri kupčiji ali menji sam vpričo mož zavezal, da kupi ali zamenja živino kakoršna je, ima naj „tadle“ ali bolezní kakoršne koli.

Kupec se ne more pritožiti, če mu je prodajalec pri kupčiji ali menji očitno (vpričo dvéh mož) povedal, da ima živina to ali uno bolezen, in da mu za-njo dober ne stoji, kupec jo je pa vendar-le kupil.

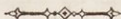
Kupec zgubi pravico povračila, ako prodajalec izkazati more, da je živina bolezen še le pri kupcu dobila.

Kupec nima pravice do povračila, ako je skakim drugim blagom ali s celo kmetijo tudi živino, pa vse počez (eno reč v drugo) kupil in tedaj živina ni bila posebej cenjena.

Kupec nima pravice se pritožiti, ako je kupil živino na očitni dražbi (licitirengi), ki jo je gosposka napraviti dala. —

To so poglobitve postave pri živinski kupčiji. Naj si jih vsak dobro zapomni, da se ogne škode, pa uide tudi dragim pravdam.

H koncu le še nekaj. Ker je „kratka sprava bolja kot dolga pravda,“ je vselej bolje, z lepo poravnati (zglihati) se, kakor pa pravdo začeti. Če je kupec v pravnem času zapazil bolezen, ktera po cesarski postavi kupčijo razdere, in če prodajalec sam dobro vé, da ima od njega prodana živina res to napako, ali če mu to zatrdi zveden živinozdravnik, naj jo vzame raji z lepo nazaj, sicer bo pravdo zgubil in vrh tega še stroške plačal.

Dodatek.

Posnetek iz razglasa družbe kmetijske,

kako se državne premije za zboljšanje goveje živine na Kranjskem delijo.

Slavno ces. kralj. ministerstvo kmetijstva je za zdaj na 5 let iz državnega zaklada za vsako leto 2200 gold. dovolilo.

Ta denar naj se obrača prvič: za premije posebno lepe goveje živine čistega Muricodolskega (Mürzthaler), Belanskega (Möllthaler), Marijinodvorskega (Mariahofer) ali pa Pincgavskega plemena.

Če ne bi bilo lepe živine čistih teh plemen, se drugič: smejo premije dajati tudi taki, ktera se je iz dvéh teh plemen ali pa iz domačega kranjskega in iz enega teh plemen zaredila.

Naposled pa se smejo premije deliti tudi posebno lepim in dobrim domačim govedom.

V vsakem kraju, ki ga družba kmetijska določi, se take premije delijo:

- a) Za bike, kateri ne smejo manj kot poldrugo pa ne več kot tri leta stari biti; ena premija za 80 gold., dvé premiji pa po 60 gold.;
- b) za telice, ktere pa ne smejo biti čez dvé leti stare, ena premija za 40 gold., dvé premiji pa po 30 gold.; —
- c) za breje telice ali za krave s teleti, ktere pa ne smejo biti čez šest let stare, dvé premiji in sicer po 50 in po 40 goldinarjev.

Se vé, da mora biti živina gori imenovanih plemen ali rodbin.

Premije se vselej imajo deliti meseca maja.

Razsodbe o premijah delajo pod predsedstvom odbornika glavnega odbora kmetijske družbe ti-le može:

župan tiste občine, kjer se premije delijo, predstojnik kmetijske podružnice dotičnega kraja in pa trije drugi izvedeni kmetovalci, ktere glavni odbor kmetijske družbe iz vseh okrajev razglednega kraja voli.

Sodniki smejo premije priznati le govedom gori navedenih plemen in rodbin in po tej vrsti, ktera je spredaj imenovana, to je, pred vsem govedom čistega plemena Muricodolskega, Belanskega, Marijinodvorskega in Pincgavskega; — po teh čistih plemenih pridejo na vrsto goveda pomešanega plodú; naj-nazadnje imajo doleteti premije goveda domačega rodú. Sodniki imajo sploh na to paziti, da plemenska živina, kteri mislijo premijo dati, ima odlične lastnosti enega ali drugega izmed navedenih plemen. — Posebno mora biti živinče lepo vstvarjeno, to je, naj nima prevelike, ampak lahko in kratko glavo, široko čelo, gladke in ne predolge in debele, ampak podstavne in lepo rasle rogove, to je, ne nazaj zasukane, ampak s koncema naprej in na stran zavite. Ušesa naj ne bodo predolga, oči naj so velike in bistre, vrat ne prekratek in premesnat, prsi široke in globoke, da segajo skoraj tako nizko kot trebuh, trebuh ne sme biti vampast in doli obešen. Križa mora biti širocega, hrbta od izmed pleč do tam, kjer se rep začanja, ravnega; nóg mora biti pravilno vstvarjenih in postavljenih; života dolgastega, sodčeku podobnega; repa tenkega, dobro poraslega (dlakastega) in visoko vraslega. Kože mora biti tenke, rahle, in lahko premične in s čisto in voljno in ne mršasto dlako porasle. Na pogled mora živinče biti bistro, živo, in dobro rejeno; ne smé biti shujšano, tudi ne preobjedeno. Pri delitvi premij za plemenske bika je še posebno na to treba paziti, da so kolikor mogoče primerni velikosti živine tistega kraja, kjer se za pleme rabijo. Vratú naj bo bik močnega in mesnatega, vendar pa ne neizmerno debelega, ali, kakor pravimo, bohatega; — žvadra (nadra) naj bo gubastega, globoko poobešenega. Mošnja mora biti trda in nagrbančena in oba stroka (jajci) v njej morata trdo k životu pritegnjena biti. — Cela rast bika se mora kazati močna; bik mora biti živ in srčan, velikih, bistrh oči, širokih nosnic, pa ne preširokega gobca. Izmed več bikov, v vseh družih lastnostih enacih, se ima darilo posebno onemu prisoditi, o katerem se vé, da ga je dobro molzna krava storila.

Goveda s tako imenovanimi lepotnimi madeži ne dobivajo premij. Taki madeži so na primer: ven kipeče ali po rakovo vstvarjene oči, da govedo gleda, kakor da bi bilo zabodeno, — kot saninec krive ali v križempot zakrivljene zadnje noge, — prav kratek pa debel rep — nevretni parklji s sila debelimi dokoleni (piščalmi).

Gospodar, ki je ud sodnje komisije, se ne sme sam za-se za premijo poganjati ali glasiti.

Sodnja komisija prisodjuje premije s čezpolovičnim številom glasov.

Premija se more le onemu lastniku darú vredne živine prisoditi, kateri je v oglednem okraji domá in ki se pismeno zaveže :

- a) da bo obdarjene bika najmenj 2 leti, telice 3 leta, krave pa 2 leti na svojem gospodarstvu za plem e rabil; drugače dá premijo nazaj;
- b) da bode za bika imel zapisnik, v kterega bode zapisoval imena gospodarjev, kateri priženejo krave in telice k njegovemu biku; zraven imena v ta zapisnik mora zapisati plem e in starost prignanih krav in telic, in pa dan, kedaj je bika spuščal in po čem (po kateri tarifi) ga je spuščal.

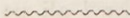
Le-ti zapisniki o spuščanji bika se morajo konec vsakega leta predstojniku dotične kmetijske podružnice poslati, ta jih potem glavnemu odboru kmetijske družbe izročí.

Sodnja komisija dá vsakemu takemu živinčetu, ki je premijo dobilo, črko K (Kranjska) vžgati.

Predstojniki kmetijskih podružnic imajo na to paziti, da lastniki obdarjene živine svoje pismeno obljubljene dolžnosti spolnujejo. V ta namen jim je treba dogovora z dotičnimi župani.

Če predstojniki kmetijskih podružnic izvedó, da je kdo obdarjeno govedo prodal, da ga toraj ne rabi skoz ves določeni čas za plem e, tedaj je treba, da se na podlagi zaveznih pisem (reverzov), ktere imajo podružnični predstojniki v svojih rokah, premije prec nazaj tirjajo in glavnemu odboru kmetijske družbe pošljejo.

Če bi se obdarjeno plemensko živinče po nesreči, brez lastnikovega zadolženja, za plem e skazilo, takrat se od lastnika tako pohabljenega goveda ne more premija nazaj tirjati. Al to, da lastnik res ni bil te pohabe kriv, morata dokazati župan in dotične kmetijske podružnice predstojnik.

Posnetek iz razglasa družbe kmetijske,

kako se za povzdigo ovčje reje na Kranjskem iz državne podpore nakupljeni ovni in ovce jezerskega in trbiškega plemena dadó gospodarjem na deželo.

Slavno c. k. ministerstvo kmetijstva je z odpisom od 9. nov. 1869 šte. 5898 v ta namen odobrilo sledeča vodila.

Čedica z enim ovnom (prazom) in dvema ali tremi ovcami ali pa posamni ovni (prazi) jezerskega in trbiškega plemena se umnim gospodarjem tacih krajev na Gorenškem, Notranjskem in Dolenskem, kateri so za ovčjo rejo ugodni, brez plačila proti temu dadó, da se gospodarji zavežejo, ovne in ovce dobro ravnati in jih najmanj tri leta v okolici svoji brez plačila za plemo obračati. Po preteku teh let je blagó lastnina gospodarjeva.

Vsak lastnik, ki je dobil živino za plemo, mora za zapisnik imeti, v katerega zapisuje dan, kdaj je ovna spuščal, ovco žlahnejega plemena ali pa le domačega rodú, na katero je bil oven spuščen, — ime in stanovanje gospodarja ovác, na ktere je ovna spustil. Vsacemu takemu gospodarju ima lastnik ovnov plemenski listek dati, ki ga je od c. k. kmetijske družbe prejel, in sme zahtevati za-nj le 10 novih krajcarjev; ako bi več zahteval, se mu vzame oven. — Te plemenske listke morajo pa gospodarji ubrejenih ovác varno hraniti, da se v potrebi ž njimi morejo izkazati.

Tacih ovác lastniki, ki so imeli ovco pri jezerskem ali trbiškem ovnu, si morajo pa tudi zapisnik napraviti, v katerega zapišejo to-le: 1) dan, kdaj je ovca bila pri ovnu, 2) dan, kdaj je ovca vrgla, potem 3) ali je lastnik jagnje sam za rejo obdržal ali 4) jo prodal in sicer: komú in kje ta stanuje.

Ne le lastnik, ki je čedico dobil iz državnega denarja, temuč tudi gospodarji taki, ki so ovce svoje imeli pri jezerskem ali trbiškem ovnu, imajo od teh narejena jagnjeta, naj so čiste jezerske ali trbiške krvi ali pa mešanica z domačim blagom, zaznamovati tako, da se poznajo, in zato naj se vsacemu tacemu jagnjetu prebije desno uho z majčnim železom v podobi črke **S** (kar pomeni Subvencijo ali podporo državno).

Lastniki, ki so čedico ali pa posamnega ovna prejeli iz državnega denarja, morajo predsedniku podružnice družbe kmetijske, pa tudi družemu njenemu udu pokazati svoj plemenski

zapisnik ali register, ako ga ti videti želijo; po preteku vsacega leta pa imajo izročiti ta register predsedniku podružničnemu, da ga pošlje glavnemu odboru družbe kmetijske v pregled in pretres.

Po vseh teh pogojih, ki so zapisani v tem razglasu, se ima vsakdo zvesto ravnati, sicer ima glavni odbor kmetijske družbe pravico, da ovna in ovce gospodarju brez odškodovanja vzame in jih drugam dá.

Da se bode gospodar ravnal po vseh teh pogojih in da je porok za blagó, ki ga je sprejel od družbe kmetijske, bode takrat, ko se mu živina izroči, se zavezal s posebnim pismom (reverzom), da se vsem tem pogojem udá; le takrat je odvezan poročstva, ako je brez njegove krivice živino zadéla bolezen ali kaka druga nesreča.

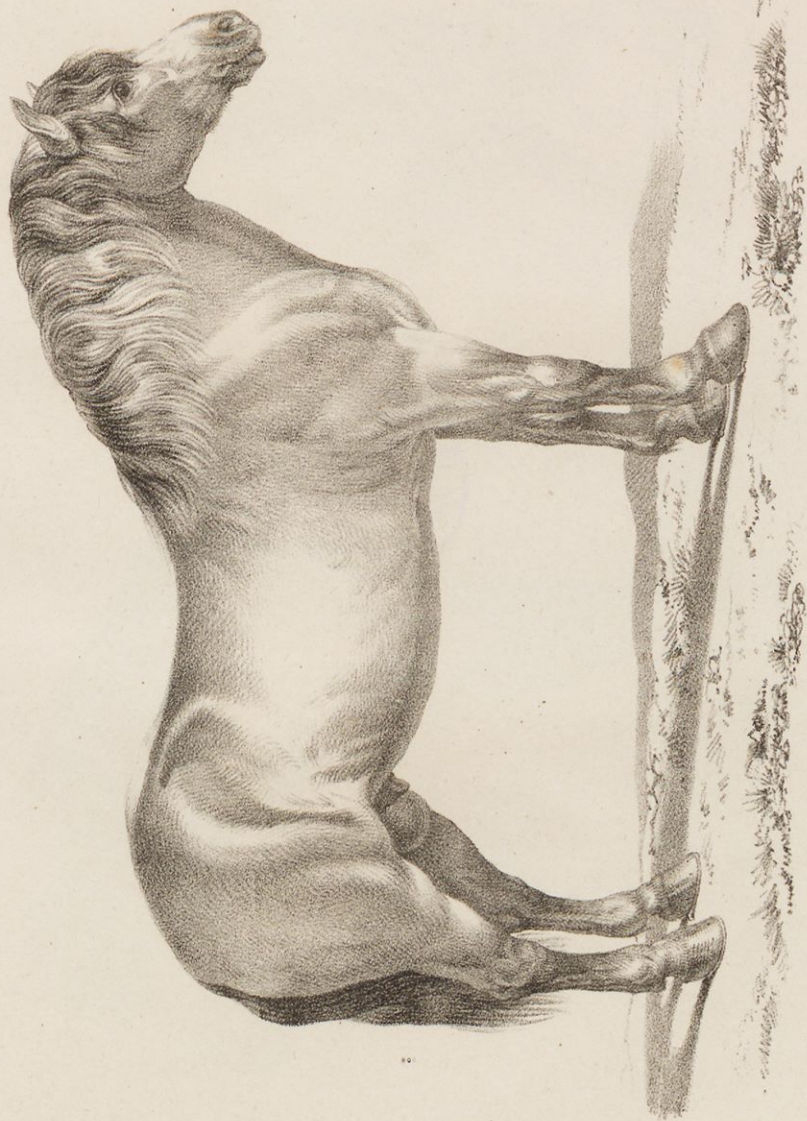

Podoba I.

Lith. v. F. Krieger Wien

Arabski Konj.

Lith. v. F. Köke Wien.

Noriški (Pincgavski) Konj
zlahnega plemena.

Podoba IV.

Noriški (Pincgavski) Konj
priprostega ali vsakdanjega plemena.

Lith. v. Fickelien.

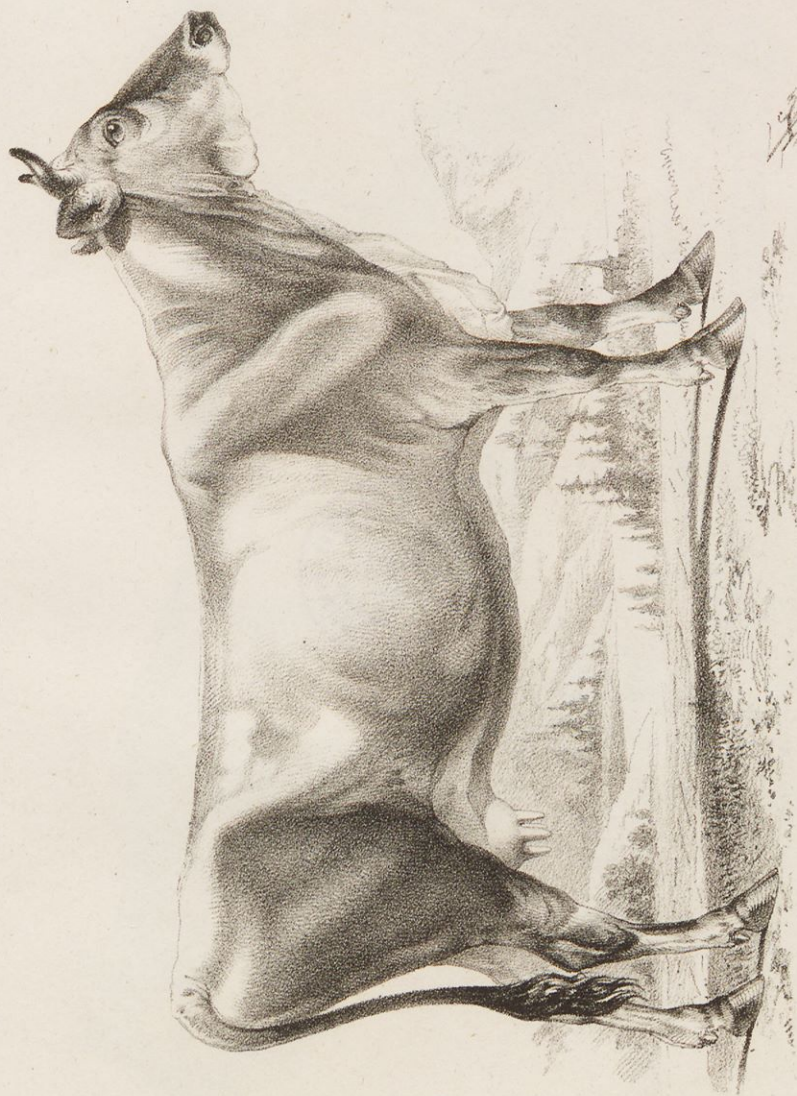
Podoba V.

Junec Miricodolski.
(Mürzthaler).

Lith. v. F. Köke, Wien.

Podoba VI .

Krava Miricodolska .
(Mürzthaler).

Lith. v. F. Köke, Wien.

Podoba VII.

Junec Marijahoferski.
(Mariahofer).

Lith. v. F. Köke, Wien.

Podoba VIII.

Krava Marijahoferska.
(Mariahofer).

Lith v. F. Köke, Wien.

Podoba IX.

Lithv F Koke, Wien.

Junec Pinggavski.
(Pinzgauer).

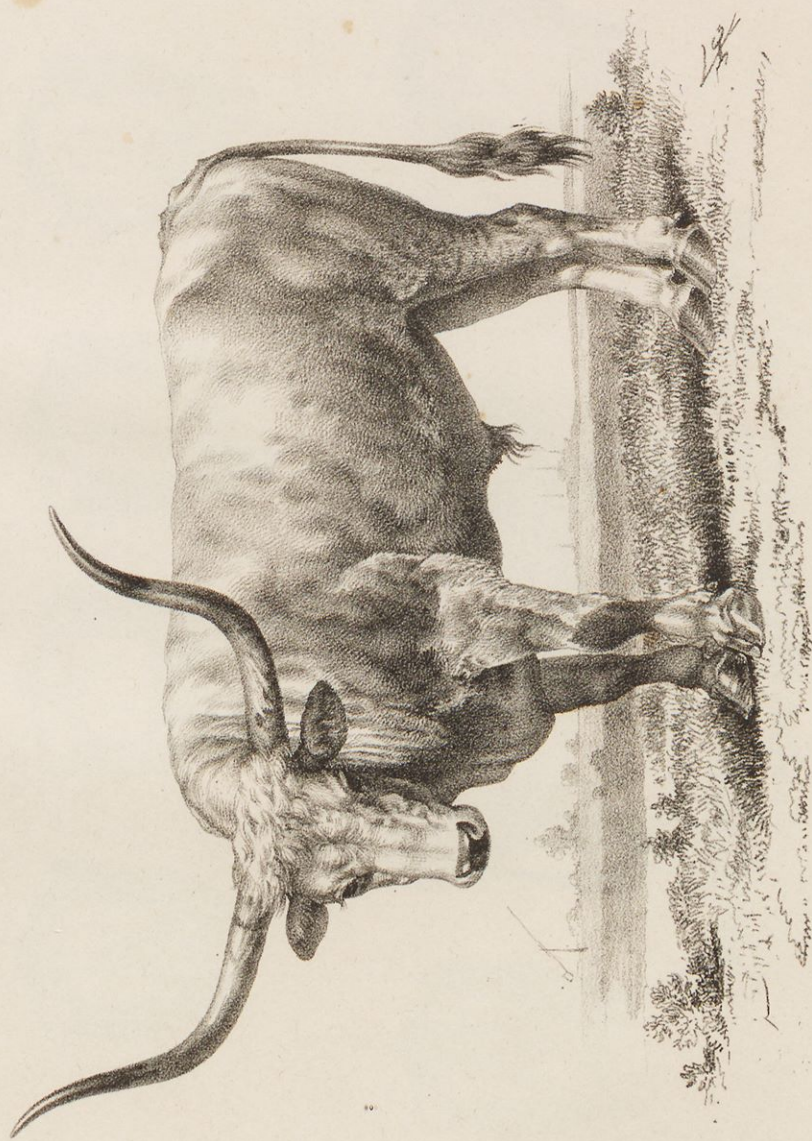
Podoba X.

Krava Pincgavska.
(Pinzgauer).

Lithv F Koke Wien.

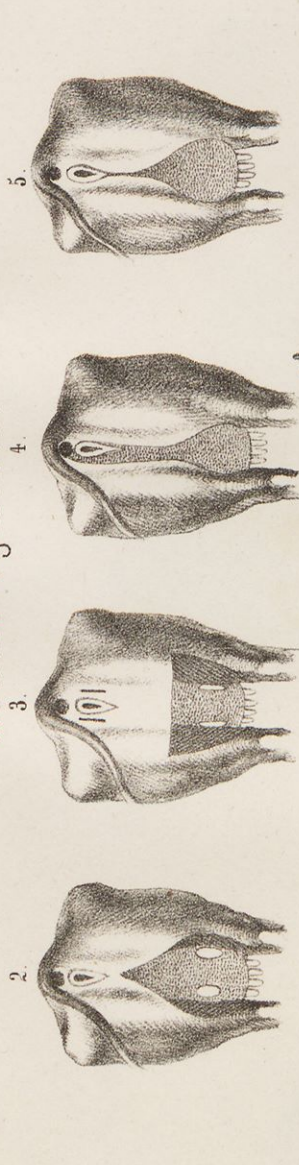
Podoba XI.

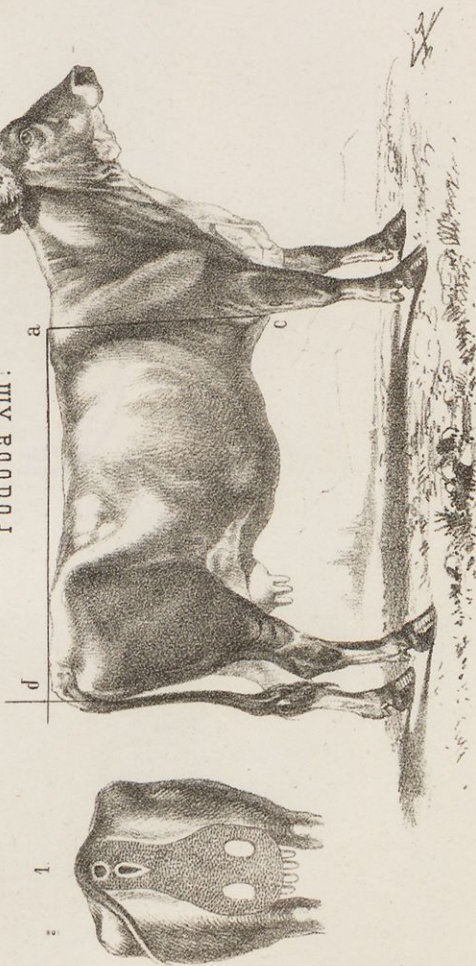
Lith. v. F. Koke, Wien.

Vol Oğerski.

Podoba XII.
Molžno oĝledálo.

Podoba XIII.

Kako se goveda merijo,
da se zvé, koliko bodo zaklana imela mesá.

Podoba XIV.

Rambouillet - jagnje.

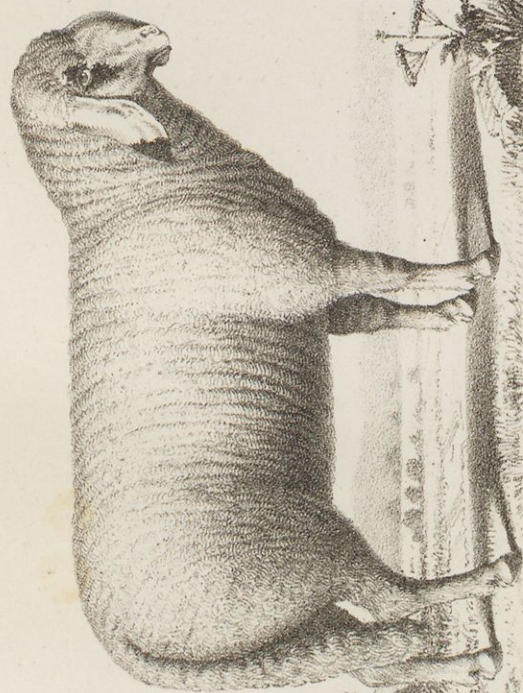
Podoba XIII.

Merinoški oven.
(Elektoral).

Lith. F. Pickel, Wien.

Podoba XV.

Lith. v. F. Koke Wier.

Trbiška | Jezerska | ovca.

Podoba XVI.

Ogerska dolgovolnata ovca.
(Cakelj.)

Podoba XVIII.

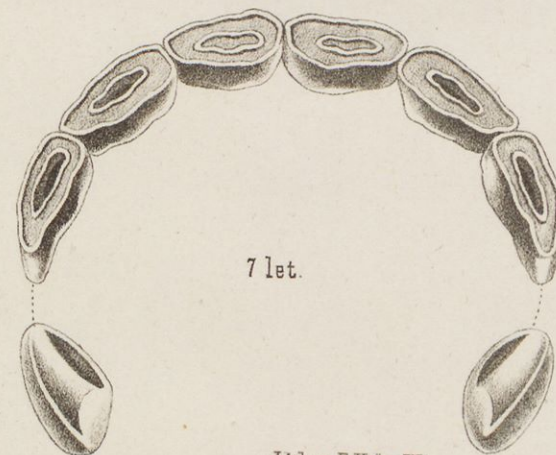
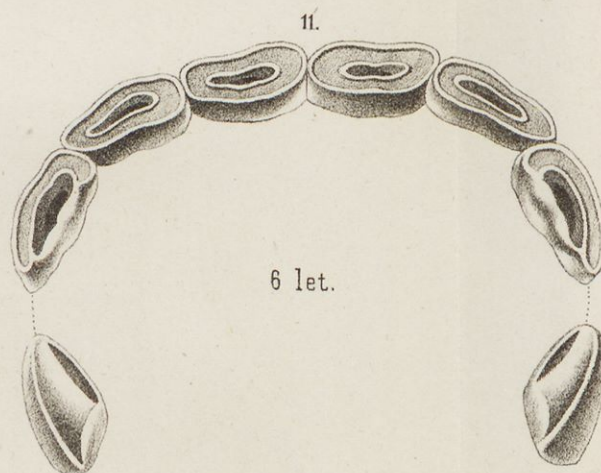
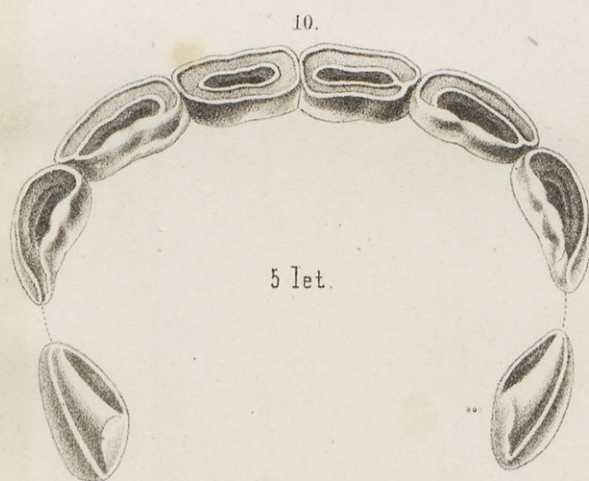
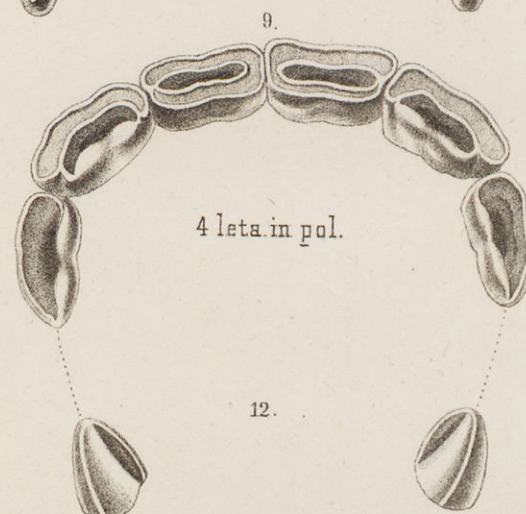
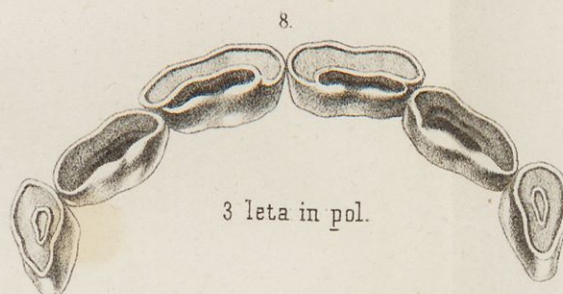
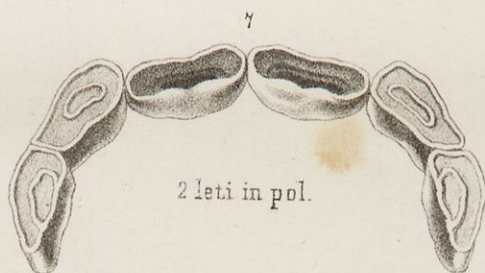
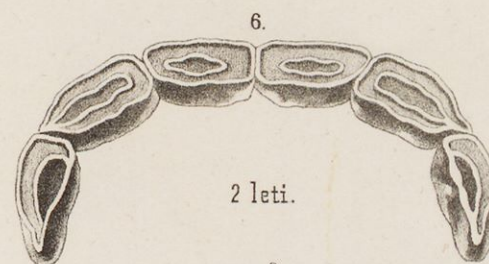
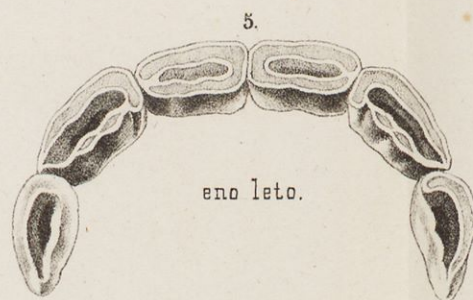
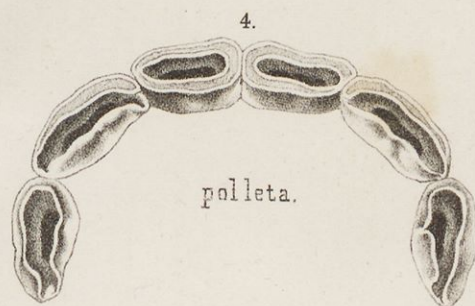
Podoba XVII.

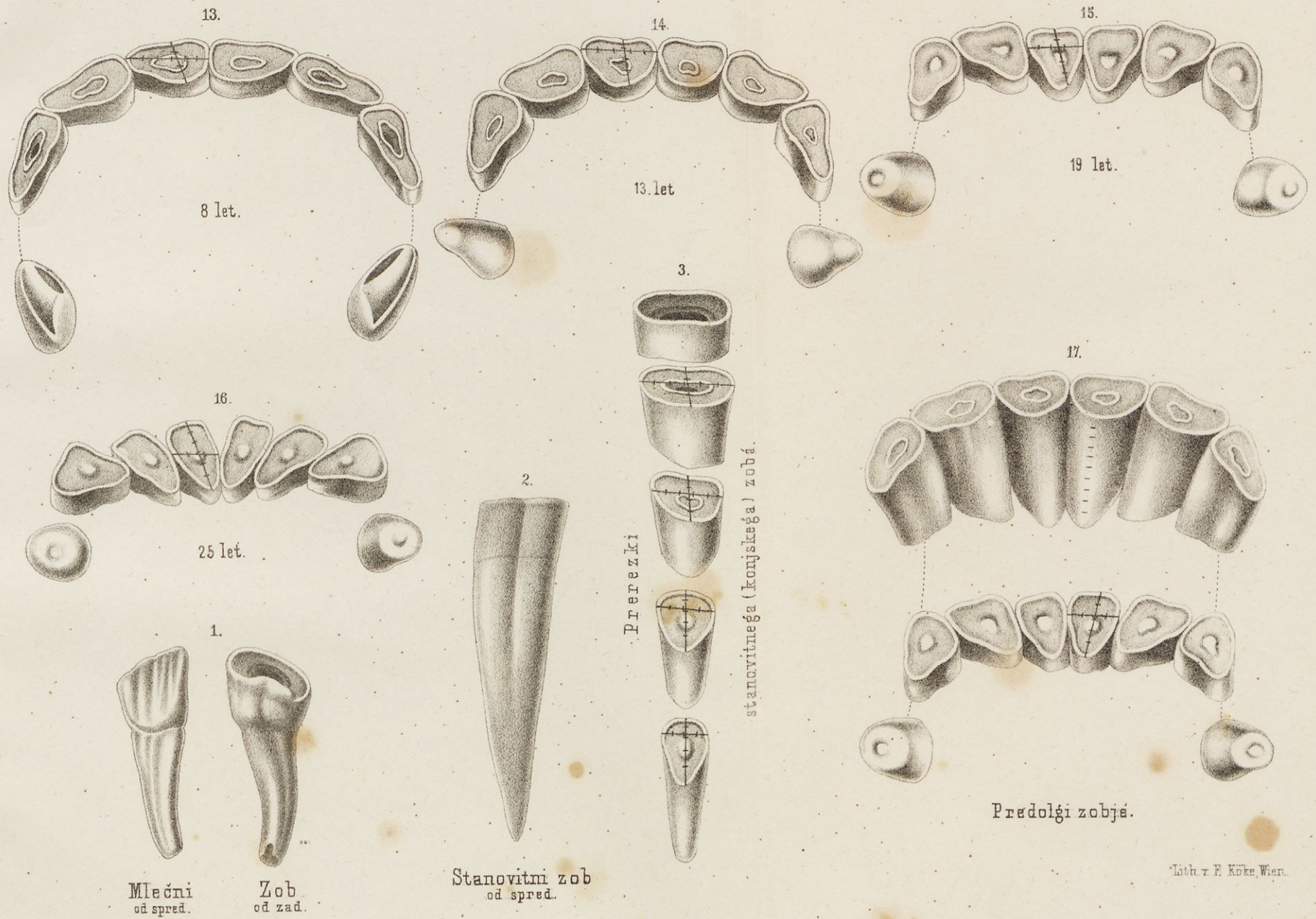
Angležka - Suffolk - svinja.

Srbski - ogerski - prešić.
(Mangališko pleme).

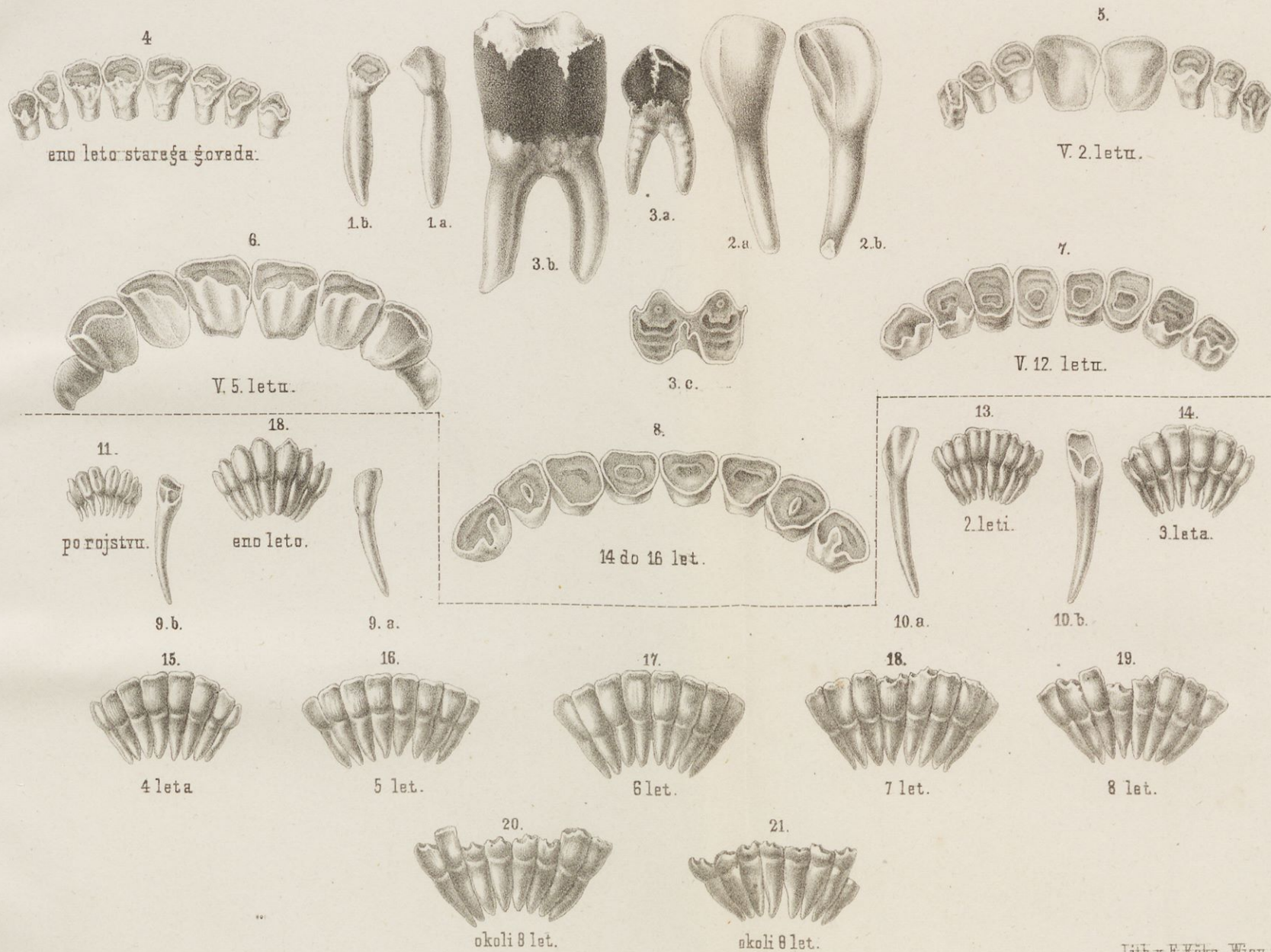
Spoznavanje starosti konj na zobeh.

Spoznavanje starosti kónj na zobéh.

Spoznavanje starosti govéd na zobéh.

Lith. v. F. Kúka Wien.

Spoznavanje starosti ovác na zobéh.

